

VOLUME 1 ISSUE 5

"CONFERENCE ON UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH 2023"

zenodo

OUR FIELDS

- Exact Sciences
- Natural sciences
- Medical sciences
- Technical sciences
- Economics
- Philological sciences
- Pedagogical sciences
- Social and humanitarian sciences
- Psychological sciences
- Arts and cultural sciences
- Physical education and sports

+998 (88) 808-21-07

<http://universalpublishings.com>

"RESEARCH SCIENCE AND INNOVATION HOUSE" MCHJ

"CONFERENCE ON UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH 2023"

+998 (88) 808-21-07

<http://universalpublishings.com>

VOLUME 1, ISSUE 5

«Conference on Universal Science Research 2023» ilmiy konferensiyasi:

30.06.2023 yil.

Ushbu to'plamda «Conference on Universal Science Research 2023» ilmiy konferensiyasi 2023 yil 1-soni 6-qismiga qabul qilingan maqolalar nashr etilgan.

Jurnal tarkibidagi barcha maqolalarga DOI unikal raqami biriktirilib, **Zenodo**, **Open Aire**, **Google Scholar** xalqaro ilmiy bazalarida indekslandi.

OAK tomonidan dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan jurnallar ro'yxatidagi milliy jurnallarda chiqarilgan maqolalar sifatida rasman tan olinadi.

Asos: O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiyasi komissiyasining dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxati 3-sahifasi. – Toshkent: 2019. – 160 b.

Konferensiya materiallaridan professor-o'qituvchilar, mustaqil izlanuvchilar, doktorantlar, magistrantlar, talabalar, litsey-kollejlar va maktab o'qituvchilari, ilmiy xodimlar hamda barcha ilm-fanga qiziquvchilar foydalanishlari mumkin.

Eslatma! Konferensiya materiallari to'plamiga kiritilgan ilmiy maqolalardagi raqamlar, hisobotlar, ma'lumotlar haqqoniyligiga va keltirilgan iqtiboslar to'g'riligiga mualliflar shaxsan javobgardirlar.

“RESEARCH SCIENCE AND
INNOVATION HOUSE” MCHJ

TAHRIRIYAT

Bosh muharrir: Eshqarayev Sadridin Chorievich – Termiz iqtisodiyot va servis universiteti tibbiyot va tabiiy fanlar kafedrası mudiri, kimyo fanlari falsafa doktori, dotsent Termiz, O‘zbekiston.

Mas’ul kotib:

Boboyorov Sardor Uchqun o‘g‘li Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali talabasi

Nashrga tayyorlovchi:

Eshqarayev Samariddin Sadridin o‘g‘li Termiz muhandislik-texnologiya instituti talabasi

TAHRIR KENGASHI A‘ZOLARI

Texnika fanlari muharriri, Eshqarayev Ulug‘bek Chorievich – Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti “Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi” kafedrası dotsenti, texnika fanlari nomzodi, Denov, O‘zbekiston.

Texnika fanlari muharriri Babamuratov Bekzod Ergashevich – Termiz davlat universiteti fizik kimyo kafedrası dotsenti, falsafa fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Kimyo fanlari muharriri Mirabbos Xojamberdiev Ikromovich- Berlin Technische Universität dotsenti, kimyo fanlari doktori, Berlin, Germaniya

Kimyo fanlari muharriri, Eshqurbonov Furqat Bozorovich – Termiz muhandislik-texnologiya instituti, kimyo fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Iqtisodiyot fanlari muharriri Otamurodov Shavkat Tillayevich – Termiz iqtisodiyot va servis universiteti prorektori, iqtisod fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Ijtimoiy va gumanitar fanlar muharriri, Xudoyberdiyev Xursand Xudoyberdiyevich – Termiz muhandislik-texnologiya instituti, ijtimoiy-gumanitar fanlar doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Tibbiyot fanlari muharriri Otamurodov Furqat Abdulkarimovich, Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali direktori, Termiz, O'zbekiston tibbiyot fanlari falsafa doktori, Termiz, O'zbekiston.

Biologiya fanlari muharriri Nurova Zamira Annakulovna Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali. Termiz, O'zbekiston, biologiya fanlari doktori, dots., Termiz, O'zbekiston.

Tibbiyot fanlari muharriri Turabayeva Zarina Kenjabekovna Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali, tibbiyot falsafa fanlari doktori, Termiz, O'zbekiston.

Sotsiologiya fani muharriri Eryigitova Lobar Qodirovna Termiz muhandislik-texnologiya instituti, falsafa sotsiologiya fanlari doktori, Termiz, O'zbekiston.

Filologiya fanlari muharriri Jo'rayeva Ramziya Abdurahimovna Qo'qon davlat pedagogika instituti. Qo'qon, O'zbekiston filologiya fanlari fanlari doktori (PhD), katta o'qituvchi.

Fizika-matematika-fanlari muharriri Bobamuratov Ulug'bek Erkinovich Termiz muhandislik-texnologiya instituti, falsafa fanlari doktori, fizika-matematika-fanlari, Termiz, O'zbekiston.

Tibbiyot fanlari muharriri Axmedov Kamoliddin Xakimovich Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali 1-son davolash fakulteti dekani, tibbiyot fanlari nomzodi, dotsent

Tibbiyot fanlari muharriri Vohidov Alisher Shavkatovich Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali Umumiy xirurgiya, bolalar xirurgiyasi va bolalar urologiyasi kafedrasini mudiri Tibbiyot fanlari doktori, professor

Gumanitar fanlar muharriri Rahmonov Abduqahhor Abdusattorovich Ma'naviy-axloqiy tarbiya va yoshlar bilan ishlash bo'yicha direktor o'rinbosari, falsafa fanlari doktori (PhD)

INGLIZ TILINI O'QITISHDA O'YINLARDAN FOYDALANISHNING ZAMONAVIY USULLARI.

Xilola Abdurasulova Akramjon qizi

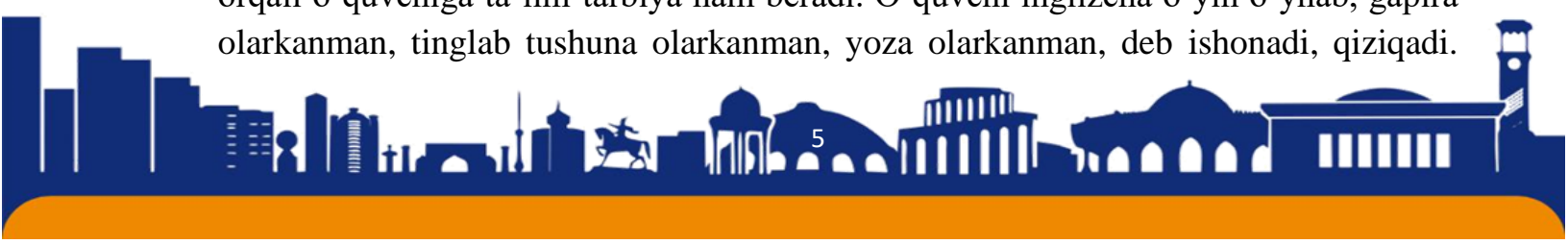
Farg'ona davlat universiteti Ingliz tili va adabiyot fakulteti 2-kurs

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz tili fanini o'qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanishning samarasi va o'ziga xos usullari haqida so'z boradi. Maqola davomida ingliz tili darslarida olib boriladigan turli zamonaviy innovatsion texnologiyalarning turlari, ulardan foydalanish usullariga alohida to'xtalib o'tilgan. Maqola so'nggida ilmiy mulohazalar va fikrlar berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: innovatsiya, texnologiya, samaradorlik, ixtisoslashtirish, axborotkommunikatsiya, telekommunikatsiya.

Yangi davr hozirgi kun o'qituvchilariga yangi vazifa va bir qancha ma'suliyatlarni yuklaydi. Zamonaviy texnologiyani kirib kelishi bilan ingliz tilini o'qitish an'anasi sezilarli darajada o'zgardi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A Karimov tomonidan chet tillarni yanada takomillashtirib o'qitish yuzasidan 2012-yil 10-dekabrda PQ-1875 ya'ni "Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori qabul qilindi. Bu qarorga ko'ra chet-tili o'qituvchilariga zamonaviy pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda o'qitishning ilg'or uslublarini joriy etish va o'sib kelayotgan yosh avlodni chet tillarda erkin so'zlasha oladigan qilib tayyorlash ma'suliyati yuklatildi. Qaror bir necha banddan iborat bo'lib, aynan qarorning to'qqizinchi bandida innovatsion texnologiyalardan foydalanish haqida batafsil aytib o'tilgan.

Ma'lumki, darsning turli xil o'yinlarasosida o'tilishi o'quvchilarning imkoniyatlarini namoyish etish, diqqatni jamlash, bilim va ko'nikmalarini oshirish va kuchli bo'lishlarini ta'minlaydi. O'yin texnologiyasidan foydalanishning asosini o'quvchini faollashtiruvchi va jadallashtiruvchi faoliyat tashkil etadi. Psixologlarning ta'kidlashlaricha, o'yinli faoliyatning psixologik mexanizmlari shaxsning o'zini namoyon qilish, hayotda barqaror o'rnini topish, o'zini o'zi boshqarish, o'z imkoniyatlarini amalga oshirishning fundamental ehtiyojlariga tayanadi. Har qanday o'yin zamirida umumiy qabul qilingan ta'lim prinsiplari, taktikasi yotishi kerak. O'quv o'yinlariga o'quv predmetlari asos qilib olinishi kerak. O'yinlar jarayonida o'quvchi oddiy darsga qaraganda bu mashg'ulotga qiziqibroq yondashadi va bemalol faoliyat ko'rsatadi. Ta'kidlash lozimki, o'yin eng avallo, o'qitishning bir usulidir. O'quvchilar o'yinli darslarga qiziqib qatnashadilar, g'alaba qozonishga intiladilar, o'qituvchi ular orqali o'quvchiga ta'lim-tarbiya ham beradi. O'quvchi inglizcha o'yin o'ynab, gapira olarkanman, tinglab tushuna olarkanman, yoza olarkanman, deb ishonadi, qiziqadi.

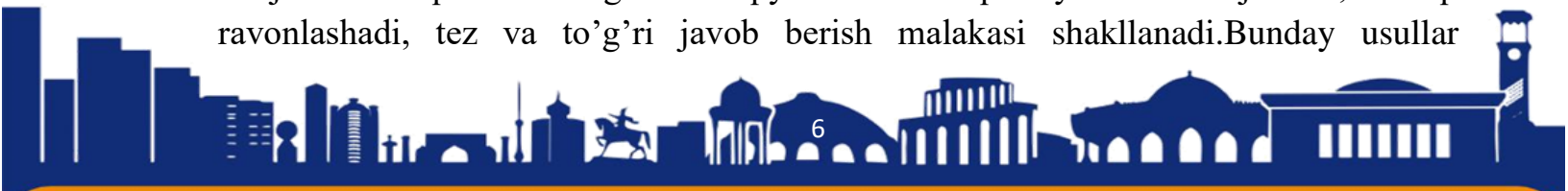

Tajriba shundan dalolat beradiki, har qanday o'yinda ishtirokchilarning malakasi va yoshidan qat'iy nazar, ular o'ng'aysiz holatga tushib qoladilar. Shuning uchun o'yinni o'quv amaliyotiga tadbiiq qilishdan avval quyidagi pedagogik-psixologik masalalar hal etilishi zarur. Har bir o'quvchi o'yinga tayyorgarlik ko'rayotganda quyidagilarni bilishi lozim: o'yinning maqsadini; o'yinning vazifasini; o'yinning rejadagi qaysi mavzuga taalluqliligini; avvalgi o'yinlarda shakllangan malaka va ko'nikmalarni keyingi o'yinlarda ham qo'llay olishi. Biz bilamizki, hozirgi ta'lim jaroyonida o'quvchi sub'ekt bo'lishi lozim. Bunda ko'proq interfaol metodlarga e'tiborni qaratish ta'lim samaradorligini oshiradi. Ingliz tili darslariga qo'yilgan eng muhim talablardan biri mustaqil fikrlashga o'rgatishdir.

Tadqiqot jarayonida ingliz tilini o'rgatish va o'rganishning mashhur usullaridan, internet manbalaridan foydalanildi. Maqolani yozish davomida nazariydeduktiv xulosa chiqarish, analiz va sintez, mantiqiylik tamoyillardan foydalanildi. Chet tilini zamonaviy texnologiyalardan foydalanib o'rgatish va o'rganish eng samador usullardan biridir. Bu jarayonda, jumladan: – kompyuterlardan foydalanganda o'quvchi chet tilidagi video roliklarni, namoyishlarni, dialoglarni kino yoki multfilmlarni ham ko'rishi ham eshitishi mumkin; – chet tilidagi radio eshittirishlar va televideniedagi dasturlarni eshitish va tomosha qilish mumkin; – ancha an'anaviy usul hisoblanadigan magnitafon va cassetalardan foydalanish; – CD pleyerlardan foydalanish mumkin. Bu texnik vositalardan foydalanish o'quvchilarning chet tilini o'rganishlari jarayonini qiziqarliroq va samaraliroq bo'lishini ta'minlaydi.

O'yin texnologiyasidan foydalanishning asosini o'quvchini faollashtiruvchi va jadallashtiruvchi faoliyat tashkil etadi. Psixologlarning ta'kidlashlaricha, o'yinli faoliyatning psixologik mexanizmlari shaxsning o'zini namoyon qilish, hayotda barqaror o'rnini topish, o'zini o'zi boshqarish, o'z imkoniyatlarini amalga oshirishning fundamental ehtiyojlariga tayanadi. Har qanday o'yin zamirida umumiy qabul qilingan ta'lim prinsiplari, taktikasi yotishi kerak. O'quv o'yinlariga o'quv predmetlari asos qilib olinishi kerak. O'yinlar jarayonida o'quvchi oddiy darsga qaraganda bu mashg'ulotga qiziqibroq yondashadi va bemaol faoliyat ko'rsatadi. Ta'kidlash lozimki, o'yin eng avallo, o'qitishning bir usulidir. O'quvchilar o'yinli darslarga qiziqib qatnashadilar, g'alaba qozonishga intiladilar, o'qituvchi ular orqali o'quvchiga ta'lim-tarbiya ham beradi. O'quvchi inglizcha o'yin o'ynab, gapira olarkanman, tinglab tushuna olarkanman, yoza olarkanman, deb ishonadi, qiziqadi

Xulosa qilib aytganda, Ingliz tili darslarida innovatsion usullarni qo'llash natijasida o'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlari rivojlanadi, nutqi ravonlashadi, tez va to'g'ri javob berish malakasi shakllanadi. Bunday usullar

o'quvchida bilimga ishtiyoq uyg'otadi. O'quvchi darslarga puxta hozirlik ko'rishga intiladi. Bu esa o'quvchilarni ta'lim jarayonining faol sub'yektlariga aylantiradi. Ta'lim tizimi o'z oldiga erkin fikrlovchi, barkamol, yetuk shaxsni tarbiyalashni vazifa qilib qo'yar ekan, kelgusida biz bo'lajak o'qituvchilar innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanish yo'llarini yanada mukammalroq ishlab chiqshimizimiz bilan o'z xissamizni qo'shishimiz mumkin. Ingliz tili darslarida innovatsion usullarni qo'llash natijasida o'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlari rivojlanadi, nutqi ravonlashadi, tez va to'g'ri javob berish malakasi shakllanadi. Bunday usullar o'quvchida bilimga ishtiyoq uyg'otadi. O'quvchi darslarga puxta hozirlik ko'rishga intiladi. Bu esa o'quvchilarni ta'lim jarayonining faol sub'yektlariga aylantiradi. Ta'lim tizimi o'z oldiga erkin fikrlovchi, barkamol, yetuk shaxsni tarbiyalashni vazifa qilib qo'yar ekan, kelgusida biz bo'lajak o'qituvchilar innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanish yo'llarini yanada mukammalroq ishlab chiqshimizimiz bilan o'z xissamizni qo'shishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bekmuratova U. B. "Ingliz tilini o'qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish" mavzusida referat. Toshkent — 2012 yil
2. Мухаммаджонов, Ф. М. О'рта maktab o'quvchilarining ingliz tili o'rganishda duch keladigan qiyinchiliklari
3. Johnson, K. E. The Sociocultural Turn and Its Challenges for Second Language Teacher Education. // TESOL Quarterly., – London., 2006.
4. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. – London., 2001.
5. Пассов Э. И. Общительный метод обучения иностранного разговора. – Москва., 1985.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA INGLIZ TILINI O'QITISH METODIKASI

Madina Ahmedova

Farg'ona davlat universiteti Ingliz tili va adabiyot fakulteti 2-kurs

Annotatsiya. Ingliz tili o'quv predmetining xususiyatlarini yoritishda unga turlicha yondashishlar mavjud. Ushbu maqolada bolalarga ingliz tilini mazmunli va qiziqarli o'rgatish usullari bilan tanishishingiz mumkin.

Kalit so'zlar: aralash texnika, qiziqarli o'yinlar, boshlang'ich sinflar, zamonaviy innovatsion metodlar, pantomima.

Mamlakatimizda jamiyatning ijtimoiy buyurtmasi xorijiy tillarni boshlang'ich sinflarda va kommunikativ maqsadlarda o'qitilishiga bo'lgan ehtiyojni yanada kuchaytirdi. Ingliz tili boshlang'ich ta'limga o'quv predmeti sifatida kiritildi, maktabgacha va boshlang'ich ta'limda xorijiy tillarni o'qitish yo'nalishi bo'yicha mutaxassislar tayyorlash yo'lga qo'yildi. Boshlang'ich ta'limda ingliz tili o'qitishning zamonaviy maqsad, mazmun va texnologiyalarini takomillashtirish, kichik maktab yoshidagi o'quvchilarga ingliz tili o'qitish amaliyotida to'plangan an'anaviy va xorijiy tajribalarni umumlashtirishga xizmat qiluvchi o'quv qo'llanmalarining yetishmasligi oqibatida mazkur soha uchun pedagog kadrlar tayyorlash jarayonida yetarlicha samaradorlikka erishilmayapti.

Bugun jahon hamjamiyati o'ziga munosib o'rin egallashga intilayotgan mamlakatimiz uchun, chet ellik sheriklarimiz bilan hamjihatlikda, hamkorlikda o'z buyuk kelajagini qurayotgan xalqimiz uchun xorijiy tillarni mukammal bilishning ahamiyatini baholashning hojati yo'qdir". Ayniqsa, boshlang'ich ta'limda ijobiy o'zgarishlarga sabab bo'lgan qarorlardan biri bu O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining 2012-yil 10-dekabrda "Chet tillarini o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-1875-soni Qaroridir. Ushbu qarorga muvofiq chet tillarini, asosan, ingliz tilini boshlang'ich sinfdan boshlab o'rgatish, ularni chet tillarini o'rgatishga bo'lgan qiziqishini yanada oshirish uchun barcha umumta'lim maktablarda 1-sinfdan boshlab ingliz tili darslarini turli xil qiziqarli o'yinlar tarzida o'qitish va shu bilan birga o'quvchilarning og'zaki nutqini ham rivojlantirish, 2-sinfdan boshlab esa, alifbo, o'qish va grammatikani o'qitishni zamonaviy, innovatsion usullar orqali o'tish bosqichma-bosqich boshlandi. So'nggi paytlarda ingliz tilini o'rganadigan har qanday yoshdagi odamlar soni juda ko'paymoqda. Buning sababi, hayot jarayonida ingliz tilini bilmasdan yashash qiyinlashib bormoqda. Ammo til o'rganish ham yosh davrlariga bog'liq. Hatto, olimlar bolalar kattalarga nisbatan tilni tez va oson o'zlashtirishni isbotlashgan. Bolalarda til o'rganishga bo'lgan tabiiy moyillik, ularda taqlid qilish xususiyati kuchli ekanligi,

kattalarga qaraganda bolalar vaqtining ko'pligi va o'rgangan ma'lumotlarni tez xotirada saqlashi buning asosiy sabablaridandir.

Xulosa qilib aytganda, kichik yoshdagi bolalarga til o'rgatish majburiyat sifatida emas, qiziqarli mashg'ulot tarzida olib borilishi, bir necha samarali usullardan foydalanib dars o'tish ularning kelajakda oladigan bilimlari uchun poydevor bo'lib xizmat qilishi mumkin. Bolalarga chet tillarini o'rganish qanchalar muhimligini tabiiy sharoitlar orqali to'g'ri tushuntirib borilishi darkor. Chunonchi, buyuk mutafakkir Abu Nasr Forobiy ham ko'plab xorijiy tillarni mukammal bilgan, bu tillarda bemalol gaplasha olgan hamda shu tillarda ijod qilgan. Bunday imkoniyat allomaning dunyo ilm- fanini o'rganishga, buyuk ishlarni amalga oshirishiga turtki bo'lgan. Zero, Navoiy bobomiz aytganlaridek, «Til bilgan — el biladi».

Fan asoslarini o'rgatuvchi predmetlarda o'quvchilarga ushbu sohaga oid bilimlar bayon etiladi. Tarbiyaviy yo'nalishdagi predmetlar o'quvchilarda nafosat va go'zallikni tarkib toptiradi. Faoliyatni o'rgatish predmetlari jismoniy chiniqish, mehnat qilish ko'nikma va malakalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Lingvodidaktikaning ob'yekti bo'lgan tilga oid o'quv predmetlarini tahlil etganda, ular orasida o'xshashlik va keskin farqlar borligi namoyon bo'ladi. Tillar orasidagi umumiylik shundan iboratki, har uchalasini o'rganishda ham o'quvchi nutq faoliyati bilan mashg'ul bo'ladi. Ushbu tillarda shakllangan ko'nikma va malakalar tufayli boshqa fan va sohalarga oid bilim (axborot)lar o'zlashtiriladi, boshqacha aytganda, tilga oid o'quv predmetlari muloqot (kommunikativ) vazifasini bajaradi.

Xulosa chiqaradigan bo'lsak, birinchi va ikkinchi sharoitlarda chet tilni muloqot vositasi sifatida o'zlashtirish uchun tabiiy muhit mavjud. Chunki birinchidan, vaqt cheklanmagan, ikkinchidan, jonli nutq vaziyatlarida axborotning to'g'ri talqin etilishini ta'minlovchi omillar mavjud, uchinchidan, o'rganilayotgan chet tilda muloqot qilinayotganturli ijtimoiy vaziyatlarga tushib qolish kuchli ehtiyoj va yuqori motivatsiyaga sabab bo'ladi, to'rtinchidan, o'rganilayotgan chet tilda e'tibor shaklga emas, mazmunga qaratiladi, ingliz tilijonli muloqotda tajribada sinab ko'rib, mustaqil fahmlab o'rganiladi. Eng asosiysi, fikr ifodalashga shaxsiy tashabbus ko'rsatiladi. Shu sababdan, tabiiy ta'lim sharoitida ingliz tili o'zlashtiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bekmuratova U. B. "Ingliz tilini o'qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish" mavzusida referat. Toshkent — 2012 yil
2. Мухаммаджонов, Ф. М. О'рта maktab o'quvchilarining ingliz tili o'rganishda duch keladigan qiyinchiliklari
3. Johnson, K. E. The Sociocultural Turn and Its Challenges for Second Language Teacher Education. // TESOL Quarterly., – London., 2006.

4. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. – London., 2001.
5. Пассов Э. И. Общительный метод обучения иностранного разговора. – Москва., 1985.
6. Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora –tadbirlari to'g'risida (PQ-1875-son) Xalq so'zi gazetasi. 2012yil. 12-dekabr.

**Hozirgi zamon O'zbek tili va Ingliz tillarida onomotopik so'zlarni
o'rganishning nazariy asoslari**

Nilufar Aliboyeva Mahamatali qizi

**Qo'qon Davlat Pedagogika Instituti dotsenti, filologiya fanlari bo'yicha
falsafa doktori (PhD).**

Annotatsiya: Ushbu maqolada onomotopik so'zlarning sintaktik-semantik tahlili o'zbek va ingliz tillaridagi misollar asosida yoritib beriladi va ularning keng qo'llanilishi, flektiv tillar jumladan ingliz tilida mustaqil turkum sifatida taqlidlarning o'rnini xaqida so'z yuritiladi. Gap strukturasi onomotopik so'zlarning muhim ahamiyati kasb etishni inobatga olgan holda, mavzuni yoritib berishda badiiy ingliz adabiyotlaridan keng foydalanildi.

Kalit so'zlar: taqlidiy va tasviriy so'zlar, tasviriy ifodalar, tasviriy vosita, ot, fe'l, gap bo'lagi, tovushga taqlid, fleksiya, agglutinasiya.

Onomotopik (taqlid) so'zlar-ma'no va shakliy xususiyatlariga ko'ra, so'z turkumlari sirasida alohida har hil sintaktik-semantik guruhni tashkil qiluvchi, kishilar, hayvonlar va jonli, jonsiz narsalarning tovushini, harakat-holat va hodisa obraziga taqlidni ifodalaydi. Tovushga taqlid so'zlar eshitib, obrazga taqlid so'zlar ko'rish bilan aloqadordir. Hozirgi kunda onomotopik so'zlarga mustaqil so'z turkum deb qaralmoqda. Taqlid so'zlar leksik va formal xususiyatlariga ko'ra alohida mustaqil gruppani tashkil etadi. Bu guruhga kiruvchi so'zlar his-hayajon, tuyg'u yoki buyruq-xitobni ifodalamaydi. Ular atrofdagi o'rab turgan muhitda (odam, hayvon, qush, jonsiz predmetlarda) uchraydigan ovoz (tovush)larni qayta tiklab, predmetlar harakati tasvirini esa harakat obrazi sifatida ifodalaydi. Onomotopik so'zlar bu o'zlarning ma'nolaridan kelib chiqib namoyon bo'ladigan so'zlardir. Onomotopik so'zlar tushunchasini misollarsiz tushinishda qiyinchiliklar tug'iladi. Onomotopik so'zlarning hosil bo'lishiga ko'ra quyidagi leksik-semantik guruhlarga bo'lish mumkin.

1. Suyuqliklar bilan bog'liq bo'lgan onomotopik so'zlar: bloop, splash, spray, sprinkle, squirt, drip, drizzle
2. Tovushlar bilan bog'liq bo'lgan onomotopik so'zlar: giggle, growl, grunt, gurgle, mumble, murmur, bawl, belch, chatter, blurt
3. To'qnashuv bilan bog'liq bo'lgan onomotopik so'zlar: bam, bang, clang, clank, clap, clatter, click, clink, ding, jingle, screech, slap, thud, thump
4. Havo oqimi bilan bog'liq bo'lgan onomotopik so'zlar: flutter, fisst, fwoosh, gasp, swish, swoosh, whiff, whoosh, whizz, whip, whisper.
5. Hayvon tovushlari bilan bog'liq bo'lgan onomotopik so'zlar: bark, buzz, arf, baa, cheep, chirp, cluck, hiss, meow.

Tovushga taqlid masalasi bizning eramizdan ilgariyoq tilshunos olimlarning diqqatini o'ziga jalb etgan: biz tovushga taqlid xaqidagi ilk fikrlarni o'sha davrlarda aytilganligini ko'ramiz. Ma'lumki tabiatdagi jonli va jonsiz predmetlar turli xil tovushlar chiqaradi. Kishilar o'z turmush tajribalarida ba'zan ana shunday tovushlarga taqlid qiladilar[1,35]. Tovushni qabul qiluvchi organimiz-----quloq tabiatdagi tovushlarni asosan to'g'ri aks ettiradi. Vladimir Ilich Lenin "simvollar" yoki (ieorogliflar) nazariyasini tanqid qilib, o'zining "Материализм ва эмпириокритицизм" asarida "Surat xech qachon model bilan to'la to'kis tenglasha olmasligi shubhasizdir" deb yozgan edi.

V.I.Leninning bu nazaryasi tilshunoslikdagi tovushga taqlid nazariyasiga tatbiq qilinsa, tildagi taqlid so'zlarni xam tabiatdagi so'zlar bilan tenglashtirish, uning xuddi o'zi deb qarash noto'g'ri ekanligini anglash juda osondir.

Masalan: **Guldur** etib, bulut tarqab,

Yalt-yult etib, chaqmoq chaqdi.

Ishchi bobo, seskansangchi,

Sharqqa quyosh chinlab chiqdi.

shir-shir etib

Ishchi bobo, tez ochsangchi

Pindiq ochsin yosh navdalar!

Bu misoldagi **Guldur, shir-shir** kabi taqlid so'zlar bulut tarqalishida, manfiy va musbat zaryadlarning to'nashidan kelib chiqqan tovushning yoki shamol harakati natijasida paydo bo'lgan tabiatdagi tovushning o'zginasi emas, balki undan farq qiladi. Ammo biz talaffuz qilgan tovush o'sha tovushlarga ancha yaqinlashib boradi va u shartli ravishda taqlid deb olinadi. Yozma nutqda esa taqlidni berish ham qiyinroq, chunki "har qanday eng yahshi alfavit,hatto, lingvistlar tomonidan yaratilgan transkripsiyalar ham kishi nutqini" ayniqsa, undagi taqlid so'zlarni to'liq aks ettira olmaydi.

Tovushga taqlid so'z ham til ihtiyoriga, uning grammatikasi ixtiyoriga o'tgach, social qiimmat kasb etadi. Shundan so'ng u lingvistikaning tekshirish obekti bo'la oldi. Shunday bo'lgach, taqlid so'zlarni so'z deb atash mumkunmi yoki yo'qmi, degan savol tug'iladi. Agar u so'z bo'lmaganida edi, lingvistikaning o'rganish obekti ham bo'la olmas edi. Ammo bu masalaga bir tomondan yondoshish juda katta chalkashliklarga olib kelishi mumkun[3,34]. Umuman, so'z, tushuncha, so'z bilan tushuncha o'rtasidagi munosabat masalasida olimlarning fikri xali bir nuqtaga birlashgani yo'q.

Tovushga taqlid so'zlar tushuncha anglatadimi, ularni so'z deb atash mumkunmi degan masala ham ishlanmagan, chalkash masalalardan sanaladi, quyidagilar orqali

ularni ko'rib chiqamiz: tilda har qanday so'z *umumlashtirgani*⁶⁸ kabi taqlid so'zlar xam, to'la-to'kis bo'lmasa-da, umumlashtirish xususiyatiga egadir. Tasviriy so'zlarning bu xususiyati ular substantivlashganda, boshqa so'zlar grupasiga o'tganda, boshqa so'z turkumlari vazifasida qo'llanganda, ularga aniqlikdan mavhumlikka siljish paydo bo'lganida yana ham ochiq ko'rinadi. Masalan: dakadangbozlik, chaqchaqlik kabi. **Chaqchaqlik** avjiga mindi (M.Ismoiliy, F.t.o)yoki: **bitbidiq-bitbidiq** degan ovoz eshitildi, **qu-qu, vov-vov** degan tovush *xamon takrorlanadi* degan gaplarni biz *qor yog'yapti, odam gapiryapti* deb tushunmaganimiz kabi, *yog'och qars etib sindi, oldin havo gumbur- gumbur etdi, keyin yomg'ir quydi* kabi gaplardan *qush sayradi, it hurdi* degan tushunchani anglamaymiz. Demak, *bitbidiq, qu-qu-qu, vov-vov, qars-qars, gumbur* kabi so'zlarni o'zbek tilida so'zlashuvchilarning xammasi xam bir xilda tushunadilar.

Tovushga taqlid so'zlar tashqi moddiy dunyoning tovush tomonidan ko'rinishi haqidagi tushunchalarni anglatadi. Tushunchani anglatish jihatidan so'zlar bir birlaridan farq qiladilar. Bir hil so'zlar borki, ular nominativlik funksiyasini bajarib, predmetlik manosi bilan ko'rinadi, ikkinchi bir xil so'zlar esa umumiy funksional va relyativ ma'noda ko'rinadi. Taqlid so'zlarni ana shu ikkinchi gruppada ichida qarash mumkin. Lingvistika qushlarning sayrashidan, itlarning xurishidan, mushukning miyovlashidan paydo bo'lgan tovushlarni ham, jonsiz narsalarning sinishi, bir-birlariga urilishi va boshqa holatlarda paydo bo'lgan tovushlarni ham imitatsiyalarni ham o'rganishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ymaydi. Ana shu narsa va jonivorlarning tovushlariga kishilarning taqlid qilishlari natijasida tilda social qimmatga ega bo'lgan tovushlar komplekslaridan tashkil topgan so'zlar paydo bo'ladi. Bu tovush komplekslari til ihtiyoriga o'tgach, til uni silliqlashtiradi, fonetik va struktural forma, ma'no beradi. Natijada, ular gapning biror bo'lagi vazifasini bajara oladi va tushuncha anglatish darajasigacha ko'tarila oladi.

Taqlid so'zlar:

- a) O'zlarining leksik ma'nolariga ega;
- b) Kishida umumiy ta'ssurot hosil qilish darajasiga ko'tarila oladi. Bir tilde gapiruvchi hamma kollektiv asosan ularni bir hilda tushunadi;
- c) O'zlariga hos qurilishga, formaga ega;
- d) Sodda holda asosan yordamchi fe'llar bilan birga keladi;
- e) Gapda ma'lum bo'lak vazifasini bajarib, boshqa gap bo'lakalari bilan munosabatga kirisha oladi. Mana bu hususiyatga ega bo'lgan taqlidni so'z deb hisoblash mumkin.

Taqlidni ifoda etuvchi tovush kompleksining soʻz ekanligini eʼtirof qiladigan fikrlar chet el tilshunosligidayam uchraydi.

Amerikalik Blansh Lirnet oʻzining koʻp yillik kuzatishlari natijasida Shimpanze maymunining turli holatda bir necha hil bir-biridan farq qiluvchi tovushlarning yozib olgan. U:

Gak, gakh, gah, kha, nkak deb ovqatlanish vaqtida ovoz chiqaradi

Ko-ko, ku-ku deb hayajonlangan vaqtida shivirlaydi

M-m-m deb meva yeyayotgan vaqtida ovoz chiqaradi

Xo-ox deb tashvishga tushganini, qoʻrqanligini bildiradi

Xux deb uyasiga kirib ketayotganda tovush chiqaradi

Lekin biz maymunning bu hil tovushlarini u ongli ravishda chiqaradi deb ayta olmaymiz. Maymun bu tovushlarni stihiyali ravishda hech narsani tushunmasdan chiqaradi. Bulardan tashqari, tilshunoslikda tasviriy soʻzlarning baʼzi grammatik xususiyatlari: obrazli soʻzlarning tovushga taqlid soʻzlarga, tasviriy soʻzlarning undovlarga munosabatlari va shunga oʻxshash masalalarda ham olimlarimiz oʻrtasida har hil fikrlar davom etib kelmoqda.

Adabiyotlar

- 1.Qoʻngʻurov R. Oʻzbek tilida tasviriy soʻzlar-T:Fan, 1966, 35-36.
- 2.International Journal of Basic Sciences & Applied Research. Vol, 3 (SP), 219-225, 214//available online at<http://www.isicenter.org>.-P.221.
- 3.Ismatova, Nodira Makhmudovna; Alieva, Nargiza Nodirovna; and Gafurova, Barno Asadjon kizi (2020) "THE NATURE OF CATEGORY OF VOICE IN ENGLISH AND SOME PROBLEMS IN THEIR TRANSLATION," *Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*: Vol. 2: Iss. 7, Article 34.

TIL – MILLATNING RUHI

Abduvaitov Eldorbek Farxod o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

ANNOTATSIYA

Maqolada tilning hayotimizdagi o'rni, naqadar katta ijtimoiy ahamiyatga egaligi xususida so'z yuritiladi. Til haqidagi qonunning ona tilimizni himoya qilish, asrash va boshqa tillarga ham hurmat nazarida qarash lozimligi bugungi kunning dolzarb mavzusi bo'lib borayotganligi tahlil etilgan.

KIRISH

Ona tili – millatning ruhi, uning or-nomusi, ma'naviy qiyofasi, orzu-umidlarning namunasidir. Ona tili millatning birligi va birdamligining timsolidir. U millatni yagona xalq sifatida o'z atrofida birlashtiradi va dunyoda borliqni ta'min etadi. Har bir millatning o'z Vatani, oilasi bo'lgani kabi uning jonajon va betakror ona tili ham bo'ladi. Inson uchun uning vatani, ota-onasi, oilasi qanchalik qadrlig bo'lsa, uning ona tili ham shu qadar aziz va muqaddas bo'ladi. Hattoki, go'dak ham o'z vatanini, ota-onasini, dunyoni o'z ona tili orqali anglaydi va atay boshlaydi. Farzand tarbiyasida onaning o'rni beqiyos bo'lganidek, insonning hayotda o'z o'rnini topishida, kamolotga erishuvida tilning o'rni ulkan ahamiyatga ega. Shu bois tilni, onaga qiyoslab ona tili deb ataydilar. Til inson vujudida qon-qoniga singib oqadi. Jamiki, ezgu fazilatlar, avvalo, ona allasi va ona tilining bebaho jozibasi orqali singadi. Inson qalbida ona tiliga nisbatan sof tuyg'u, mehr-muhabbat alanga oladi. Turk dunyosining buyuk ma'rifatparvar ijodkori Ismoilbek Gaspirali aytganidek : “Millatning ikki asosi bordur. Bu ularning tili va dinidir. Agar millat hayotidan shu ikkisidan biri sug'urib olinsa, bu millat tanazzulga yuz tutur”.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Suvsiz daryo bo'lmaganidek, tilsiz millat ham vujudga kelmaydi. Biror millatga mansub bo'lgan til, o'sha millat bilan yashaydi va bardavom bo'ladi. Ota-bobolarimiz qadimdan tilni asrab-avaylashgan, rivojlantirishgan. Masalan, A.Navoiy, Zahriddin Muhammad Bobur, Lutfiy va boshqalar. O'zbek tilining rivoji uchun beqiyos hissa qo'shganlar. Turkiy tillar oilasiga mansub bo'lgan o'zbek tilimiz bizning bebaho boyligimizdir. So'z mulkining sultoni, buyuk mutafakkir Alisher Navoiy o'zi yashagan murakkab davr – XV asrda tilimiz himoyasiga o'tlanib, turkiy til o'z imkoniyatlari jihatidan boshqa tillardan sira qolishmasligini ilmiy va amaliy jihatdan isbotlab berdi. O'zining “Xamsa” kabi shoh asarini turkiy tilda yaratdi. Hozirda ham shoirlarimiz o'zbek tilining boyligini, uning buyukligini namoyon etuvchi asarlar yaratmoqdalar. Boisi buyuk adabiyoti bo'lgan xalqning buyuk tili ham bo'ladi. Insonning qanday

ma'naviyatga ega ekanini uning tilida, chiroyli nutqida namoyon bo'ladi. Til millatning buyuk boyligi, bebaho xazinasi, tuganmas mulkidir. Chunki millatning tarixi, uning madaniy, ma'naviy merosi, urf-odatlari va an'analari unda mujassam bo'ladi. Shu sababli ona tilimizni asrab-avaylash, uni boyitishimiz va avlodlarga to'liqligicha yetkazishimiz kerak. Birinchi Prezidentimizning ta'biri bilan aytganda "O'zlikni anglash, milliy ong va tafakkurning ifodasi, avlodlar o'rtasidagi ruhiy-milliy bog'liqlik til orqali vujudga keladi". Bu fikrlarni doimo yodimizda tutishimiz kerak. Darhaqiqat, tilsiz millat rivojlanmaydi, taraqqiy etmaydi.

MUHOKAMA

1989-yil 21-oktabrda o'zbek tiliga davlat tili maqomi berildi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida o'zbek tili maqomi huquqiy jihatdan mustahkamlab qo'yildi. O'zbek tili haqidagi qonun qabul qilinganidan so'ng barcha davlat hujjatlari o'zbek tilida yuritiladi, gazeta va jurnallar o'zbek tilida chop etila boshlandi. 1993-yil 2-sentabrda "Lotin tiliga asoslangan o'zbek alifbosini tuzish tog'risida"gi qonun qabul qilingandan so'ng, mamlakatimiz har tomonlama rivojlandi va jahon kommunikatsiya tizimidan munosib o'rin egallash muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Shu sababli chet ellarda ham o'zbek tiliga qiziquvchilar, uni o'rganuvchilar soni ortib bordi. Dunyoda 5600 dan ortiq tillar mavjud bo'lib, bundan 200 tasigina davlat tili sifatida qabul qilingan. Ularning orasida o'zbek tilining borligi uning naqadar sof, mukammal, purma'no va jozibadorligidan darak beradi.

NATIJA

Istiqlol yillarida mamlakatimizda barcha sohalarda bo'lgani kabi tilimiz taraqqiyotida ham muhim o'zgarishlar yuz berdi. O'zbek tilining xalqaro miqyosda obro'si oshdi. "Davlat tili haqida"gi qonun ona tilimizning bor go'zalligi va jozibasini to'la namoyon etish bilan birga, uni ilmiy asosda rivojlantirish borasida ham keng imkoniyatlar yaratdi. Olimlar va mutaxassislar tomonidan ilm-fan va turli sohalarga oid ensiklopediya va lug'atlar, darslik va o'quv qo'llanmalari chop etildi. Mumtoz adabiyotimiz namunalari, sakson mingdan ziyod so'z va so'z birikmasini, fan, texnika, sanoat, madaniyat va boshqa sohalarga oid atamalarni, shevalarda qo'llaniladigan so'zlarni o'z ichiga olgan besh jildlik "O'zbek tilining izohli lug'ati" bu borada amalga oshirilgan ishlarning eng muhimlaridandir.

XULOSA

Bir so'z bilan aytadigan bo'lsak, tilni sevish, uni ardoqlash, millatni sevish va uni qadrlash bilan teng hisoblanadi. Har qaysi xalqning turmush tarzi, urf-odatlari, madaniyati uning tilida o'z ifodasini topadi. Til – millat ko'zgusi, deb bejiz aytilmagan. Xalqimizning necha asrlik boy tarixi, ko'hna va serqirra madaniyati o'zbek tili ta'sirida

shakllangan. Ulug‘ shoirimiz Alisher Navoiy shu tilda bebaho asarlar yaratib, dunyoni lol qoldirgan. Bugungi kunda jahonning barcha mamlakatlarida davlatimiz delegatsiyalari tashrifi, yoshlarimiz yutuqlari, sportchilarimiz g‘alabalari sharafiga o‘zbek tilida madhiyamiz kuylanayotir. Biz o‘z ona-tilimizni asrab-avaylashimiz, uning nufuzini oshirishimiz, go‘zal va sofligini avlodlarga meros sifatida qoldirishimiz, dunyoga tanitishda o‘z hissamizni qo‘shishimiz kerak. Agar biz o‘z tilimizning ko‘rkamligi, boyligini dunyoga tarannum etsak, millatimiz yanada charog‘on bo‘ladi va birligimiz mustahkam bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- [1]. Erkaboyeva, N. O'zbek tilidan ma'ruzalar to'plami. Toshkent.: "Yosh kuch", 2021.
- [2]. "O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi”, 1995 yil, 12-son.

**БОШЛАНҒИЧ СИНФЛАРДА
АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ
Авазхонов Шоҳназар Гулназарзода
ЧДПУ “Бошланғич таълим” юналиши 3-курс талабиси.**

Аннотатсия: Сизга тақдим етилган мақолада бошланғич синфларда ахборот технологичлардан самарадорлигини оширишга ҳамда ўқувчиларни дарс пайтида қўллаш, қалб ва қизиқтириш аҳамияти ҳақида фикр юритилган.

Калим сўзлар: Бошланғич, компьютер, синф, таълим, мактаб, дарс, ўқувчи, ўқувчи, инновацион, технология,

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги «2022 — 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида»ги ПФ-60-сон Фармониға мувофиқ, шунингдек, ахборот-коммуникация технологиялари соҳасини янги босқичга олиб чиқиш бўйича устувор вазифаларни амалга ошириш мақсадида:

Бошланғич синф ўқувчиларида айнан бундай ёшда боланинг ақлий қобилиятларида жадал ривожланиш жараёни кечади, унинг интеллектуал салоҳияти ривожланиши учун фундамент яратилади. Ўқув жараёнида педагогик, инновацион ва ахборот технологиялардан фойдаланиш бошланғич таълимнинг долзарб масалаларини самарали ечиш учун имконият яратади. Жумладан,

- ўқув жараёнини қизиқарли ва маҳсулдор қилиш ҳисобига ўқувчида материални англаб олиш мотивацияси ортади;

- мустақил ишлаш ва ўзини-ўзи назорат қилиш кўникмаси ривожланади;

- дарснинг самарадорлиги ва ўқувчиларнинг бир хил ўзлаштиришини таъминлайди;

- ҳар бир ўқувчининг фикрлаши, билиш ҳиссиёти, мақсад сари интилишлари ва маънавий тасаввурларини ривожлантириш ҳисобига умумий фаол ривожланишга эришилади;

- синфдаги барча болаларнинг фаол ишлаши таъминланади.

Инновацион ва ахборот технологияларини таълим жараёнига тадбиқ қилишнинг замонавий ахборот дунёсини мантиқий ва зарурий қадам деб характерлаш мумкин. Компьютерларнинг ўқув жараёнига жадал кириб келиши педагоглар ҳаётида мисли кўрилмаган даражада ўқитишнинг янги турларини, шакллари келтириб чиқарди. Бошланғич таълимда ахборот технологияларидан фойдаланиш иккита асосий масалани ечиш билан боғлиқ: биринчидан, болаларни янги техникавий воситалардан фойдаланишга ўргатиш; иккинчидан эса

Ўқувчиларнинг ўқиш ва ўқишдан ташқари фаолиятида янги билимларни такомиллаштириш мақсадида компьютер технологияларидан фойдаланиш.

Дарсларда ахборот технологияларидан фойдаланиш педагоглар зиммасига жуда катта масъулият юклайди. Чунончи, замонавий педагог компьютердан фойдаланишни билиши, компьютер ёрдамида ўқитиш воситаларидан фойдалана олиш ва уни ўқув жараёнига тадбиқ қилиш кўникмаларига эга бўлиши, ўз билимини компьютерли ўқитиш бўйича доимо такомиллаштириб бориши ва ҳоказоларга эга бўлиши зарур. Амалиётда шуни такидлаш жоизки, бундай талаблар асосида ташкил этилган дарсларда самарадорлик юқори кўрсаткичда бўлади, масалан, 3-синф математика дарсларида, ўқув материални ўргатиш компьютерли технология асосида ташкил қилинганда ўзлаштириш сезиларли даражада яхшиланди, ўқувчиларда дарсга бўлган қизиқиш ортди, мустақил ишлаш кўникмаси пайдо бўлди, билимни ўзлаштириш бўйича имкониятлари ривожланди, ижодий ёндашувлар пайдо бўла бошлади, ўзига ва билимига бўлган ишонч шакллана бошлади.

Демак, бошланғич мактабда ахборот коммуникация технологияларидан фойдаланиб, дарс жараёнини ташкил қилиш долзарб ҳисобланади. Чунки 1-4 синф ўқувчиларида кўرғазмали-образли фикрлаш ривожланган, шу боисдан ҳам дарс жараёнини компьютер технологияларидан фойдаланиб ташкил қилиш жуда муҳим.

Бунинг учун сифатли кўрғазмали материалларни мақсадли тарзда жуда кўп тайёрлаш ва ундан фойдаланиш зарур, билимни қабул қилиш жараёнига янги кўринишларни тадбиқ қилиш, товушлар, слайдлар, анимациялар билан.

Бошланғич мактабда турли дарсларда АКТдан фойдаланиш ўқитишнинг кўрғазмали-тасвирли-тушунтириш услубидан фаолиятли услубга ўтишга имконият яратади, бунда ўқувчи ўқув жараёнининг фаол иштирокчисига, субъектига айланади. Бу эса ўқувчида билимни англаган ҳолда ўзлаштиришга имкон яратади. Шу боисдан ҳам замонавий таълим тизимида бошланғич синфларда компьютер технологияларини қўллаб дарс жараёнини ташкил қилиш жуда кўп новатор педагоглар томонидан амалга оширилмоқда, бу жуда кўпчилик педагогларнинг ҳаётий иш нормасига айланиб бормоқда.

Педагогик техника малакаларини мукамал эгаллаш учун, аввало, ўқитувчи ўз фанини, ўқитадиган предметини бошқа фанлар билан ўзаро алоқадорликда билиши, педагогик ва ахборот технологияларини, педагогика ва психология фанлари асосларини давр тараққиёти даражасида билиши, касбий жиҳатдан ўз-ўзини тарбиялай оладиган бўлиши зарур.

Демак, бошланғич синфларда таълимни мувофиқлаштириш иқтисодий ва дидактик аҳамият касб этади. Таълим учун ажратилган вақт тежалади, ўқувчиларнинг ақлий зўриқиши камаяди, малака ва кўникмалар ўқувчилар томонидан тўлақонли тушуниб ўзлаштирилади. Мувофиқлаштирилган дарслар болалар дунёқарашида бир бутунликни, воқеалар узвийлигини тушунишни табиатан англаб етишга ўргатади.

Фойданилган адабиётлар рўйхати;

1. Толипов О. “Педагогик технология” – Тошкент : Фан, 2005,205 бет.
2. Юлдошев Қ. Янги педагогик технология юналишлари, муаммолари, халқ таълими, 1999. Н 4. – Б. 4-11.

FACIAL EXPRESSIONS IN NONVERBAL COMMUNICATION

Eshmirzayeva Nozima Bahodir qizi,

1 course Masters degree student, National University of Uzbekistan, Faculty of foreign philology, Linguistics (English) department

eshmirzayevanozima@gmail.com

Abstract: This article explores the role of facial expressions in nonverbal communication. Facial expressions are a crucial component of nonverbal communication, as they convey a wide range of emotions and attitudes that can greatly enhance our ability to understand and connect with others. The article reviews recent research on facial expressions, including the universality of facial expressions across cultures, the role of facial expressions in conveying emotions and attitudes, and the importance of context in interpreting facial expressions. The article also discusses the potential implications of facial expressions for interpersonal communication, including their use in building rapport and establishing trust. Overall, the article highlights the importance of facial expressions in nonverbal communication and underscores the need for individuals to develop strong skills in interpreting and using facial expressions effectively in their interactions with others.

Key word: nonverbal, facial, potential, importance.

INTRODUCTION

Facial expressions are a key component of nonverbal communication. They involve the use of various facial movements and gestures to convey emotions, attitudes, and intentions without the use of words. Facial expressions are incredibly powerful, as they are often the first thing that people notice and can convey a great deal of information about a person's emotional state and intentions.

Facial expressions are universal, meaning that people from all cultures and backgrounds are able to recognize and interpret them. There are several basic facial expressions that are recognized across cultures, including happiness, sadness, anger, fear, surprise, and disgust. These basic emotions are conveyed through a combination of facial movements, including eyebrow movement, eye widening or narrowing, mouth movements, and changes in skin tone.

THE MAIN RESULTS AND FINDINGS

Facial expressions can also convey more subtle emotions and attitudes, such as interest, boredom, confusion, and suspicion. For example, a furrowed brow and narrowed eyes can indicate suspicion or doubt, while raised eyebrows and widened eyes can indicate interest or surprise.

In addition to conveying emotions and attitudes, facial expressions can also be used to regulate social interactions and establish social hierarchy. For example, a smile and nod of the head can indicate agreement and encourage further conversation, while a frown or scowl can indicate disapproval or a desire to end the conversation. Similarly, maintaining eye contact can convey interest and attentiveness, while avoiding eye contact can convey discomfort or a lack of interest.

It is important to note, however, that facial expressions are not always easy to interpret and can be influenced by a variety of factors. These factors can include cultural norms, individual differences, and the context in which the expression occurs. It is therefore important to be aware of these factors and to interpret facial expressions in context, in conjunction with other forms of nonverbal and verbal communication.

Facial expressions are a powerful component of nonverbal communication. They can convey a wide range of emotions, attitudes, and intentions, and are recognized across cultures. By understanding and interpreting facial expressions, we can improve our communication skills and develop stronger social connections with those around us.

CONCLUSION

In conclusion, facial expressions are a vital aspect of nonverbal communication. Our faces are incredibly expressive, and the messages conveyed through our facial expressions can have a significant impact on how others perceive us and the meaning of our words. By understanding the various facial expressions and the emotions and attitudes they convey, we can become more effective communicators and build stronger connections with others. Additionally, by paying attention to the facial expressions of those around us, we can gain valuable insights into their thoughts and feelings, allowing us to respond more effectively and build stronger relationships. In today's world, where much of our communication takes place online, it is more important than ever to be mindful of the role that facial expressions play in our interactions with others. By using facial expressions intentionally and interpreting them accurately, we can enhance our communication skills and build more meaningful connections with those around us.

REFERENCES

1. Buck, R. W., Savin, V. J., Miller, R. E., & Caul, W. F. (1972). Communication of affect through facial expressions in humans. *Journal of personality and social psychology*, 23(3), 362.
2. Schneider, S., Krieglstein, F., Beege, M., & Rey, G. D. (2022). The impact of video lecturers' nonverbal communication on learning—An experiment on gestures and facial expressions of pedagogical agents. *Computers & Education*, 176, 104350.

3. Matsumoto, D. E., Hwang, H. C., & Frank, M. G. (2016). *APA handbook of nonverbal communication*. American Psychological Association.
4. Efenbein, H. A. (2013). Nonverbal dialects and accents in facial expressions of emotion. *Emotion Review*, 5(1), 90-96.
5. Abdurazzakova, M. (2023). Nonverbal Communication and its Role in Communication. *Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT*, 3(3).
6. Tursunpo'latovna, J. D. (2022). Use of alisher navoi's works in" children's literature" subject. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(12), 63-68.

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MATNNI O'QISH VA
TUSHUNISH KO'NIKMALARINI SHAKLANTIRISH MASALALARI**

Mamaraximova Nafisa Ibroximovna

Jizzax davlat pedagogika universiteti

o'qituvchisi (+998933053187)

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinflarda o'tiladigan yangi avlod darsliklari bo'lgan ona tili va o'qish savodxonligi fanining ahamiyati va holati haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'z: ona tili, o'qish savodxonligi, fan, boshlang'ich sinf, savodxonlik, dars samaradorligi.

Аннотация: В данной статье рассказано о значении и состоянии науки о родном языке и грамотности чтения, которая является учебником нового поколения для начальных классов.

Ключевая слово: родной язык, грамотность чтения, естествознание, начальная школа, грамотность, эффективность урока

Annotation: This article talks about the importance and status of the science of mother tongue and reading literacy, which are new generation textbooks taught in primary grades.

Key words: mother tongue, reading literacy, science, elementary school, literacy, classroom performance.

Maktab o'quvchilarining bilimi va ko'nikmalarini shakllantirish, ularni milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik ruhida tarbiyalash, o'qituvchi kasbi nufuzini va pedagoglarning sifat tarkibini oshirish, darsliklar va o'quv metodik majmualarni zamon talablari asosida takomillashtirish, xalq ta'limi muassasalarining xalqaro standartlarga javob beradigan zamonaviy modellarini barpo etish maqsadida, shuningdek, 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasini "Inson qadrini ulug'lash va faol mahalla yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturiga muvofiq O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi PF-134-son "2022-2026-yillarda Xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni tasdiqlandi. [8]

O'zbekistonning boshlang'ich sinf bitiruvchilari boshqa davlatlardagi tengdoshlariga nisbatan qay darajada yaxshi o'qishi, O'zbekiston o'quvchilarining o'qish savodxonligi qay darajadali, o'qish 4-sinf o'quvchilari uchun qay darajada sevimli mashg'ulotligi, oila savodxonlikni rivojlantirishga qanday hissa qo'shishi, bugungi kunda bizning mamlakatimizda o'qishni o'rgatish jarayoni qanday tashkil etilganligi, O'zbekiston o'qishni o'rgatish jarayonining boshqa davlatlarga nisbatan

o'ziga xosligi, agar shunday bo'lsa u nimada namoyon bo'lishi boshlang'ich sinflarimizning o'qituvchilari foydalanayotgan metodlar boshqa mamlakat o'qituvchilari foydalanayotgan metodlardan farqi kabi asosiy masalalar o'rganiladi. PIRLS tadqiqotning 2016-yil natijalariga ko'ra, 50 ta mamlakat ichida, Rossiya, Singapur, Gonkong, Irlandiya va Finlyandiya mamlakatlari yuqori natijalarni qayd etgan bo'lsa, shular orasida rossiyalik va singapurlik o'quvchilar matnni o'qish va tushunish bo'yicha eng yuqori natijalarni ko'rsatdi. Shuningdek, Rossiyaning boshlang'ich sinf o'quvchilari ushbu mezon bo'yicha dunyoda yetakchilik qildi.

Ona tili va o'qish savodxonligi fanini o'qitishda asosiy e'tibor o'quvchida tilga doir to'rt ko'nikma: o'qib tushunish, tinglab tushunish, nutq so'zlash va yozish hamda grammatik savodxonlikni shakllantirishga qaratiladi. Bundan tashqari PIRLS xalqaro tadqiqotida ham boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qib tushunish ko'nikmalarini qay darajada rivojlanganligi haqidagi ma'lumotlarni xalqaro miqyosda taqqoslash imkonini beradigan, o'qish va o'qitishni yaxshilashda ta'lim sohasidagi davlat siyosatiga xizmat qilishi mumkin bo'lgan tahlillarni taqdim etadi.

O'qib tushunish – bu matnni qayta ishlash, uning ma'nosini tushunish va o'qiyotgan shaxs oldindan bilgan narsalar bilan bog'lab anglay olish qobiliyatidir. [1]

So'zlarning lug'aviy ma'nosini bilish, so'zlarning kontekstual ma'nosini bilish, matn mazmuniy bloklarining o'zaro bog'lanishini anglash, matn tarkibidagi parchalar asosida xulosa chiqarish, matndagi asosiy fikrini aniqlash, berilgan savollarga matn asosida javob bera olish, matnda ishlatilgan badiiy san'atlar yoki so'z birikmalarini tanib, ajratib olish va ohangini aniqlash, vaziyatning kayfiyatini (tasdiq, inkor, so'roq qilish, buyruq berish), muallifning maqsadi, niyati va nuqtai nazarini aniqlash va muallif to'g'risida xulosalar chiqarish qobiliyatlari o'qilgan matnni samarali tushunish uchun zarur bo'lgan ko'nikma va malakalar hisoblanadi. (diskurs-semantika). [2]

Matnni o'qib tushunish qobiliyatiga o'quvchining yuqoridagi ko'nikmalari hamda ma'lumotni qayta ishlash qobiliyati ta'sir ko'rsatadi. Agar o'quvchi so'zning ma'nosini bilmasa, u matnni qayta ishlash uchun juda ko'p vaqt sarflaydi, chunki u matndagi tushunilmagan so'zlarni individual tarzda anglashga urinadi, bu esa tushunishga ham halal beradi. O'qib tushunish malakasini rivojlantirish uchun ko'plab mashqlar mavjud, ular orasida so'z boyligini oshirish, matnni tanqidiy tahlil qilish, maydalab o'qish.

“Tinglab tushunish nutq faoliyatining bir turi bo'lib, u retseptiv nutq faoliyatiga kiradi. Tinglab tushunish so'zlovchining nutqini radiodan, magnitafondan, kompakt diskdan va muloqot paytida tinglab tushunib, ma'lumot olishidir. U ba'zi adabiyotlarda audirovaniya deb ham yuritiladi. U murakkab nutq faoliyatidir, chunki tinglovchi tezda

shaklni qabul qila olishi, xotirada saqlab qolishi zarur, aks holda uni qaytadan ko'rib, o'qib, tushuna olishi uchun manbaa, sharoit, vosita yo'q. Tekshirishlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilar va talabalarda tinglab tushunish gapirishga qaraganda kam taraqqiy etgan. O'quvchi o'qiganda, ko'rganda tinglab tushunishga qaraganda olti marta ko'p ma'lumot olarkan. Sababi uni ustida kam ishlaganidadir, murakkabligidadir. Tinglab tushunish gapirishning ajralmas qismidir. Tinglab tushunish va gapirish og'zaki nutqni tashkil qiladi".[3;75]

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini 1-sinfdanoq Xalqaro PIRLS tadqiqotlariga tayyorlashda yangi avlod darsliklaridan hisoblangan Ona tili va o'qish savodxonligi fani juda muhim rol o'ynaydi. O'qib tushunish, tinglab tushunish, nutq so'zlash va yozish hamda grammatik savodxonlik ko'nikmalarini shakllantirishda o'qituvchidan katta mas'uliyat va mehnat talab etadi.

Ona tili va o'qish savodxonligi darsligi maqsadi o'quvchilarni turli hayotiy vaziyatlarda grammatik jihatdan to'g'ri va kommunikativ jihatdan erkin so'zlay oladigan darajaga olib chiqishni maqsad qilib qo'ygan. O'quvchining tilni qo'llashdagi real ehtiyoji (Ijtimoiy muloqot, akademik ta'lim) hisobga olingan va zaruriy lingvistik qurilmalar turli nutqiy vaziyatlarda berilgan.[4;4]

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining, eng avvalo, o'qib tushunish, tinglab tushunish, nutq so'zlash va yozish hamda grammatik savodxonligini oshirishda to'g'ri o'qish, so'z boyligini oshirish, keng fikrlashga o'rgatish, nutqini, ongini oshirish kabi bir qator xususiyatlarni o'rganishda ona tili va o'qish savodxonligi darslarini to'g'ri tashkil etish zarur. Ona tili va o'qish savodxonligi darslarida ham boshqa fanlardagi kabi axborot texnologiyalaridan foydalanib dars olib boorish ta'lim sifatini oshirishga va o'quvchilarning darsga nisbatan qiziqishlarini o'stirishga yordam beradi. Hozirgi kundagi davr talabi ham shu desak mubolag'a emas. Ona tili va o'qish savodxonligi darslarida axborot texnologiyalari vositalaridan foydalanish ta'lim samaradorligini oshirishda ham ta'limiy, ham tarbiyaviy ahamiyatga ega. Masalan, matn, bezakli taqdimotlar, videofilmlar, audiolar, musiqa, animatsiyalardan darslarda unumli foydalanish ham dars samaradorligiga sezilari ta'sir etadi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'qituvchisi har bir o'quvchiga ona tili va o'qish savodxonligi darsligining ahamiyatini chuqur anglagan holda o'quvchilarga zarur bilim va ko'nikmalarni bera olishi hozirgi kunda ahamiyatlidir. Shunda o'quvchilar kelgusida og'zaki va yozma savodxonligi hamda o'qib tushunish, tinglab tushunish ko'nikmalari yuqori shaxslar bo'lib yetishishadi. Bundan tashqari 4-sinflar uchun hozirgi kundagi xalqaro tadqiqotlardan biri bo'lgan PIRLS tadqiqotiga tayyorlashning samarali poydevori ham bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. „What is Reading Comprehension?“ (en-US). *Reading Worksheets, Spelling, Grammar, Comprehension, Lesson Plans* (29-may 2008-yil). 9-may 2016-yilda asl nusxadan [arxivlandi](#).
2. Davis, F.B. *Psychometrika* (1944) 9: 185. <https://doi.org/10.1007/BF02288722> Committee on Learning Sciences: Foundations and Applications to Adolescent and Adult Literacy. *Improving Adult Literacy Instruction: Options for Practice and Research*. National Academies Press, 2012 — 41 bet. ISBN 978-0-309-21960-0
3. Jalolov J. Chet tili o'qitish metodikasi. "O'qituvchi. 2011
4. Ona tili va o'qish savodxonligi [Matn]: 3-sinf o'qituvchilari uchun metodik qo'llanma / K. Mavlonova, [va boshq.]. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2022. – 4-b.
5. Farsaxonova, M. (2022). 2-SINF "ONA TILI VA O 'QISH SAVODXONLIGI" DARSLIGIDAGI MATNLARNI TUSHUNISH VA ANGLASH KO 'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH USULLARI. Boshlang'ich ta'limda innovatsiyalar, (1).
6. Farsakhanova, D., & G'ofurova, S. (2021). Boshlang'ich ta'limda sinfdan tashqari o'qish darslarida P. Mo'min ijodini o'rganish metodikasi. Журнал инновации в начальном образовании, 1(БТНА_1).
7. Farsakhanova, D., & Azdamova, M. (2021). Boshlang'ich sinflarda sifat ustida ishlash bo'yicha topshiriqlar tizimini ishlab chiqish. Журнал инновации в начальном образовании, 1(БТНА_1).
8. <https://lex.uz/docs/6008663>

Ҳижрон изтироби
Нигора Холматова,
ҚДПИ ўзбек адабиёти кафедраси
ўқитувчиси, филология фанлари
бўйича фалсафа доктори (PhD)
Абдуллаева Мухлиса,
ҚДПИ талабаси

Аннотация: Шоир ўз ижоди давомида кўплаб лирик шеърлар-ғазаллар мухаммаслар, мусаддаслар яратди. Ҳижрон изтироблари барқ урган шеъринг мактубларга ҳам аҳамиятли

Калит сўзлар: мусаддас, мусаммат, адабий истилоҳ, лирик шеър, мураббаъ, мухаммас, мусамман, муашшар, ҳижрон, ишқ.

Аннотация: За время своего творчества поэт создал множество лирических поэм, газелей, мухамм, мусаддов. Страдания хиджрана также важны для поэтических писем.

Ключевые слова: мусаддас, мусаммат, литературная революция, лирическая поэма, мурабба', мухаммас, музамбал, муашшар, хиджран, ишқ.

Annotation: During his creative work, the poet created many lyrical poems, ghazals, muhamms, musadds. The suffering of the hijran is also important in poetic writings.

Key words: musaddas, musammat, literary revolution, lyric poem, murabba', muhammas, muzambal, muashshar, hijran, ishq.

Миллий уйғониш даври ўзбек адабиётида ўзининг ижоди билан катта ўрин тутган ижодкорлардан бири Зокиржон Холмухаммад ўғли Фурқатдир. Шоир ўз ижоди давомида кўплаб лирик шеърлар-ғазаллар мухаммаслар, мусаддаслар яратди. Ҳижрон изтироблари барқ урган шеъринг мактубларга ҳам аҳамиятли. Шоир ўзбек адабиётида ҳаётинг лириканинг ривожланишига баракали ҳисса қўшган ижодкордир.

Фурқат “Ул қаро кўз...”деб бошланадиган ғазали тасвир маҳорати жиҳатдан шоирнинг энг сара асарлари қаторидан ўрин олган. Ғазалда шоир севги билан боғлиқ ҳолда ижтимоий масалаларни ҳам куйлайди. Ғазалнинг дастлабки бандларида гўзал ёр суврати, унинг қора кўзлари тавсифи билан бошланади. Бу гўзалнинг қора кўзларига сурма тортмоқлик не ҳожат. Улар шундай ҳам қоп-қора. Гўзалнинг кўзлари тасвири кейинги байтда ҳам давом эттирилади. Шу ўринда шоир кам қўллайдиган истиорадан фойдаланганлигини кўриш мумкин.

Иккала кўзнинг қоралиги туфайли шоир уларни қора ҳинду болага ўхшатади. Сўнг қайрилма қошлар тасвири берилади. Гўёки, икки ҳинду болалар ёнма-ён туриб ёй тортмоқдалар.

Ул қаро кўз кўзларига сурма бежо тортадур.

Балки ундин даҳр эли ортиқча ғавғо тортадур,

Қошлари остида гўё икки фатан кўзлари

Икки қошу баччадурким, ёндошиб ё тортадур

Шеърдаги образлар тизимининг бир-биридан келиб чиқиши ва бир-бирини тақозо этиши ажойиб бадиий эмоционаллик ҳосил қилган.

Шоир тажниси сўз имкониятларидан усталик билан фойдаланади.

Фурқат анъаналарни янги босқичга кўтара олди ва шу билан ҳам лирик истеъдодини юқори босқичга кўтара олди. Мазкур шеърда маъшуканинг фақат бир сифати-нозиклиги тасвир этилади.

Фурқат ўз ватанини гоҳ мўъжизали санамга, гоҳ қаердадир топталган меҳрибон ёрга ўхшатади.

Шоир моҳир рассом сингари ранглар уйғунлигига алоҳида эътибор беради. Кўз қош тасвиридан сўнг қора зулфингни таърифини беради. Шеърга Юсуф ва Зулайҳо образларини киритади.

Не билур Юсуфни, нозу ҳусн ила мағрурдур,

Ул қадарким ишқ дардини Зулайҳо тортадур.

Келтирилган байтда, шоир гўзалнинг ҳусну жамолини, қошу кўзларини таърифлашдан севги, ноз, дард мавзуларини ифодалайди.

Қуйидаги байт бутун ғазалининг авж нуктаси ҳисобланади. Бундай кульминацион нукта Фурқат асарлари ичида алоҳида ўрин тутади.

Кўринадикки, шоирнинг кўп ғазалларида севги-ишқ мавзуси муҳим ижтимоий мавзулар билан қоришиқ ҳолда келади.

Фурқатнинг “Сурмадин кўзлар қаро” ғазалида ҳам маъшуқа гўзаллиги таъриф и\тавсиф этилади. Ёрнинг ташқи қиёфасини кўтаринки руҳда тасвир этиб, ғазални шундай яқунлайди:

Жаврларким, Фурқат, ул шўхи жафожу айлади.

Мунча бедоду ситам қилмас мусилмонға фаранг.

Эй Фурқат, у жофокор сенга қилган жабру зулмларини фаранг ҳам мусулмонга қилмайди, - демокчи шоир.

Шоирнинг “Кашмирда” ғазалида ҳам ишқ, ёр тўғрисида сўз боради. Шоир томонидан тасвирланаётган қизнинг сеҳргар кўзларида юз хил жоду усуллари борлигини ифодалайди:

“Бир қамар сиймони кўрдум балдан Кашмирда,
Кўзлари масхуру юз жоду эрур тасхирда”

Шоир ўз шеърларида бадиий санъатлардан ҳам унумли ва ўринли фойдалангани кўзга ташланади.

Хуллас, шоир ижодида маъшуқа ва ошиқ севгисига бағишланган ғазаллари ижодини ташкил қилади ва улар ўзбек мумтоз адабиётининг бир қисми ҳисобланади.

Фойдаланган адабиётлар:

- 1.А. Қаюмов. Шеърый жилолари. 1975. 5-бет Т. Ғ. Ғулом нашриёти.
- 2.Фурқат. Танланган асарлар. Т. Ғ. Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 1975, 101-бет
- 3.Yakubovna, Kholmatova Nigora. "EXPRESSION OF SPIRITUAL AND MORAL PROBLEMS IN THE DRAMA." *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH* ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429 11.10 (2022): 212-214.
- 4.Kholmatova, N. "TEACHER EXAMPLE." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 10.12 (2022): 725-728.
- 5.Xolmatova, N. O., and O. A. Abduraimova. "METHODS OF DEVELOPMENT IN ADOLESCENCE." *Экономика и социум* 1-1 (80) (2021): 295-297.
- 6.Nigora, Kholmatova. "SOCIAL-PUBLICISTIC ANALYSIS OF FACTS IN THE ERKIN AZAM'S ARTICLE" MARSIIYA (MOURNING) TO THE SINKING SHIP." *Global Congress of Contemporary Study*. Beni-Suef University, 2020.

Ализода Мехрубон
Магистр Государственный институт
искусств и культуры Узбекистана
Alizoda Mehrubon
Master State Institute
arts and culture of Uzbekistan

ПЛЮСЫ «ЦЕНЗУРЫ» И ЕЁ НЕОБХОДИМОСТЬ В СОЗДАНИИ КИНО

Аннотация: Данная статья посвящена анализу плюсов цензуры в кино и о его положительных сторонах. Идёт перечень плюсов отсутствия цензуры и его влияние на молодёжь

Ключевые слова: минусы, влияние, восточная кинематография, цензура, восточные принципы, культура, мораль, менталитет.

ADVANTAGES OF "CENSORSHIP" AND ITS NEED IN CREATING A MOVIE

Abstract: This article is devoted to the analysis of the advantages of censorship in cinema and its disadvantages. There is a list of disadvantages of lack of censorship and its impact on young people

Key words: advantages, impact, Eastern cinematography, censorship, Eastern principles, culture, morality, mentality.

Fundamentally opposite opinions regarding censorship have been expressed since the Enlightenment. Opposition on this issue also existed in German classical philosophy. Immanuel Kant stood for the freedom of expression of personal opinion, and Hegel believed that this freedom should be regulated by law and police measures.

Introducing various forms of censorship, state bodies, as a rule, motivate this with considerations of state security, the need to combat manifestations of extremism, the spread of harmful ideas, and counteract the moral decay of society. Voices in support of censorship are heard not only from government departments, but also from some public and political organizations, such as parties, political movements, the church.

On the other hand, according to critics, censorship does not really solve social problems, but only helps to hush up their existence. In addition, with the growth of the number of authors and the presence of the Internet, censorship becomes simply unrealistic.

Critics also point out that calls for the introduction of censorship often characterize the impotence of state and public organizations to solve certain social

problems. For example, critics of censorship believe that calls by religious organizations to introduce "moral censorship" in Russia in order to prevent the nation's morale from falling, in reality, reflect the inability of religious organizations to somehow influence the moral climate in society. A number of international organizations are fighting censorship, such as Reporters Without Borders.

Types of censorship

Despite the apparent simplicity of this phenomenon, there are many varieties of censorship. For their classification, criteria such as:

The nature of the information. According to this criterion, one can distinguish such types of censorship as moral, political, economic, commercial, ideological, religious and others.

participants in the process. This criterion takes into account the relationship between the regulator (censor), source and consumer of information. For example, if the source of information independently censors information, this is self-censorship. Pedagogical censorship controls what information the teacher gives to students, and departmental censorship monitors what information goes beyond the department. Corporate censorship provides a set of requirements that all employees who speak publicly on behalf of the company must comply with.

Implementation method. This criterion allows us to distinguish two main types of censorship: preventive (preliminary) and subsequent. The first type implies that the material is carefully checked before publication. In the second case, a censorship violation may be detected after publication, as a result of which punitive measures may be applied to the author.

The nature of the functioning. Censorship can be regular (carried out on an ongoing basis in accordance with certain rules) or spontaneous. The second option is often found in modern society. For example, if a published article causes a strong negative resonance in society, the editors may decide to remove or withdraw this article by publishing an apology or retraction.

Degree of institutionalization. This criterion shows how censorship is connected with state or social institutions.

Openness (publicity). This is an indicator of how much society is aware of the existence of a certain type of censorship. Allocate vowel (open) and latent (hidden) censorship. In this case, intermediate options are also possible.

Direction of activity. This criterion indicates for which consumer the information is censored. Internal censorship implies the protection of internal information from "leakage" to the outside, as well as control of its circulation within the system. The

external one makes sure that unwanted information from the outside does not get inside the system.

Mandatory. Censorship can be mandatory, recommending, allowing and approving.

legal status. If officially censorship is prohibited, but in fact exists, it is considered illegal. If it is enshrined in existing laws, then it is legitimate.

Subject. The subject (source of censorship) can be the state or government departments, the church, public institutions and organizations, society itself, a certain social group or individual.

Censorship in cinema is a system of control over film productions, the purpose of censorship is to control that things that can be harmful to society, the state, ideology, etc. do not appear on the big screen. There is state censorship in films in all countries, at the time of this survey, cinema censorship is absent only in Russia, except for public censorship, but public censorship cannot prohibit the release of a particular film, cannot cut scenes, public censorship can only discuss, condemn or approve.

In the 20th century, the most developed cinemas were in Russia (USSR), in the USA, and French cinema stood out noticeably. From the middle In the 80s of the 20th century, Soviet (Russian) cinema began to degrade sharply, like the whole country. Together with the collapse of the USSR, domestic cinema almost completely collapsed. But the censorship in films was completely removed. At first, this led to the fact that sheer blackness poured onto the screens. There were good films, but these are isolated cases and these films were not particularly noticeable.

It is known that cinema is censored in almost all countries. Very powerful censorship in the USA, where even in low-quality primitive films the presence of the US flag is mandatory. By the way, in China, where censorship is more ideological, scenes with the US flag are cut out of American films, from among those films that were generally allowed to be released in China. State censorship in the United States and China primarily protects such aspects of their societies as patriotism. Foreign films that can offend or somehow humiliate the citizens of countries are simply not allowed to be shown. Of course, those films that can harm domestic cinema in the US, China and some other countries in terms of earnings are not allowed to be rented. Films are either not skipped at all, or “dangerous” scenes are cut out of them.

LITERATURE

1. Алексеев Игнатий. Цензурный инфантилизм. Призывы ввести цензуру — попытка Церкви переложить свою работу на «власть» или признак отчаяния и паники? Портал-Credo.Ru (16 марта 2007). Дата обращения: 15 декабря 2020. Архивировано 12 мая 2021 года.
2. Горяева Т. М. Политическая цензура в СССР. 1917-1991. — 2. — М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2009. — С. 8—9. — 407 с. — (История сталинизма). — 2000 экз. — ISBN 978-5-8243-1179-2., стр 118
3. Ольга Демидова. Дмитрий Полознев: «При Сталине девки были моложе». Журнал «Библиотечное дело». СПб.: Агентство Информ-Планета. Дата обращения: 1 января 2019. Архивировано 2 января 2019 года.

MILLIY UYG‘ONISH DAVRIGA OID ILMIY TERMINLARNING
OKKAZIONAL HODISASI YORDAMIDA YASALISHI

Moxinur Qurbonova Abdusoli qizi

Farg‘ona davlat universiteti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada milliy uyg‘onish davri so‘z egalari tomonidan yaratilgan okkazional ilmiy atamalar haqida fikr bildirilgan.

Kalit so‘zlar: milliy uyg‘onish davri, jadid, topishma, yurakchilik, qiblanamo.

O‘zbek tilshunosligida milliy uyg‘onish davri deya atalmish muhim bir tarixiy davr asarlari tili bilan bog‘liq tadqiqotlar yaratilgan, bu davr tilining leksik-semantik, morfologik, sintaktik xususiyatlari bo‘yicha ilmiy izlanishlar olib borilgan. XIX asr ikkinchi yarmi – XX asr boshlari – milliy uyg‘onish davri deya atalmish bu davr o‘zbek xalqi tarixida muhim o‘rin egallaydi. Zero, bu davrda, avvalo, milliy ozodlik, ma’naviyat, ma’rifat uchun buyuk ota-bobolarimiz tomonidan sabr, matonat, kuchli iroda, birdamlik ila kurash olib borildi. O‘chmas zarvaraqlarga nomlari yozilgan Muqimiy, Furqat, Ibrat, Abdulla Qodiriy, Abdulla Avloniy, Mahmudxo‘ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat, Abdulhamid Cho‘lpon kabi fidoyilarimiz amalga oshirgan ezgu ishlarni o‘rganish, asarlarini tadqiq etish biz uchun ham qarz ham farzdir. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ta’kidlaganidek, “Biz qadimiy va boy tariximizni, ayniqsa, g‘oyat og‘ir sharoitda ilm-ma’rifat, inson erkinligi, xalq ozodligi, Vatanga, milliy qadriyatlarga mehr va sadoqat g‘oyalarini dadil ko‘tarib chiqqan jadid bobolarimiz faoliyatini yanada chuqur o‘rganishimiz lozim. Ularning ulug‘ maqsadlar yo‘lidagi mardona kurashi va fidoyiligi Yangi O‘zbekistonni qurishda barchamiz, avvalo, yoshlarimiz uchun chinakam ibrat maktabi bo‘lib xizmat qilishi zarur” [1] ligi XIX asr ikkinchi yarmi – XX asr boshlari – milliy uyg‘onish davri o‘zbek adabiyoti ijodkorlari asarlarining bebaho ma’naviy merosni tilshunoslik nuqtai nazaridan o‘rganishga asos bo‘lmoqda.

Kompasga nisbatan *qiblanamo* so‘zini, spirtli ichimliklarga esa *masqarotlar* so‘zini qo‘llagan: *Qiblanamo (kompas) degan asbob shimol tarafini bizg‘a ko‘rsatadurki, andan iqlim va mavzeiga qarab qibla tarafini taxmin qilinadur* (Behbudiy, “Atrof. Jihoti asliya. Xarita. Plan”).

Xonimiz ustinda xar nav masqarotlar-da bordur (Behbudiy “Qasdi safar”).

Ilmiy atama: *topishma, yurakchilik, qo‘zg‘atish fe‘li, turish belgilari, tirnoqlar, bir tinish, yarim tinish, qo‘sh nuqta* kabi: *So‘zlami to‘plab, bir-biriga baylab gap tuzishda «o‘y» qulay anglashilsin deb turli belgilar ishlatiladur. Bunlarning hamasig‘a birdan «turish belgilari» yo sodacha «turishlar» deyiladur. Turish belgilaridan qaysi*

birtasini gapning qaysi bo'lagidan so'ng qo'yilishi to'g'risida har birining o'z o'rnida ma'lumot berilgusidir. Bunda hamasini bir qatordan ko'rib o'tishimiz kerak:

1- «Nuqta» (.)dir. Bunga kelgach o'qug'uchining to'xtashi lozim.
2- «**Bir tinish**» belgisi (;)dir. Bunga kelgach o'qug'uchi to'xtamaydir; biroq gapdagi so'zlamning munosabatlari uzilmasin uchun bir nafas tolish (bir tinish) vaqti turib o'tadir.

3- «**Yarim tinish**» belgisi (,) dir. Bunga kelgach o'qug'uchi yarim tinish vaqti turib o'tadir.

4-So'rash belgisi (?)dir.

5-Undash belgisi (!)dir.

6-Qo'sh nuqta (:)dir.

7-**Tirnoqlar** (« »)dir.

8-Yoylar ( )dir.

9-**To'rtkul yoylari** [ ]dir.

10-Ulkan yoylar { }dir.

11-Chiziq (-)dir.

12-Nuqtalar (...)dir (Fitrat O'zbek tili qoidalari to'g'risida bir tajriba: Nahv).

Fitrat esa *yurak* so'ziga -chilik affiksini qo'shish orqali ilmiy atama – lirik turni ifodalash uchun *yurakchilik* so'zini hosil qilgan. Ma'lumki, lirik turda muallifning ko'ngil kuylari, ichki kechinmasi aks etadi.

Adabiy asarlarda she'riy ijodlarni uchka ajratadilar:

1.**Yurakchilik** – lirika

2.**Rivoya** – epos.

3.**Tomosha** (Fitrat Adabiyot qoidalari, 78-bet).

S.Normamatov tadqiqotlarida Abdulla Qodiriy tomonidan yaratilgan punktuatsiya so'zlariga sinonim sifatida tenglashtirilgan "*mubtada*", "*nuqtalash*" so'zlari ham muallifning ijodiy mahsuli ekanligini ta'kidlaydi. Garchi bu terminlar keyinchalik o'zbek tili uchun norma sifatida qabul qilingan bo'lmasa-da, ularning yaratilishi Abdulla Qodiriyning XX asarning boshlarida o'zbek tilini ilmiy adabiy til darajasiga yuksaltirishni maqsad qilgan Fitrat, Elbek, Ashurali Zohiriy, Munavvarqori, Miyon Buzruk kabi ma'rifatparvarlar qatorida arabcha, ruscha ilmiy istilohlar o'rniga o'zbek tilida ilmiy terminlar yaratish mumkinligini o'z faoliyatida isbotlanganligining amaliy tasdig'idir [2].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2023 yilga mo'ljallangan Oliy Majlisga Murojaatnomasi"

Manba: <https://review.uz>. (murojaat sanasi: 28.02.2023)

2. Нормаматов С. Ўзбек луғатчилигининг шаклланиши ва ривожланишида жадид маърифатпарварларининг ўрни: Филол. Фан. доктори дис. – Т.: 2019. Б. 127.

3. A.Rasulova, & G. Abdullayeva. (2023). FORMAL RESEARCH IN CHILDREN'S POETRY AND ITS ARTISTIC-AESTHETIC FUNCTION. World Bulletin of Social Sciences, 21, 128-130. Retrieved from <https://www.scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/2565>

4. Ахмедова, Н. М. (2017). В помощь арифметике. Молодой ученый, (4-2), 14-15.

PXANSORI TARIXI VA UNING HOZIRGI KUNDAGI O`RNI.

Mahmudov Muzaffar UzDJTU 3-bosqich talabasi.

mahmudovmuzaffar248@gmail.com

Annotatsiya: ushbu maqolada pxansori tarixi, kelib chiqishi, evolutsiyasi va hozirgi kundagi tutgan o`rni haqida ma`lumot berib o`tiladi.

Kalit so`zlar: koreys teatri, pxansori, qo`shiq, sahna, san`at.

Dunyoda barcha xalqlarning o`z san`ati, teatri, qo`shiqlari bor. Koreys teatr tomoshalarining kurtaklari qadimgi marosimlar bilan bog`liq. Teatr tomoshalarining alohida turi pxansori bo`lgan. Pxansori – bu musiqiy-dramatik janr bo`lib, unda bir aktyor – kvande nog`ora jo`rligida dramatik sahnani bir o`zi bir nechta rollarni o`ynash orqali ijro etadi. Bunda u matnni o`qiydi (kuykaydi). Koreys olimlari pxansori XVIII asrda janubiy provinsiyalarda paydo bo`lgan va xalq qo`shiqlari negizida rivojlangan deb taxmin qiladilar. “Chxun Xuan”, “Quyong”, “Xinbu” kabi mashhur qissalarining syujetlari azaldan pxansori shaklida tarqalgan va xalq aktyorlari – kvande repertuariga kirgan.

XIX asrda pxansori adabiyotga kirib keladi, qo`shiqlarning matnlarini to`quvchi shoirlar paydo bo`ladi. Pxansori teatrining rivojlanishida Sin Chjexyoning xizmatlari kattadir. Aytishlaricha, uning o`zi ham yoshligida shunday qo`shiqlarning mohir ijrochisi bo`lgan. Sin Chjexyo xalq aktyorlari – kvandega homiylik qila boshlagan va ijrochilik mahorati maktabini tashkil qilgan. Bu maktabdan taniqli ashulachilar yetishib chiqqan, eng muhimi ular kvande, ayollar va hatto bolalarga ham ta`lim bera boshlaganlar. XIX – XX asr lirik-epik doston qo`shiq qilib aytiladigan pxansori teatri gullab yashnagan davrdir. Doston aktyorlar – kvand (ko`cha artistlari – qiziqchilar, mashshoqlar, ashulachilar, jonglyorlar, akrobatlar) tomonidan ijro etilgan. Mazkur janr XVII – XVIII asrlarda shakllangan. Ayni shu davrda pxansori teatr sahnasida ham qo`yila boshlagan. Pxansori nazariyatchisi va amaliyotchisi Sin Chjexyoning islohotchilik faoliyati mazkur janr yanada rivojlanishida hamda haqiqiy sahna san`atiga aylanishida muhim tarixiy ahamiyat kasb etgan. Sin Chjexyo o`z o`tmishdoshlari tajribasini o`rgangan va umumlashtirgan, pxansori ijrochilik san`atini qayta tuzish daturlarini ishlab chiqqan. Eng mashhur librettolar “Chxun Xyan haqida qo`shiq”, “Sim Chxon haqida qo`shiq”, “Xinbu haqida qo`shiq”, “Qirg`ovul haqida qo`shiq” va boshqalarni yozib olgan, tahrir qilgan. Pxansori ijrochilik amaliyotida ilk bor Sin Chjexyo rollarni bir necha kvande o`rtasida taqsimlash tartibini joriy etgan, shuningdek ayol rollari ijrochilarini tarbiyalagan. Sin Chjexyo olti pxansori muallifi bo`lgan. Bular “Chxun Xyan haqida qo`shiq”, “Sim Chxon haqida qo`shiq”, “Quyong haqida alohida qo`shiq”, “Qizil devor haqida qo`shiq”, “Oshqovoq haqida qo`shiq”, “Xo`rlangan

odam haqida qo`shiq". Sin Chjexyo yaratgan pxansolar kitobiy, adabiy asosga ega ekanligi bilan ajralib turgan. Uning pxansorilari zamirida o`ziga xos tilga ega bo`lgan, xitoy she`riy obrazlariga, xitoy shoirlarining she`rlaridan olingan iqtiboslarga boy adabiy matnlar yotadi. Ammo Sin Chjexyo o`z asarlarini "koreyscha – xitoycha uslub" da yozishga harakat qilgan bo`lsa kerak. Zero mazkur uslub an`anaviy qissa tiliga xos bo`lgan. Bunda pxansorida "xitoizmlar" koreyscha o`qilishida va koreyscha tarjimasiz berilgan, lekin ierogliflar bilan "jihozlangan".

Pxansori adabiy syujetida bir qancha muhim epizodlar farqlanadi. Har bir epizod ikki qismga bo`linadi: kirish – aniri, bu yerda vaziyatga tavsif beriladi, undan keyin voqeaning o`zi bayon etiladi. Bunda kirish qismi nasrda, voqea – kasa uskubidagi (to`rt turoqli) she`rda bayon qilinadi. Sin Chjexyo adabiyotga koreys tilidagi yangi qo`shiq – drama janrini kiritadi. Asta - sekin uning izdoshlari – "Kyomon – undon" ma`rifatchilar harakati ishtirokchilari bo`lgan yozuvchilar paydo bo`ladi. Masalan, taniqli ma`rifatchi Li Xechjo (1869 – 1927) didaktik nasr muallifi, an`anaviy qissalarning mashhur syujetlariga pxansori yaratadi. Bular "Zindondagi gul" Okchun xva ("Sim Chxon" syujeti asosida), "Daryodagi nilufar" Kansan yen ("Sim Chxon" syujeti asosida), "Qaldirg`och oyog`i" Yoniy kak ("Xinbu" syujeti asosida). Bu asarlar yapon istilosidan keyingi davrda yozilgan va o`z tili, tarixi, madaniyatini saqlab qolish chet el istilosi sharoitida, millat yashab qolishining bosh omilidir, degan fikrni tarqatishga harakat qilgan ma`rifatchilarning g`oyalari ruhida yaratilgan. Shuni qayd etish lozimki, xalq ijodining qo`shiq janrini adabiyot mulkiga aylantirgan Sin Chjexyo ijodi ham milliy madaniyatni targ`ib qilish jarayonlarini qo`llab quvvatlagan. Sin Chjexyo pxansorilarini hatto podsho saroyida ijro etilgani tasodifiy bir hol emas. Xalq ijodi asarlarini adabiyot mulkiga aylantirish niyati mashhur xalq syujetlari asosida xitoy tilida dramalar yaratgan yozuvchilarni ham boshqargan bo`lsa kerak. XVIII asr oxirida "Xalqdan yuksak adabiyotga" harakati bir qator shoirlar tomonidan koreys she`riyatini (shu jumladan koreys qo`shiqlarini) xitoy tiliga tarjima qilish boshlandi. Masalan, shoir Sin Vi klassik sichjolarning xitoy tiliga tarjimalari to`plamini tuzdi. Bu to`plamga u 40 ta she`rni kiritdi va uni "Kichik akpular" So akpu deb nomladi (ma`lumki Koryo davrining xalq qo`shiqlarini xitoy tiliga tarjima qilgan XIV asr shoiri Li Chjexyoning to`plami ham shunday deb nomlangan). Bundan tashqari, Sin Vi xitoy tilidagi 12 she`rda pxansori teatrining tomoshalarini tasvirladi ("Teatr tomoshalari haqida she`rlar" – "Kvangik cholg`u" to`plami).

Shunday qilib, XIX asrda mualliflik adabiy drama janri vujudga kelgan. U xalq ijodi syujetlaridan bahra olgan. Bu yerda birinchi o`rinni, hech shubhasiz, milliy

qo`shiq – drama janri – pxansori egallaydi. Mazkur janr koreys tomoshabinlari (tinglovchilari) orasida hozirgi kunda ham mashhur.

Adabiyotlar ro`yxati.

O`rganilayotgan mamlakat adabiyoti (Koreya) 2010 V.Kim, U.Saydazimova

Koreys adabiyoti tarixi 2014 U.Saydazimova

Kashtan daraxtining morfologik tuzulishi
Jumayeva Dilnoza Abdusattor qizi
Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
Biologiya(turlari buyicha) 3bosqich
jumayevad34@gmail.com

Kalit soʻzlar; yongʻoq meva, manzarali daraxt, nektarli oʻsimlik, gullar, barg, changchisi, kraxmal, vitaminlar, qand, azotli moddalar, shamol orqali chanhlanuvchi, magʻzi, baland boʻyli, daraxt, endospermasiz, urugʻpalla, otalik gullari, onalik gullari, meva.

Annotatsiya; Kashtan qoraqayindoshlar oilasiga mansub manzarali daraxt boʻlib, 14 ta turi maʼlum va ulardan hozirgi kunda asosan 4 ta turi ekiladi. Kashtan daraxtining mevasi yongʻoqcha meva boʻlib, sentabrdan noyabrgacha pishadi. Yongʻogʻi magʻzida 58% kraxmal, 19% qand, 9 — 12% azotli moddalar, 3% moy, vitaminlar, limon va olma kislotalari mavjud. Yogʻochida, poʻstlogʻida, barglarida 5—15% tannidlar bor. Gullaridan olingan asal oʻziga xos xushboʻy hidga ega. Poʻstlogʻidan turli boʻyoqlar ishlab chiqariladi Kashtan urugʻidan koʻpaytiriladi, ayrim navlari payvand qilinadi.

Kashtan (Castanea) — qoraqayindoshlar oilasiga mansub daraxtsimon oʻsimliklar turkumi, yongʻoq mevali va manzarali daraxt. Shimoliy Amerika, Sharqiy Osiyo, Oʻrta dengiz sohillari, Marokash, Tunis, Kavkaz mintaqalarida tarqalgan. Hozirda 14 ta turi maʼlum. Asosan, 4 ta turi ekiladi. Kashtan 500—1000 baʼzi mintaqalarda 3000 yilgacha yashaydi.

Koʻp yil yashaydigan ekma, magʻzi yeyiladigan, chin kashtan (*castanea sativa*) Qora dengiz boʻylari va Zakavkazyeda, togʻlarning quyi va oʻrta mintaqalarida oʻsadi. Boʻyi 35 m, tanasi diametri 2 m ga boradi. Novdalari qirrali, yashil-qizgʻish rangli, soʻng qizgʻirqish rangga kiradi, barglari spiral shaklda joylashadi, kuzda toʻkilib ketadi. [1] Bandi kalta, barg plastinkasi keng lansetsimon, dagʻal, chetlari yirik tishchali, patsimon tomirli. Yon bargchalari ingichka, choʻzinchoq boʻlib, tez toʻkilib ketadi. Shox-shabbalari keng . Bargi oddiy, yirik, uzunligi 15—23 sm. Barg chiqarganidan keyin gullaydi. Gullari yigʻilib, 35 sm uzunlikda boʻlgan boshhoq hosil qiladi. Bu boshhoqda ham otalik, ham onalik yoki faqat otalik gullari rivojlanishi mumkin. Kashtan, odatda, bir uyli oʻsimlik boʻlsa-da, ikki uyli tuplari ham uchraydi, bu paytda birida faqat otalik, ikkinchisidan onalik gullar hosil boʻladi. Kashtanning gullari shamol vositasida va hasharotlar yordamida changlanadi. Onalik gullari 1-3 tadan boʻlib, joylashadi. Ular toʻrt oʻrama ichida yashirin yotadi, gullash paytida esa faqat tumshuqchasi va qisman gulqoʻrgʻoni koʻrinib turadi. Oʻrama ichida 1 tadan 3 tagacha

yong'oq (kashtan) bo'ladi. [2] Nektarli o'simlik. Mevasi yong'oqcha yupqa yog'ochlangan, dag'al, jigarrangda, yaltiroq, tub qismida rangli dog'i bor. Yong'og'i sharsimon tuxumsimon bo'lib, yonidan ezik. Urug'i endospermasiz, embrioni oq-sariq rangda, urug' pallasini seret, plastik moddasi juda ko'p. Har birida 1 tadan urug' bo'ladi. Daraxti o'tqazilgach, 5—10-yilda meva beradi. Yorum'sevar, namsevar, issiqlikka talabchan. Mevasi sentabrdan noyabrgacha pishadi. Yong'og'i mag'zida 58% kraxmal, 19% qand, 9 — 12% azotli moddalar, 3% moy, vitaminlar, limon va olma kislotalari mavjud. Yog'ochida, po'stlog'ida, barglarida 5—15% tannidlar bor. Gullaridan olingan asal o'ziga xos xushbo'y hidga ega.[3] Yog'ochi vino bochkalari, faner, mebel ishlab chiqarishda, duradgorlikda, kemasozlikda, qurilishda qo'llaniladi. Po'stlog'idan turli bo'yoqlar ishlab chiqariladi. Kashtanning bir necha navlari mavjud. Ko'proq mayda mevali Lion va Neapolitan navlari tarqalgan. O'zbekistonda uning faqat bitta turi tarqalgan bo'lib, ot kashtani (kashtan konskiy) nomi bilan ma'lum (yong'og'ini yeb bo'lmaydi), manzarali daraxt sifatida ekiladi. Kashtan urug'idan ko'paytiriladi, ayrim navlari payvand qilinadi.

Foydanilgan adabiyotlar ro'yxati;

1. A.Q. Qayimov, E.T. Berdiyev Dendrologiya Toshkent-2012. 280-281- betlar.
- 2.E.T. Berdiyev, SH.F. Gulamxodjayeva "Manzarali daraxtlarni ko'paytirish" Toshkent 2020. 170-bet.
- 3.O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil.

**Exchange of methods in language teaching
Bektoshev Khudaynazar Shodmon o'g'li
is a student of group 301
of the Faculty of Foreign Philology
of Termiz State University**

Annotation: This article discusses the exchange of skills and methods of teachers of different countries and higher education institutions in language teaching.

Keywords: education system, teaching - methodical, pedagogical staff.

Currently, in our country, attention is being paid to young people and their provision with qualified education. in accordance with the priority tasks of socio-economic development, it was adopted in order to fundamentally revise the content of personnel training, to create the necessary conditions for the training of highly qualified specialists at the level of international standards. In the years of independence, based on the real demands of the economy and social life, great work was done on the modernization of the higher education system in our country, the introduction of modern forms and technologies of teaching, and the improvement of specialization areas for the training of specialists. At the same time, the results of the study of the current situation in the higher education system by the Working Group, formed on the basis of the order of the President of the Republic of Uzbekistan on October 8, 2016, show that the scientific and pedagogical potential in a number of higher education institutions is still at a low level remains, the teaching-methodical and information supply of the educational process does not meet modern requirements, the material and technical base needs to be systematically updated. It has been more than 2 years since the establishment of the educational inspection of the quality of education under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan. During the past period, the study of advanced foreign experiences in performing the tasks assigned to the inspection and the assessment of the quality of education in our country have been introduced. targeted work is being carried out. At the moment, measures are being taken to improve the advanced aspects of foreign pedagogy, to introduce new subjects into the curriculum, and to turn it into one of the most advanced pedagogies in the world. The work on improving the qualifications of pedagogues and scientific personnel by widely introducing advanced international experience into the educational process in the higher education system, establishing close cooperation relations with leading foreign scientific and educational institutions, is not being carried out at the required level. . Termiz State University has well-established international cooperation relations with foreign HEIs. to improve the professional skills of professors and teachers, to improve

the qualifications of pedagogical staff, as well as to improve their qualifications at foreign partner higher educational institutions, to receive master's and doctoral studies, as well as to undergo retraining and improvement of qualifications at the base higher educational institutions of our republic. In particular, at the Faculty of Foreign Philology of Termiz State University, Doctor of Philology, Professor Koroleva Vera Vladimirovna of Vladimir State University of Russia, conducts an interesting lesson for students of the Department of English Language Teaching.

While conducting classes on topics such as "Global English" and "Suitable course materials for ESP", he introduced students to the modern and unique features of the language teaching methodology, as well as the language teaching methodology at the university where he works. gave detailed insights about the scientific works he has carried out. Also, in order to increase the academic mobility of professors and teachers based on the memorandum between the universities, Vladimir State University teachers N.V. Mitiushina and senior teacher Y.N. Ionova are undergoing 2-week training at the Department of English Language Teaching Methodology of Termiz State University. The students, who have great impressions from the interesting activities, are satisfied with this visit and the lessons. At the same time, it was not only a novelty for students, but also a real exchange of methods and practice for teachers.

References

1. Richard J.C, Rogers T.S. Approaches and Methods in language Teaching/Cambridge university press,- 2010.
2. Djalolov J. B. Инглиз тили ўқитиш методикаси. Тошкент, 2010
3. Broughter G. Teaching English as a foreign language. 1996.
4. Кашина Е.Г. Традиции и инновации в методике преподавания Иностранного языка. САМАРА: Универс-групп, 2006. – 75 с.

YER OSTI KAMERALARIDAN HAR XIL MAQSADLARDA
FOYDALANISH

O.Sh. Yormatov., U.T. Toshtemirov

*Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti Olmaliq filiali
Konchilik ishi kafedrası 3d-20KI guruh talabasi.,*

*Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti Olmaliq filiali
Konchilik ishi kafedrası dotsenti v.b., texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

Annotatsiya: Keyingi yillarda xar hil vazifaga xizmat qiladigan yer osti kameralaridan foydalanish aytarli darajada kengaydi. Ushbu maqolada yer osti kameralaridan har xil maqsadlarda foydalanish haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: yer osti kameralarida, oziq – ovqat mahsulotlari, sovitgich kameralari, qattiq jinslar massivi.

Havo hujumi vaqtida yer ostidagi bekinadigan va shunga o'xshash inshootlarni zarurligini izohlashga xojat ham yo'q. Odatda bunday yer osti inshootlari mahkam turg'un jinslarda bunyod etiladi. Quyida yer osti kameralaridan foydalanish doirasini kengayganligi haqida ba'zi ma'lumotlar keltirilgan:

- yonilg'i saqlaydigan omborlar;
- sovitgich kameralari;
- havo hujumidan saqlanish uchun inshootlar majmui;
- yer osti harbiy inshootlar;
- oqova suvlarni tozalash uchun bunyod etilgan inshootlar majmui;
- har xil oziq-ovqat mahsulotlari va havfli materiallarni saqlash uchun qurilgan yer - osti omborlari;
- xavfli ishlab chiqarish korxonalarini joylashtirish uchun yer osti inshootlar majmui;
- yer osts avtomobil garajlari va uskunalari ombori;
- har xil vazifalarga mo'ljallangan omborxonalar.

Bundan keyin yer osti inshootlaridan foydalanish doirasi kengayib borishini kutish kerak, chunki keyingi bir necha yillardan beri atrof muhitni muhofazasi haqida keng doirada qizg'in bahs munozaralar olib borilmoqda. Ayniqsa katta shaharlarni yer ostini o'zlashtirish muommosidir. Bu masala ham o'z yechimini kutmoqda.

Chiqindilarni saqlashdan tashqari ifloslangan oziq – ovqat mahsulotlari keyin qayta ishlashi uchun, ehtimol yer ostida atrof muhitni kuchli ifloslaydigan mahsulot ishlab chiqaruvchi korxonani joylashtirish mumkin.

Amerika olimlarining ilmiy izlanishlari, eng ko'p ifloslantiruvchi (zararlovchi) mahsulotni ham qayta ishlatish mumkinligini isbotlagan, demak atrof muhitni muxofazasi sanoat mahsulotlaridan to'laroq foydalanish imkonini ham berar ekan.

Shunday qilib, foydalanilmagan qattiq jinslar massivini, muhim mahsulotlarni saqlaydigan potentsial ombor deb, qarash mumkin. Portlatish texnologiyasi nuqtai nazaridan qaraganda yer otsida kerak bo'lgan hajm va shakldagi kamerani bunyod etish qiyinchilik tug'dirmaydi. Ammo kameralarni loyihalashda shuni hisobga olish kerak—ki kamera ustidagi jinslar qatlamini qalinligiga, kameraga kiradigan lahimlar, yo'laklar uzunligiga, kamerani kengligiga atrofidagi jinslarni mahkamligiga va turg'unligiga bog'liq.

Yer ostida kamerani juda chuqur joylashtirganda nafaqat uni qurish jarayoniga sarflanadigan vaqt, keyin esa uni ekspluatatsiya qilish davrida ham ma'lum qiyinchilik tug'diradi. boshqa tomondan qaraganda kamerani kam chuqurlikka ya'ni yer yuzasiga yaqin joylashtirishda texnikaviy sabablarga ko'ra ko'p qiyinchiliklar vujudga keladi, chunki yer yuzasiga yaqin yuzadagi jinslarni turg'unligi va mahkamlik darajasi odatda chuqurlikdagi jinslarga nisbatan kam bo'ladi.

Yer osts kameralarini kengligi juda katta bo'lishi mumkin emas xatto juda mahkam, turg'un jinlarda ham.

Ammo foydali qazilmalar qazib olinadigan lahimlarga ta'sir etadigan kon bosimidek kon bosim kameralar bunyod etishda bunday muammo yuzaga keltirmaydi. Shuning uchun turg'un jinlarda kameralarning kengligi 20 m ga qadar kengaytirish imkoni mavjud.

Yer osts kameralarini joylashtiradigan joyni tanlashda tog' jinslarini yotishini, geologik sharoitini hisobga olish muhim ahamiyatga ega. Ko'pchilik loyihalarni tuzishdan avval joyning geologik xususiyatlari o'rganiladi. Olingan natijalar asosida yer osts kameralarini nafaqat joylashtiradigan joyini va ko'pchilik holatda uning geometrik o'lchamlari ham aniqlanadi. Keyingi yillarda tog' jinslarini xususiyatlarini aniqlash usullari takomillashtirilgan bo'lsa ham geologlar portlatuvchilar bilan birgalikda avvaldan geologik izlanishlar olib borib mukammal o'rganib chiqadi, bu portlatish ishlari olib borish texnologiyasini tanlashda ishonchliroq natijalar olish imkonini ta'minlaydi.

Tog' jinslarini asosiy xarakteristikasini mikdor ko'rsatkichlarini yetarlicha zaxirasini aniqlash uchun massivni o'rganish tadqiqot qilish usullari yetarlicha takomillashtirilgan bo'lishi kerak.

Adabiyot

1. http://www.elibrarv.ru/menu_info.asp
2. <http://info.uibk.ac.at/c/c8/c813> - Institute of Geotechnical and Tunnel Engineering,
3. <http://www.agmk.uz>
4. Sagatov N.X. Kon ishi asoslari. O`quv qo`llanma. Toshkent. TDTU, 2005
5. Sagatov N.X. Meliqulov A.D, Shamirzayev X.X. Foydaliqazilmakonlariniyerostiusulidaqazish. O`quv qo`llanma. Toshkent, TDTU, 2004
6. Михеев О.В., Виткалов В.Г. и др. Подземная разработка пластовых месторождений. Практикум. М.: МГГУ, 2001. –488 с.

METAFORA VA UNING BADIY ADABIYOTDAGI O'RNI

Do'lanova Ozoda Yuldashevna

Termiz davlat universiteti,

Lingvistik: o'zbek tili mutaxassisligi magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada metafora va uning badiiy adabiyotdagi o'rni hamda ahamiyati haqida so'z boradi. Maqola davomida asosli fikr hamda mulohazalardan foydalanilgan.

Kalit so'zlar: metafora va uning badiiy adabiyotdagi o'rni, semantika qonunlari, o'yin tasviri.

Metafora - turli ob'ektlarni bir-biriga bog'lash orqali yaratilgan qo'shloq tasvir, masalan: lochin - odamga. Shuningdek, metafora obrazning bevosita davomchisidir, chunki undagi obraz asta-sekin o'chiriladi va ma'no standart semantika qonunlariga muvofiq tekislanadi. Rasm kategorik xatolikka yo'l qo'ymasa-da, metafora faqat kategorik chegaralarni buzish sharoitida paydo bo'ladi. U ob'ektni tasniflashda siljishni keltirib chiqaradi, uni o'zi tegishli bo'lmagan sinfga havola qiladi, masalan: o'yin tasviri - hayotga. Bundan tashqari, tasvir bitta bo'lsa-da, metafora ikki va ikki komponentli. U tasvir va undan "qobiqlangan" ma'nodan iborat [Arutyunova 1998: 323-324].

Belgi ismlarning sinonimidir *tasvir* va *belgisi*. A. A. Surkov [KLE 1971: 826] o'zining "Qisqa adabiy ensiklopediya" asarida ham ismga ta'rif beradi. *ramzi*, uning "tasvir" va "belgi" tushunchalariga yaqinligini ta'kidlaydi. Surkovning fikricha, keng ma'noda ramz o'z ramziyligi jihatida olingan tasvir bo'lib, u obrazning butun organikligi va bitmas-tuganmas noaniqligi bilan ta'minlangan belgidir, deyish mumkin. A. A. Surkovning fikricha, har bir ramz tasvirdir (va har bir tasvir, hech bo'lmaganda, ma'lum darajada, ramzdir); biroq timsol kategoriyasi tasvirning o'z chegarasidan chiqib ketishiga, qandaydir ma'no mavjudligiga, tasvir bilan ajralmas tarzda qo'shilib ketgan, lekin unga o'xshash emasligiga ishora qiladi. Bunga misol sifatida quyidagi jumlaning keltirish mumkin: *Filialli kaptar - ramz (= rasm)tinchlik*. Demak, ramzning asosini tasvir tashkil etadi, uning ustiga belgi ham, belgi ham qurilgan [Arutyunova 1998: 338].

Metafora va ramz o'rtasida juda ko'p umumiylik mavjud, ammo shunga qaramay, ularning semiotik tushunchalar ierarxiyasidagi o'rni nuqtai nazaridan ularni bir-biriga tenglashtirib bo'lmaydi. Keling, avvalo metafora va ramz o'rtasidagi o'xshashlikni aniqlaylik.

Ramz va metafora tushunchalari obrazga asoslanganligi sababli bir-biriga yaqin va kesishadi. Metafora va timsolning paydo bo'lishi olamning badiiy taraqqiyot jarayonida o'z-o'zidan amalga oshiriladi, lekin ularning ma'nosi to'liq shakllanmagan. Metafora ham, ramz ham talqin qilish ob'ekti, shuning uchun ular aloqa vositasi bo'lib

xizmat qila olmaydi. Na metaforalar, na belgilar xabarlarini bildirmaydi [Arutyunova 1990: 22-23].

Keling, timsol va metafora o'rtasidagi farqlarga to'xtalib o'tamiz. Agar belgi funksional bo'lsa, metafora semantikdir. Shu bilan birga, metafora voqelik bilan bog'liq bo'lgan muayyan mavzuni ifodalaganidek, ramz abadiy va tushunib bo'lmaydigan, ammo haqiqiy haqiqatni anglatadi. Metafora predmet obrazini yaratish, voqelikni idrok etishni chuqurlashtiradi, ramz esa uni chegaradan tashqariga olib chiqadi.

Belgi metaforadan farqli ravishda predikat pozitsiyasiga ega emas. Belgi grafik tasvir tomon tortiladi, metafora esa qog'oz so'ramaydi. Agar metafora xarakterlovchi vazifani bajarsa, belgi deytik vazifani bajaradi. Belgi va metafora o'rtasidagi farq nafaqat ma'lum bir ekstralingvistik funktsiyaning mavjudligi, balki uning juda semantik tuzilishida hamdir. Belgi uchta komponentdan iborat: ishora qiluvchidan, belgilovchi va semiotik bog'lanish - belgining tomonlari o'rtasida o'ziga xos munosabatlarni o'rnatadigan strukturaning asosiy elementi. Ayni paytda, yuqorida aytib o'tilganidek, metafora o'z tuzilishiga ko'ra ikki komponentli bo'lib, undagi semiotik aloqa ajratilmagan. Funksional jihatdan belgi metaforadan imperativligi bilan ajralib turadi, metafora esa bu xususiyatdan butunlay mahrum.

Metafora va personifikatsiya, metonimiya, qiyoslash *shaxslashtirish* Tasvirlashning bu usuli, batafsil metaforada o'lik tabiatning qandaydir hodisasi tirik odamning barcha xususiyatlariga ega bo'lsa, deyiladi [Tomashevskiy 1998: 29]. Misol uchun:

Mana shimol, bulutlarni ushlaydi,
U nafas oldi, qichqirdi - va u mana
ketadi *sehrgar* qish.

Ayoz chaqnadi. Va biz xursandmiz
Moxov *Ona* qishlar.

[Pushkin 1986: 304].

Shuningdek, mualliflar jamoasiga ko'ra *Til tarixi va 20-asr rus she'riyati bo'yicha insholar*[Ocherklar 1994: 13], shaxslashtirish denotatsiyaga xos bo'lgan ma'naviyat me'yoring o'sishidir. U metaforaning differensial belgisi rolini o'ynaydi, shuning uchun ko'pincha uning atributi sifatida qaraladi. Bundan tashqari, umumiy til (rasmii) metafora va personifikatsiya o'rtasida genetik o'zaro bog'liqlik mavjud bo'lib, unda umumiy til metaforasi personifikatsiya o'rnini egallaydi va ob'ektiv ma'noni tiklaydigan shaxs metafora o'rnini egallaydi. Misol uchun: *O'qlar devordan pastga tushdi. Soat tarakanga o'xshaydi. Undan voz keching, nima uchun plastinkalarni tashlang, signal chaling, ko'zoynakni sindiring?* (1918). Ushbu misolda soatning

ob'ektivlashgan tasvirini tashkil etuvchi verbal-assotsiativ qator umumiy til metaforasi asosida ifodalanishi mumkin. *vaqt ishlayapti (soat ishlayapti)* - o'qlar qochib ketdi - devor soati - o'qlar devor bo'ylab qochib ketdi - devor bo'ylab yugurish - tarakan; shuningdek, soatlardagi raqamlar, hamamböcekler kabi [...] [Insholar 1994: 26-27].

So'nggi paytlarda lingvistik adabiyotda metafora kabi personifikatsiya badiiy voqelikni ifodalash, uni uydirmalik tamoyiliga muvofiq tashkil etish usuli sifatida qarala boshlandi. Biroq, metafora va shaxslashtirish o'rtasida ham ba'zi farqlar mavjud. Avvalo, ularning asosiy farqini ko'rsatamiz. Bu shuni anglatadiki, agar metaforizatsiyaning umumiy printsipi ko'rsatilgan tafsilot yoki xarakteristikaga o'rnatilgan ob'ektiv analog bo'lsa, unda taqlid qilishda bunday analog bo'lmasligi mumkin. Shuning uchun personifikatsiya semantik siljish bilan bog'liq bo'lmagan trope sifatida aniqlanadi. Bundan tashqari, sub'ekt metaforasi o'xshashlik orqali ma'noni uzatishga asoslangan bo'lsa, tasvir elementlarining vizual ravshanligi ixtiyoriydir. Uning uchun obrazli eskizning yaxlitligi muhimroqdir.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Davlat tili" "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" haqidagi qonunlari. "Xalq ta'limi".
2. Ne'matov H., Bozorov O. Til va nutq. T. 1993. 23
Hozirgi o'zbek adabiy tili. T. 1996
3. Azizov O. Tilshunoslikka kirish. T. 1963.
4. Mirzayev M., Usmonov S., Rasulov R. O'zbek tili. T. 1979. 1-2
5. Shodmonov E., Nafasov T. Hozirgi o'zbek tili. Laboratoriya mashqlari. T. 1986
6. www.ziyonet.uz

“Boburnoma” asarida uchraydigan shaxs otlari va ularning ma’naviy guruhlari”

Juraqulov Mirjalol

BuxDu filologiya va tillarni o‘qitish(o‘zbek tili) fakulteti 3-kurs talabasi

ANNATOTSIYA

Ushbu maqolada Zahiriddin Muhammad Boburning "Boburnoma" asaridagi uch bob bo'yicha tahlillar amalga oshirilgan bo'lib, tahlillar asosan shaxs otlari mavzusiga doir. Maqolada boblar tarkibidagi shaxs otlarining barchasi tahlilga tortilmadi, aksincha shaxs otlarining arxaik va tarixiy namunalari bo'yicha tahlillar qilindi

Kalit so'zlar: sarkarda, shoir, tarixchi, geograf, atoqli, mavhum, shaxs, arxaik, kasb.

ABSTRACT

In this article, three chapters of Zahiriddin Muhammad Babur's "Baburnoma" have been analyzed, and the analyzes are mainly related to the subject of personal nouns. In the article, not all personal nouns in the chapters were analyzed, on the contrary, archaic and historical examples of personal nouns were analyzed.

Key words: general, poet, historian, geographer, famous, abstract, person, archaic, profession.

KIRISH

O‘zbek mumtoz adabiyotining yirik vakili, shoir, tarixchi, temuriy shoh, geograf, iste’dodli sarkarda, boburiylar sulolasi asoschisi Zahiriddin Muhammad Bobur o‘zining ulkan ilmiy me’rosi bilan jamiyatimizdagi ko‘plab sohalarga katta va samarali hissa qo‘shgan hisoblanadi. Xususan, uning bizga ma’lum va mashhur hisoblangan “Boburnoma” asarida keltirilgan ma’lumotlarga tayangan holda biz Bobur Mirzoni “Qomusiy olim” darajasiga ko‘tarsak mubolag‘a bo‘lmaydi. Biz, ushbu asarni o‘qish jarayonida Boburning shoirona nafosatiga, tarixchilik uslubi, yuksak podshohlik xislati va sarkardalik mahoratiga hamda tabiiy fanlar xususan geografiya va biologiya fanlarining ixlosmandi ekanligiga guvoh bo‘lamiz.

Biz o‘ziga xos uslub bilan yozilgan ushbu asarning uch bobi (1493-yili, 1494-1495-yillari va 1495-1496-yillar) dagi voqealarda keltirilgan shaxs otlarining ayrimlarini tahlil qilib o‘tdik. Asosan, voqealarda qo‘llanilgan arxaik yoki tarixiy so‘zlar ma’naviy guruhlariga ajratilgan holda tahlil qilindi.

ASOSIY QISM

“Ot borliqdagi bir turdagi predmetdan birining yoki shu turdagi predmetlarning umumiy nomini bildirishiga ko‘ra *atoqli* va *turdosh* otlarga bo‘linadi” [1,233].

“Turdosh otlar ifodalangan tushunchaning xarakteriga ko‘ra *muayyan* va *mavhum* otlarga bo‘linadi” [2,134].

Muayyan otlar esa lug‘aviy-ma‘noviy turlariga ko‘ra asosiy sakkiz turga bo‘lingan bo‘lib, ularning orasida “*Shaxs tavsifi nomi*”[1,235] ham mavjud. Tahlil jarayonida shaxs tavsifi nomining quyidagi lug‘aviy-ma‘noviy guruhlaridan foydalanildi:

1. Shaxsning qarindoshlik jihatdan tavsiflanishi;
2. Shaxsni kasb jihatdan tavsiflash;
3. Shaxsni tashqi belgilari jihatdan tavsiflash kabidir.[1,235].

Shaxsning qarindoshlik jihatdan tavsiflaganimizda asarning uch bobi tarkibida quyidagi arxaik va tarixiy so‘zlarga guvoh bo‘ldik:

- **ulug‘ ona** – otasining yoki onasining onasiga nisbatan ishlatiladi va “katta ona” degan ma‘noni anglatadi. “*Yodgor Sultonbegimni mening ulug‘ onam Esan Davlatbegim saqlab edi*”[2,12].

- **og‘a** – bir ota-onadan tug‘ilgan katta o‘g‘il(3). “Biror oilaning kichik farzandlari o‘zidan katta o‘g‘ilga nisbatan “og‘a”(“aka”) deya murojaat qilishgan. “*Necha mahal Toshkent va Sayram ham mirzoning tasarrufida edikim, og‘asi Sulton Ahmad mirzo berib edi*”[2,11].

- **tog‘oyi** – ayolning aka-ukalari(3). Biror oila farzandi onasining aka yoki ukasiga “tog‘oyi”(“tog‘a”) murojaat shakli bilan murojaat etadilar: “*Bu fursatga mo‘gul ulusining xon va sultonlig‘i Yunusxonning ulug‘ o‘g‘li – mening tog‘oyim Sulton Mahmudxonda edi...*”[2,9].

- **egachi** – bir ota-onadan tug‘ilgan qizlarning eng kattasi(3). Biror oiladagi kichik farzandlar o‘zlaridan katta qiz farzandga nisbatan “egachi”(“opa”) murojaati shaklini qo‘llangan hamda bu shakl hozirda adabiy tilimizda qo‘llanilmaydi. “*Bu shohning yana bir qizikim, Shohbegimning egachisi bo‘lg‘ay, Sulton Abusaid mirzo olibdi*”[2,14].

Boblar tarkibida nomi hozirgi zamon kishilari uchun deyarli ma‘lum bo‘lmagan va hozirda adabiy tilimizda qo‘llanmaydigan quyidagi shaxs kasblariga guvoh bo‘ldik:

- **dodxohlik** – arz-dodga kelish, adolat talab qilish(4); “*... bu xotunning eri Xisravshohg‘a kelib dodxohlik qilur ...*”[2,24].

- **chuhra** – tanqo‘riqchi(4). “*Yana bir Ayub edi. Sulton Abusaid mirzo qoshida Xuroson chuxrasi chargasida xizmat qilur edi*”[2,29].

- **g‘unchachi** – kaniz, cho‘ri (4); “*Yana bir o‘g‘ul Nosir mirzo edi, onasi Andijonliq edi, g‘unchachi edi, Umid otliq. Mendin to‘rt yosh kichik edi*”[2,11].

Shaxsni tashqi belgilari jihatdan tavsiflaganimizda asar boblarida quyidagi nomlarga guvoh bo‘ldik:

- **darvesh** – (forscha – kambag‘al, qashshoq). O‘zini Alloh yo‘lida xizmat qilishga bag‘ishlagan va o‘zini o‘zi kamolotga yetishtirish yo‘liga kirgan inson(*). “ *Derlarkim, bir necha darvesh bu bodyada tund elga yo‘luqub, bir-birlarini topolmay, “Ho,darvesh”, “Ho,darvesh”, deya-deya halok bo‘lbturlar, andin beri bu bodyani Hodarvesh derlar*”[2,8].
- **bo‘ka** – “ *O‘zbek zo‘r kishini bo‘ka der emish. Jonibek derkim: bo‘kamusen? Bo‘ka bo‘lsang, kel kurashaling*”[2,21].

XULOSA

Xulosa o‘rnida shuni aytishimiz kerak-ki, “Boburnoma”ning uch bobi tarkibidan olinib tahlilga tortilgan misollarning ayrimlari hozirda iste‘molda, ayrimlari fonetik o‘zgarishga uchragan boshqalari esa umuman qo‘llanilmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLART:

1. Sayfullayeva R.R. va boshq. Hozirgi o'zbek tili[Matn]: darslik. Buxoro: OOO "Sadriddin Salim Buxoriy" Durдона nshriyoti,2021. 456 b.
2. Bobur, Zahiriddin Muhammad. Boburnoma: [O'rta yoshdagi maktab bolalari uchun] / [Nashrga tayyorlovchi P.Shamsiyev; Muharrir A. O'ktamov]. T: Yulduzcha. 1898.
3. Elektron izohli lug'at
- 4.Fathiddin Ishoqov. Boburnoma uchun qisqacha izohli lug'at-Andijon, " Andijon nashriyot-matbaa" OAJ,2008.

Oliy ta'lim tizimida modulli o'qitish texnologiyasi

Turayeva Xabiba Qaxromonovna

**Osiyo Xalqaro universiteti Buxoro shahri pedagogika va psixologiya
yo'nalishi 1- bosqich magistranti**

Annotatsiya. "Oliy ta'limni modulli o'qitish texnologiyasi" mavzuli tezisda modulli o'qitish tushunchasi va uning oliy ta'lim tizimida qo'llanilishi haqida chuqur ma'lumot berilgan. Unda modulli o'qitish texnologiyasini o'quv rejasiga kiritish bilan bog'liq bo'lgan afzalliklar, muammolar va strategiyalar yoritilgan. Umuman olganda, tezis oliy ta'limda modulli o'qitish texnologiyasining afzalliklarini tushunish va undan foydalanishga intilayotgan o'qituvchilar, talabalar va siyosatchilar uchun qimmatli manba bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar. Ta'lim, pedogogik ta'lim, modul, modulli o'qitish, samarasi, afzalliklar, masofaviy ta'lim, sinxron ta'lim, ta'limni boshqarish tizimi, texnologiya integratsiyasi, hamkorlik.

Oliy ta'lim tizimi muttasil rivojlanib, tez o'zgarib borayotgan dunyo o'z oldiga qo'yayotgan zamonaviy talab va muammolarga moslashishga harakat qilmoqda. Keng e'tirofga sazovor bo'lgan innovatsion amaliyotlardan biri modulli o'qitish texnologiyasidir. Ta'limning modulli yondashuvi o'quvchilarga o'quv materiallarini tanlash va o'quv jarayonini tashkil etishda moslashuvchanlikni ta'minlaydi, ularning qiziqishlari va ehtiyojlariga mos keladigan ko'nikmalarni shakllantirish imkonini beradi. Demak, modulli o'qitishning mohiyati shundan iboratki, talaba o'ziga taklif qilingan, maqsadli harakat dasturi, axborot banki va qo'yilgan didaktik maqsadlarga erishish uchun uslubiy qo'llanmani o'z ichiga olgan individual o'quv rejasini bilan ko'proq mustaqil yoki to'liq mustaqil ishlay oladi¹. Shu bilan birga, o'qituvchining funktsiyalari axborotni nazorat qilishdan maslahat berish-muvofiqlashtirishga qadar farq qilishi mumkin. Keling, modulli o'qitish va an'anaviy o'qitish tizimi o'rtasidagi tub farq nima ekanligini ko'rib chiqaylik:

➤ o'qitish mazmuni bir vaqtning o'zida ma'lumotlar banki va uni o'zlashtirish uchun uslubiy qo'llanma bo'lgan to'liq, mustaqil komplekslar - modullarda taqdim etiladi;

➤ ta'lim jarayonida o'qituvchi va talabaning o'zaro hamkorligi tubdan boshqacha asosda amalga oshiriladi - modullar yordamida talabalarning har bir pedagogik uchrashuvga ma'lum darajadagi dastlabki tayyorgarlikning ongli ravishda mustaqil yutug'i ta'minlanadi;

¹ Tolipov O', Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyaning tatbiqiy asoslari. O'quv qo'llanma. – T.: Fan. O'zPFITI, 2006, – 81 b.

➤ modulli ta'limning mohiyati o'quv jarayonida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi tenglik sub'ekt-sub'ekt munosabatlariga muqarrar rioya qilishni talab qiladi.

Modulli ta'lim nazariyasining markaziy tushunchasi modul tushunchasidir. Modul atamasi etimologik ma'noda "siqish, bilimlarni foydalanish uchun qulay shaklda joylashtirish"dir. Bilimlar qo'yilgan didaktik maqsadga (paket, axborot bloki, kadr, tugun, algoritm, dastur va boshqalar) qarab turlicha "qadoqlanishi" mumkin². Shunday qilib, biz modulning quyidagi ta'rifidan kelib chiqamiz: modul bu modulli o'qitishning asosiy vositasi bo'lib, u ma'lumotlarning to'liq blokidir, shuningdek, belgilangan didaktik maqsadlarga erishishni ta'minlaydigan maqsadli harakatlar dasturi va uslubiy ko'rsatmalarni o'z ichiga oladi.

Qolaversa, ushbu tezisda biz oliy ta'limda modulli o'qitish texnologiyasining yangi imkoniyatlari va afzalliklarini ko'rib chiqamiz.

Treningning moslashuvchanligi va individuallasuvi: Modulli ta'lim texnologiyasi talabalarga o'z qiziqishlari va maqsadlariga mos ravishda o'quv modullarini tanlash imkoniyatini beradi. Bu har bir talabaga o'z ehtiyojlariga moslashtirilgan individual o'quv dasturini ishlab chiqish imkonini beradi.

Ushbu yondashuv o'quv jarayonining maksimal moslashuvchanligi va shaxsiylashtirilishini ta'minlovchi tayyorgarlik darajalari, ixtisosliklari va talabalarni o'rganish sur'atlarining xilma-xilligini hisobga olishga imkon beradi³.

Nazariya va amaliyot integratsiyasi: Modulli o'qitish texnologiyasi nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalarni birlashtirishga yordam beradi. O'quv modullari ham nazariy bazani, ham amaliy mashg'ulotlarni, laboratoriya ishlarini, loyihalarni va amaliyotlarni o'z ichiga olishi mumkin. Bu esa o'quvchilarga olgan bilimlarini amaliyotda qo'llash, kasbiy ko'nikmalarini rivojlantirish va kelajakdagi kasbga tayyorlash imkonini beradi.

Talabalarning faol ishtiroki: Modulli ta'lim texnologiyasi o'quvchilarni o'quv jarayoniga faol jalb etadi. Talabalar o'z qiziqishlariga mos modullarni tanlash va o'z ta'limini rejalashtirish va tashkil etishda faol ishtirok etish imkoniyatiga ega. Bu o'quvchilarning o'z bilimiga bo'lgan ishtiyoqi va mas'uliyatini oshirishga, shuningdek, o'z-o'zini tashkil etish va mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

² Sayidaxmedov N. Yangi pedagogik texnologiya mohiyati va zamonaviy loyihasi. – T.: Ta'lim markazi, 1999, – 43 b.

³ Khaitova, I. I., & Olimov, S. S. (2020). The Main Problems Of Studying Electronic Information And Educational Environment Of The High School: Experience Of Analysis Of Scientific Literature. The American Journal of Social Science and Education Innovations, 2(12), 127-131.

Ta'lim sifatini oshirish: Modulli ta'lim texnologiyasi ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Modullarni tanlashning moslashuvchanligi talabalarga o'zlari uchun dolzarb va qiziqarli bo'lgan mavzularni o'rganish, shuningdek, ma'lum bir soha bo'yicha bilimlarini kengaytirish imkonini beradi. Ta'limni individuallashtirish tufayli o'quvchilar o'zlari tanlagan fanlarni chuqur o'rganishlari va qobiliyatlarini rivojlantirishlari mumkin⁴. Bundan tashqari, modulli o'qitish texnologiyasi tanqidiy fikrlash, tahliliy va muammoga yo'naltirilgan ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, Oliy ta'limda modulli o'qitish texnologiyasi moslashuvchanlik, individuallashtirish va sifatli ta'limga yordam beruvchi zamonaviy va samarali yondashuvdir. Bu talabalarga o'z ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda o'quv modullarini tanlash, nazariya va amaliyotni uyg'unlashtirish, o'quv jarayonida faol ishtirok etish va ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi. Oliy ta'lim tizimiga modulli o'qitish texnologiyasini joriy etish talabalarning yanada samarali va moslashtirilgan bilim olishiga, shuningdek, zamonaviy chaqiriqlarga va mehnat bozori talablariga tayyor bo'lgan yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Khaitova, I. I., & Olimov, S. S. (2020). The Main Problems Of Studying Electronic Information And Educational Environment Of The High School: Experience Of Analysis Of Scientific Literature. The American Journal of Social Science and Education Innovations, 2(12), 127-131.
2. Avliyoqulov N.X. O'qitishning Modul tizimi va pedagogik texnologiyasi amaliy asoslari, – Buxoro, 2001, – 7 b.
3. Rashidov X., Xabib X. va boshqalar. Kasbiy pedagogika. O'quv-uslubiy qo'llanma. – T., 2007, – 23 b.
4. Raximov B.X., Mavlyanov A., Choriyev V. va boshqalar. Pedagogik texnologiyalar sxemalarda. O'quv qo'llanma. – T.: Fan va texnologiyalar. 2009, – 83 b.
5. Sayidaxmedov N. Yangi pedagogik texnologiya mohiyati va zamonaviy loyihasi. – T.: Ta'lim markazi, 1999, – 43 b.
6. Sayidaxmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar (nazariya va amaliyot). –T.: Moliya. 2003, – 76 b.
7. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyaning tatbiqiy asoslari. O'quv qo'llanma. – T.: Fan. O'zPFITI, 2006, – 81 b.

⁴ Sayidaxmedov N. Yangi pedagogik texnologiya mohiyati va zamonaviy loyihasi. – T.: Ta'lim markazi, 1999, – 43 b.

Бекмуродова Зухра Кадам кизи

Ташкентский государственный юридический университет г. Ташкент
(70420113) Трудовое право

Анализ целесообразности внедрения соглашения о неконкуренции,
опираясь на основы зарубежных норм применительно к национальному
законодательству

Аннотация

В данном научном тезисе рассмотрена идея целесообразности внедрения института соглашения о неконкуренции с работниками, изучены нормативно-правовые акты Республики Узбекистан, которые могут способствовать и препятствовать внедрению рассматриваемого договора в национальное законодательство. Приведены аргументы и доводы о целесообразности введения договора о неконкуренции с работниками.

Ключевые слова: коммерческая тайна, оговорка о неконкуренции, конфиденциальность, трудовой договор, Трудовой кодекс.

Annotatsiya

Ushbu ilmiy tezisdagi xodimlar bilan raqobat qilmaslik to'g'risidagi bitimni amalga oshirishning maqsadga muvofiqligi g'oyasi ko'rib chiqildi, ko'rib chiqilayotgan shartnomaning milliy qonunchilikka kiritilishiga ko'maklashishi va to'sqinlik qilishi mumkin bo'lgan O'zbekiston Respublikasining normativ-huquqiy hujjatlari o'rganildi. Xodimlar bilan raqobat qilmaslik to'g'risidagi shartnomani joriy etishning maqsadga muvofiqligi to'g'risida dalillar keltirilgan.

Kalit so'zlar: tijorat siri, raqobatbardosh bo'lmagan band, maxfiylik, mehnat shartnomasi, mehnat kodeksi.

Annotation

In this scientific thesis, the idea of the expediency of introducing the institution of a non-competition agreement with employees is considered, regulatory legal acts of the Republic of Uzbekistan are studied, which can promote and hinder the implementation of the contract in question into national legislation. The arguments and arguments about the expediency of introducing a non-competition agreement with employees are given.

Keywords: trade secret, non-competition clause, confidentiality, employment contract, Labor Code.

В настоящее время в Республике Узбекистан количество предприятий в определенной сфере деятельности значительно увеличилось по сравнению с

ситуацией на рынке 10 лет тому назад. Это в свою очередь свидетельствует о повышении конкуренции среди предприятий. При этом работодатель не застрахован в том, что работник передаст секретную информацию о компании, его техниках производства и особенностях ведения бизнеса предприятию-конкуренту, так как в национальном законодательстве отсутствуют нормы, регулирующие данный аспект. Как было упомянуто выше, подобный юридический факт в зарубежной практике урегулирован посредством применения соглашения о неконкуренции с работниками.

Более того, есть основания полагать, что многие конкретные случаи неконкурентных соглашений с меньшей вероятностью приведут к получению социальных выгод.

В зарубежной практике, в частности в США, условия по оговорке о неконкуренции часто используются работодателями непрозрачными способами:

- Многие работники, соглашаясь на работу, не осознают, что они подписали соглашение о неконкуренции, или они не понимают его последствий.
- Многих работников просят подписать отказ от участия в конкурсе только после принятия предложения о работе. По одной из приблизительных оценок, 37 процентов работников находятся в таком положении.
- Многие фирмы просят работников подписывать неконкурентные соглашения, которые полностью или частично не имеют юридической силы в определенных юрисдикциях, что позволяет предположить, что фирмы, возможно, полагаются на недостаток знаний работников. Например, работники Калифорнии связаны с оговоркой о неконкуренции в несколько большей степени, чем в среднем по стране - 19 процентов, несмотря на тот факт, что, за некоторыми исключениями, соглашение о неконкуренции в этом штате не соблюдается.

Чем можно объяснить существование соглашений о неконкуренции с работниками, на которых, вероятно, не влияют такого рода коммерческие секреты? Было предложено ряд объяснений. Одна из возможностей (обучение), которая может сосуществовать с любым из следующих двух объяснений, заключается в том, что фирмы и работники используют соглашение о неконкуренции, чтобы вкладывать больше инвестиций в работников. Как правило, фирмы неохотно платят за обучение, которое улучшает "общие" навыки работника и делает его более ценным как для сферы ИТ, так и для других сфер. Экономисты обычно считают, что общее обучение происходит тогда, когда работники соглашаются на снижение заработной платы, чтобы компенсировать своему работодателю расходы на проведение обучения. Однако по различным

практическим причинам работники могут не желать платить за обучение. Компании, заключающие соглашения о неконкуренции с работниками предлагают альтернативу: фирмы получают гарантию того, что работники вряд ли уйдут в течение некоторого периода времени, что позволяет фирме в большей степени использовать повышение производительности за счет проводимого ею дорогостоящего обучения, а работники получают больше тренировок, чем они могли бы получить в противном случае.

Другая возможность – скрининг, заключается в том, что компании пытаются преимущественно нанимать работников с низкой вероятностью увольнения. В основе этой альтернативы лежит предположение, что фирмы сталкиваются со значительными издержками при найме работников и увольнении с ними. Более того, для фирм не очевидно, какие работники с наибольшей вероятностью уйдут, и работники не могут достоверно утверждать о своей вероятности ухода, т.е. все работники будут притворяться, что вероятность этого очень низкая, поскольку это повышает их воспринимаемую ценность для фирмы. Делая оговорку о неконкуренции условием трудоустройства, фирмы снижают ценность работы для тех работников, которые знают, что они, скорее всего, уйдут. Для тех работников, которые не ожидают скорого увольнения, данная оговорка является меньшим бременем. Обратите внимание, что для того, чтобы это объяснение было правильным, потенциальные работники должны понимать, что такое соглашение о неконкуренции и ее последствия.

Последнее объяснение, именуемое как "недостаточная значимость" заключается в том, что работники не обращают внимания на договоры о неконкуренции и не осознают, насколько большой властью на переговорах и гибкостью будущей занятости они пренебрегают. Только позже, когда работники подумывают об уходе из фирмы, они узнают о существовании и/или последствиях соглашения о неконкуренции. Другие работники могут знать о договоре о неконкуренции, но только после того, как им об этом сообщат, как только они согласятся на должность или начнут работать, а не в момент первоначального продления предложения о работе. Согласно этому объяснению, работодатели в большей степени выигрывают от заключения договора о неконкуренции, поскольку они получают повышенную переговорную силу в будущие переговоры о заработной плате, снижение затрат на текучесть кадров и возможное снижение способности конкурентов нанимать сотрудников.

В настоящее время в Узбекистане отсутствуют какие-либо правовые нормы, регулирующие соглашение об ограничении конкуренции. Следует

учесть, что данный институт получил широкое применение в развивающихся и развитых странах с рыночной экономикой, где этот институт полностью себя оправдал. Следует признать, что отсутствие подобного рода норм, которые предотвращают нечестную конкуренцию, в национальном законодательстве, является значительным упущением нашего законодательства.

Заключение соглашения о неконкуренции может привести к суждению, что оно влечет злоупотребление работодателем правом. Однако, необходимо иметь ввиду, что в судебной практике широко используется понятие запрета злоупотребления правом. Следовательно, применяя данный принцип эффективно, оно может минимизировать риски аналогичного злоупотребления со стороны работодателя.

Следует отметить, что внедрение договора о неконкуренции может повлечь к противоречию определенным нормам, прописанным в законах. В особенности, согласно статьи 42 Конституции Республики Узбекистан, принятый 30.04.2023 года, каждый имеет право на достойный труд, на свободный выбор профессии и рода деятельности, благоприятные условия труда, отвечающие требованиям безопасности и гигиены, на справедливое вознаграждение за труд без какой бы то ни было дискриминации и не ниже установленного минимального размера оплаты труда, а также на защиту от безработицы в порядке, установленном законом.¹

Помимо этого, в статье 5 нового Трудового кодекса Республики Узбекистан от 30.04.2023 года предусматривается, что свобода труда означает право каждого распоряжаться своими способностями к труду, реализовывать их в любой не запрещенной законом форме, свободно выбирать род занятий, профессию и специальность, место работы и условия труда.

Применительно к индивидуальным трудовым отношениям свобода труда проявляется в свободе трудового договора, означающей:

- свободу работников и работодателей в заключении трудового договора. Понуждение работника и работодателя к заключению трудового договора не допускается.
- определение договорных (основных и дополнительных) условий трудового договора по соглашению его сторон;

¹ Конституция Республики Узбекистан, электронный ресурс [URL-адрес: <https://lex.uz/docs/6445147#6445355>]

- возможность изменения трудового договора по соглашению между работником и работодателем;
- возможность прекращения любого трудового договора в любое время по соглашению его сторон;
- право работника прекратить трудовой договор по собственной инициативе в порядке, установленном настоящим Кодексом;
- право работодателя по собственной инициативе прекратить трудовой договор с работником при наличии предусмотренных настоящим Кодексом оснований прекращения трудового договора и с соблюдением установленного порядка;
- возможность в случаях, установленных настоящим Кодексом или иным законом, предусматривать в трудовом договоре дополнительные основания его прекращения. Лицо, считающее, что оно подверглось дискриминации в сфере труда, может обратиться в суд с заявлением об устранении дискриминации и возмещении нанесенного ему материального и морального вреда.²

Это означает, что каждый гражданин имеет право свободно распоряжаться своим трудом и выбирать сферу, профессию, работу. В Трудовом кодексе уделяется внимание свободным трудовым отношениям, путем заключения трудового договора между работодателем и работником по принципу свободы сотрудничества, где и работодатель и работник имеют право менять условия трудового договора по соглашению сторон, прекращать трудовые отношения в любое время по соглашению сторон, либо по инициативе работодателя по основаниям, предусмотренным в Трудовом кодексе.

В Трудовом кодексе особое внимание уделено принципам правового регулирования индивидуальных трудовых отношений. В соответствии со статьей 3 к этим принципам относятся:

- равенство трудовых прав, запрещение дискриминации в сфере труда и занятий;
- свобода труда и запрещение принудительного труда;
- социальное партнерство в сфере труда;
- гарантированность обеспечения трудовых прав и исполнения трудовых обязанностей;

---

² Трудовой кодекс РУз, принятый 30.04.2023 года, электронный ресурс [URL-адрес: <https://lex.uz/ru/docs/6257291>]

- недопустимость ухудшения правового положения работника.³

Из этого следует, что при вступлении в трудовые правоотношения работодатель и работник должны соблюдать эти принципы, все нормативно-правовые акты, которые имеют условия, которые ухудшают положение работника либо ограничивают его права считаются не действительным.

Несмотря на то, что договор о неконкуренции широко применяется в зарубежной практике, оно может повлечь определенные противоречия нормам, прописанным в трудовом законодательстве. В частности, статье 6 Трудового кодекса Республики Узбекистан гласит, что нормативно правовой акт не должен ухудшать положение работников вне зависимости от того, какую юридическую силу он имеет.

Вышеуказанные нормы не защищают в полной мере права работодателя от недобросовестной конкуренции со стороны работников, которые переходят к предприятиям-конкурентам.

В международной практике в некоторых случаях соглашения о неконкуренции могут входить в условия трудового договора, где предусматриваются запреты относительно деятельности работника во время и после заключения трудового договора. Однако, в национальном законодательстве данная практика возможно будет менее эффективна, так как в соответствии со статьей 105 Трудового кодекса Республики Узбекистан прописаны случаи, когда условия трудового договора считаются недействительными. К ним относятся условия:

- ухудшающие положение работника по сравнению с трудовым законодательством и иными правовыми актами о труде;
- нарушающие требования о запрещении дискриминации в сфере труда и занятий;
- нарушающие требования о запрещении принудительного труда;
- обязывающие работника совершать незаконные действия или действия, нарушающие права, создающие угрозу жизни и здоровью, порочащие честь, достоинство или деловую репутацию как самого работника, так и других лиц.

³ Статья 3, Трудовой кодекс РУз, принятый 30.04.2023 года, электронный ресурс [URL-адрес: <https://lex.uz/ru/docs/6257291>]

Недействительность отдельных условий трудового договора не влечет недействительности трудового договора в целом.⁴

В научных трудах Е.С. Легашовой и А.Р.Муксиновой широко поддерживается возможность введения в законодательство соглашений о неконкуренции. В особенности, следует согласиться с мнением, что «законодательство, как правило, развивается не изолированно от опыта зарубежных стран, а заимствует отработанные на практике механизмы правового регулирования»⁵. В качестве аргументов, демонстрирующих потребность в рецепции соглашений о неконкуренции, могут выступать следующие положения.

Внедрение соглашений о неконкуренции в национальное законодательство может способствовать тому, что работодатели будут уверены в том, что их вложения и инвестиции в работников будут применены в компании и не будут использованы против них конкурентами. Также, у работников появляется возможности расширения своего потенциала в других сферах, так как они не будут ограничиваться той сферой, в которой они до этого работали и у них будет определенный уровень доходов за счет выполнения обязательств соглашения о неконкуренции работодателем.

В национальном законодательстве существует соглашение о неразглашении коммерческой тайны, который может выступать в качестве альтернативы к договору о неконкуренции. Следует отметить, что и при заключении договора о неконкуренции и договор о неразглашении коммерческой тайны работодатель заинтересован в сохранении конкурентного преимущества. Однако, договор о неразглашении коммерческой тайны имеет определенные недостатки. К примеру, при заключении рассматриваемого вида договора необходимо провести скрупулезную организацию и провести определенные меры по установлению режима коммерческой тайны, в виде определения перечня конфиденциальной информации, определению перечня лиц для установления доступа и запретов и так далее. Несмотря на это, в случаях, когда идет нарушение обязательств по соглашению со стороны работника, существует утверждение Н. Л. Лютова, что «доказать, что бывший работник, работая в пользу нового работодателя, воспользовался конфиденциальной информацией бывшего

⁴ Трудовой кодекс РУз, принятый 30.04.2023 года, электронный ресурс [URL-адрес: <https://lex.uz/ru/docs/6257291>]

⁵Легашова Е. С., Муксинов А. Р. Указ.соч. С. 52.

работодателя, зачастую практически невозможно»⁶. Эта позиция охватывает широкую поддержку и другими исследователями и учеными.

Выступает спорным и сомнительным суждение о том, что договор о неконкуренции противоречит принципу свободы труда, которые установлен в Конституции Республики Узбекистан и в Трудовом кодексе. Следует заметить, что принцип свободы труда предусмотрен и в законодательствах тех стран, где соглашения о неконкуренции законны. Такие страны, как Казахстан, Россия и Узбекистан входят в состав Всеобщей декларации прав человека, провозглашающий право на труд и свободу выбора труда. Рассматривая другие страны, можно заметить, что соглашения о неконкуренции закреплены в странах, которые входят в состав Содружества независимых государств, к примеру, Беларусь и Казахстан.

В 1925 годах К.М.Варшавский в своих трудах описывал соглашения о неконкуренции следующим образом: «С одной стороны, такое условие, ограничивающее свободу выбора нанимающегося и косвенно приковывающее его к нанимателю, само по себе взятое, ухудшает его положение, особенно в том случае, когда — как это большею частью и бывает, — он по роду своей деятельности может найти себе работу именно только в каком-либо конкурирующем предприятии. С другой — нельзя не учесть и того, что в виде компенсации за это условие нанимающийся может выговорить себе большее вознаграждение»⁷.

Применение соглашений о неконкуренции могут способствовать соответствию современному пониманию и сути принципа свободы труда в трудовом праве. Данный межотраслевой принцип свободы труда выступает в отраслевом принципе свободы трудового договора, направленный на удержание баланса интересов сторон трудовых правоотношений. Т. И. Штринева утверждает, что «содержание принципа свободы трудового договора в условиях перехода к цифровой экономике характеризуется деловым сотрудничеством сторон трудового правоотношения в процессе применения труда»⁸. Современное понимание принципа свободы труда отражается как и в возможности выбора любой сферы деятельности, так и в возможности отказа от такого рода деятельности. Следовательно, путем использования соглашений о

⁶ Лютов Н. Л. Указ.соч. С. 128

⁷ Варшавский К. М. Трудовое право СССР. Ленинград: Academia, 1924. С. 73.

⁸ Штринева Т. И. Принцип свободы труда на современном этапе развития трудового права (теоретико-правовой аспект). Трудовое право в России и за рубежом, 2019. № 4. С. 13.

неконкуренции работник и работодатель не нарушают принцип свободы труда, а создают баланс взаимных интересов.

При введении рассматриваемого института в законодательство, следует уделить внимание соблюдению ряда положений, при котором оговорка о неконкуренции может считаться действительным. Это в первую очередь определение вида экономической деятельности предприятия, когда после трудоустройства. Также необходимо конкретно определить перечень предприятий, считающихся конкурентами, по той причине, что работник может заключить трудовой договор с новой компанией, входящий в состав предприятия-конкурента.

Соглашение о неконкуренции необходимо заключить в письменной форме, либо данную оговорку включить в условие трудового договора.

Следует определить перечень категорий работников, с которыми необходимо заключить соглашение о неконкуренции и тех, с кем не следует, так как переход некоторых работников к предприятию-конкуренту может принести к большим потерям и утратам, по сравнению с другими. К. М. Варшавский, рассматривая дифференциацию правового регулирования трудовых отношений различных категорий работников, утверждал, что «высшие слои ответственных работников, которые, не обладая денежным капиталом, располагают капиталом умственным, а потому экономически более независимы»⁹.

В заключение следует признать, что введение соглашений о неконкуренции в законодательство Узбекистана действительно, оно направлено на создание и удержание баланса интересов работника и работодателя, может способствовать созданию социальных выгод и соответствию современному пониманию принципа свободы труда. Есть ряд положений, которых необходимо придерживаться и соблюдать при его рецепции. К таким требованиям относятся определение категорий работников, с которыми можно заключить данное соглашение и тех, с кем нельзя заключать рассматриваемый вид договора.

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Узбекистан – Т.: Узбекистан, 2023. –46 с., электронный ресурс [URL-адрес: <https://lex.uz/docs/6445147#6445355>]
2. Трудовой Кодекс Республики Узбекистан [URL-адрес: <https://lex.uz/docs/145261>];

⁹ Варшавский К. М. Указ.соч. С. 47.

3. Закон Республики Узбекистан №374 «О коммерческой тайне» от 11.09.2014 года, электронный ресурс [URL-адрес: <https://lex.uz/docs/2460799>];
4. Легашова Е. С., Муксинов А. Р. Соглашения о неконкуренции с работниками: английский опыт и российская действительность. Закон, 2010. № 4. С. 56
5. Чудинов О. Р. Оговорка о неконкурировании как условие трудового договора в соответствии с правом Франции. Ученые записки ОГУ. Серия: Гуманитарные и социальные науки. Орел: изд-во ФГБОУ ВПО «Орловский государственный университет», 2015. № 1 (64). С. 277.
6. Варшавский К. М. Трудовое право СССР. Ленинград: Academia, 1924. С. 73.

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ЛЕЧЕНИЯ АСФИКСИИ НОВОРОЖДЕННЫХ

Мирзакулова Инобат Икромовна

Термезский филиал Ташкентской медицинской академии

Норпўлатова Мохира Намазовна

Термезский филиал Ташкентской медицинской академии

Холмуродов Инноятулло Исматуллаевич

Термезский филиал Ташкентской медицинской академии

Турдиев Файзулло Шайдуллаевич

Термезский филиал Ташкентской медицинской академии

Актуальность. Несмотря на улучшение акушерской помощи совершенствование комплекса мероприятий, проводимых в родильном зале, гипоксия плода и асфиксия новорождённого остаются одной из наиболее важных проблем.

Ключевые слова: неонатология, асфиксия, новорожденные

Цель: оценить эффективность современных методов лечения гипоксически-ишемического поражения ЦНС у новорожденных, перенесших тяжелую асфиксию при рождении. Создание базы данных детей, родившихся с асфиксией.

Материал и методы. В исследовании участвовали 50 новорожденных детей. Критерием включения в исследование являлась оценка по шкале Апгар менее 4 баллов. Критерием исключения являлось наличие врожденных пороков развития, срок гестации менее 37 недель. Работа была выполнена на базе ГУЗ ПЦ г. Саратова и ГАУЗ «Энгельский перинатальный центр». В отделении реанимации детям с асфиксией, для лечения гипоксически-ишемического поражения ЦНС применяли: 1. препарат Цитофлавин (41 ребенок); 2. Метод общей контролируемой гипотермии в сочетании с препаратом Цитофлавином (9 детей).

Описание клинического случая. Ребенок от 1 беременности, 1 срочных родов путем «кесарева сечения», с оценкой по шкале Апгар 2-2-3-5 баллов. Масса при рождении – 3200, рост – 52 см. После оказания первичной помощи в род. зале переведен в ОРИТН, где состояние расценено как очень тяжелое, самостоятельное дыхание отсутствовало. В род. зале произведена интубация трахеи, начата ИВЛ, продолжавшаяся 2 суток. При поступлении в отделение реакция зрачков на свет сомнительная, роговичный рефлекс отсутствовал, мышечная атония, арефлексия, акроцианоз, кожа мацерирована, в газах крови отмечался декомпенсированный респираторно-метаболический ацидоз. В течение первых суток жизни находился в коме, в первые 2 суток отмечались

тонико-клонические судороги. Проводилась лечебная гипотермия в комплексе с цитофлавином, через 72 часа было начато согревание ребенка, температура восстановлена. Гемодинамика стабилизировалась.

Выводы. Применение препарата Цитофлавина в комбинации с методом общей контролируемой гипотермии оказывает выраженное положительное влияние на развитие детей после асфиксии, которые по своему нервно-психическому и физическому развитию не уступают детям, родившимся с высокой оценкой по шкале Апгар.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Casanova JL, Fieschi C, Zhang SY, Abel L. Revisiting primary immunodeficiencies. *J Intern Med.* 2008 Aug;264(2):115–27. doi: 10.1111/j.1365-2796.2008.01971.x. Epub 2008 Jun 9.
2. Martinon F, Tschopp J. Inflammatory caspases and inflammasomes: master switches of inflammation. *Cell Death Differ.* 2007 Jan;14(1):10–22. Epub 2006 Sep 15.
3. Savic S, Dickie LJ, Wittmann M, McDermott MF. Autoinflammatory syndromes and cellular responses to stress: pathophysiology, diagnosis and new treatment perspectives. *Best Pract Res Clin Rheumatol.* 2012 Aug;26(4):505–33. doi: 10.1016/j.berh.2012.07.009.

**Анализ целесообразности внедрения соглашения о неконкуренции,
опираясь на основы зарубежных норм применительно к национальному
законодательству**

Бекмуродова Зухра Кадам кизи

Ташкентский государственный юридический университет

г. Ташкент

(70420113) Трудовое право

Аннотация

В данном научном тезисе рассмотрена идея целесообразности внедрения института соглашения о неконкуренции с работниками, изучены нормативно-правовые акты Республики Узбекистан, которые могут способствовать и препятствовать внедрению рассматриваемого договора в национальное законодательство. Приведены аргументы и доводы о целесообразности введения договора о неконкуренции с работниками.

Ключевые слова: коммерческая тайна, оговорка о неконкуренции, конфиденциальность, трудовой договор, Трудовой кодекс.

Annotatsiya

Ushbu ilmiy tezisdagi xodimlar bilan raqobat qilmaslik to'g'risidagi bitimni amalga oshirishning maqsadga muvofiqligi g'oyasi ko'rib chiqildi, ko'rib chiqilayotgan shartnomaning milliy qonunchilikka kiritilishiga ko'maklashishi va to'sqinlik qilishi mumkin bo'lgan O'zbekiston Respublikasining normativ-huquqiy hujjatlari o'rganildi. Xodimlar bilan raqobat qilmaslik to'g'risidagi shartnomani joriy etishning maqsadga muvofiqligi to'g'risida dalillar keltirilgan.

Kalit so'zlar: tijorat siri, raqobatbardosh bo'lmagan band, maxfiylik, mehnat shartnomasi, mehnat kodeksi.

Annotation

In this scientific thesis, the idea of the expediency of introducing the institution of a non-competition agreement with employees is considered, regulatory legal acts of the Republic of Uzbekistan are studied, which can promote and hinder the implementation of the contract in question into national legislation. The arguments and arguments about the expediency of introducing a non-competition agreement with employees are given.

Keywords: trade secret, non-competition clause, confidentiality, employment contract, Labor Code.

В настоящее время в Республике Узбекистан количество предприятий в определенной сфере деятельности значительно увеличилось по сравнению с ситуацией на рынке 10 лет тому назад. Это в свою очередь свидетельствует о повышении конкуренции среди предприятий. При этом работодатель не застрахован в том, что работник передаст секретную информацию о компании, его техниках производства и особенностях ведения бизнеса предприятию-конкуренту, так как в национальном законодательстве отсутствуют нормы, регулирующие данный аспект. Как было упомянуто выше, подобный юридический факт в зарубежной практике урегулирован посредством применения соглашения о неконкуренции с работниками.

Более того, есть основания полагать, что многие конкретные случаи неконкурентных соглашений с меньшей вероятностью приведут к получению социальных выгод.

В зарубежной практике, в частности в США, условия по оговорке о неконкуренции часто используются работодателями непрозрачными способами:

- Многие работники, соглашаясь на работу, не осознают, что они подписали соглашение о неконкуренции, или они не понимают его последствий.

- Многих работников просят подписать отказ от участия в конкурсе только после принятия предложения о работе. По одной из приблизительных оценок, 37 процентов работников находятся в таком положении.

- Многие фирмы просят работников подписывать неконкурентные соглашения, которые полностью или частично не имеют юридической силы в определенных юрисдикциях, что позволяет предположить, что фирмы, возможно, полагаются на недостаток знаний работников. Например, работники Калифорнии связаны с оговоркой о неконкуренции в несколько большей степени, чем в среднем по стране - 19 процентов, несмотря на тот факт, что, за некоторыми исключениями, соглашение о неконкуренции в этом штате не соблюдается.

Чем можно объяснить существование соглашений о неконкуренции с работниками, на которых, вероятно, не влияют такого рода коммерческие секреты? Было предложено ряд объяснений. Одна из возможностей (обучение), которая может сосуществовать с любым из следующих двух объяснений, заключается в том, что фирмы и работники используют соглашение о неконкуренции, чтобы вкладывать больше инвестиций в работников. Как правило, фирмы неохотно платят за обучение, которое улучшает "общие" навыки работника и делает его более ценным как для сферы ИТ, так и для других сфер. Экономисты обычно считают, что общее обучение происходит тогда, когда

работники соглашаются на снижение заработной платы, чтобы компенсировать своему работодателю расходы на проведение обучения. Однако по различным практическим причинам работники могут не желать платить за обучение. Компании, заключающие соглашения о неконкуренции с работниками предлагают альтернативу: фирмы получают гарантию того, что работники вряд ли уйдут в течение некоторого периода времени, что позволяет фирме в большей степени использовать повышение производительности за счет проводимого ею дорогостоящего обучения, а работники получают больше тренировок, чем они могли бы получить в противном случае.

Другая возможность – скрининг, заключается в том, что компании пытаются преимущественно нанимать работников с низкой вероятностью увольнения. В основе этой альтернативы лежит предположение, что фирмы сталкиваются со значительными издержками при найме работников и увольнении с ними. Более того, для фирм не очевидно, какие работники с наибольшей вероятностью уйдут, и работники не могут достоверно утверждать о своей вероятности ухода, т.е. все работники будут притворяться, что вероятность этого очень низкая, поскольку это повышает их воспринимаемую ценность для фирмы. Делая оговорку о неконкуренции условием трудоустройства, фирмы снижают ценность работы для тех работников, которые знают, что они, скорее всего, уйдут. Для тех работников, которые не ожидают скорого увольнения, данная оговорка является меньшим бременем. Обратите внимание, что для того, чтобы это объяснение было правильным, потенциальные работники должны понимать, что такое соглашение о неконкуренции и ее последствия.

Последнее объяснение, именуемое как "недостаточная значимость" заключается в том, что работники не обращают внимания на договоры о неконкуренции и не осознают, насколько большой властью на переговорах и гибкостью будущей занятости они пренебрегают. Только позже, когда работники подумывают об уходе из фирмы, они узнают о существовании и/или последствиях соглашения о неконкуренции. Другие работники могут знать о договоре о неконкуренции, но только после того, как им об этом сообщат, как только они согласятся на должность или начнут работать, а не в момент первоначального продления предложения о работе. Согласно этому объяснению, работодатели в большей степени выигрывают от заключения договора о неконкуренции, поскольку они получают повышенную переговорную силу в будущие переговоры о заработной плате, снижение затрат на текучесть кадров и возможное снижение способности конкурентов нанимать сотрудников.

В настоящее время в Узбекистане отсутствуют какие-либо правовые нормы, регулирующие соглашение об ограничении конкуренции. Следует учесть, что данный институт получил широкое применение в развивающихся и развитых странах с рыночной экономикой, где этот институт полностью себя оправдал. Следует признать, что отсутствие подобного рода норм, которые предотвращают нечестную конкуренцию, в национальном законодательстве, является значительным упущением нашего законодательства.

Заключение соглашения о неконкуренции может привести к суждению, что оно влечет злоупотребление работодателем правом. Однако, необходимо иметь в виду, что в судебной практике широко используется понятие запрета злоупотребления правом. Следовательно, применяя данный принцип эффективно, оно может минимизировать риски аналогичного злоупотребления со стороны работодателя.

Следует отметить, что внедрение договора о неконкуренции может повлечь к противоречию определенным нормам, прописанным в законах. В особенности, согласно статье 42 Конституции Республики Узбекистан, принятый 30.04.2023 года, каждый имеет право на достойный труд, на свободный выбор профессии и рода деятельности, благоприятные условия труда, отвечающие требованиям безопасности и гигиены, на справедливое вознаграждение за труд без какой бы то ни было дискриминации и не ниже установленного минимального размера оплаты труда, а также на защиту от безработицы в порядке, установленном законом.¹

Помимо этого, в статье 5 нового Трудового кодекса Республики Узбекистан от 30.04.2023 года предусматривается, что свобода труда означает право каждого распоряжаться своими способностями к труду, реализовывать их в любой не запрещенной законом форме, свободно выбирать род занятий, профессию и специальность, место работы и условия труда.

Применительно к индивидуальным трудовым отношениям свобода труда проявляется в свободе трудового договора, означающей:

- свободу работников и работодателей в заключении трудового договора. Понуждение работника и работодателя к заключению трудового договора не допускается.
- определение договорных (основных и дополнительных) условий трудового договора по соглашению его сторон;

¹ Конституция Республики Узбекистан, электронный ресурс [URL-адрес: <https://lex.uz/docs/6445147#6445355>]

- возможность изменения трудового договора по соглашению между работником и работодателем;
- возможность прекращения любого трудового договора в любое время по соглашению его сторон;
- право работника прекратить трудовой договор по собственной инициативе в порядке, установленном настоящим Кодексом;
- право работодателя по собственной инициативе прекратить трудовой договор с работником при наличии предусмотренных настоящим Кодексом оснований прекращения трудового договора и с соблюдением установленного порядка;
- возможность в случаях, установленных настоящим Кодексом или иным законом, предусматривать в трудовом договоре дополнительные основания его прекращения. Лицо, считающее, что оно подверглось дискриминации в сфере труда, может обратиться в суд с заявлением об устранении дискриминации и возмещении нанесенного ему материального и морального вреда.²

Это означает, что каждый гражданин имеет право свободно распоряжаться своим трудом и выбирать сферу, профессию, работу. В Трудовом кодексе уделяется внимание свободным трудовым отношениям, путем заключения трудового договора между работодателем и работником по принципу свободы сотрудничества, где и работодатель и работник имеют право менять условия трудового договора по соглашению сторон, прекращать трудовые отношения в любое время по соглашению сторон, либо по инициативе работодателя по основаниям, предусмотренным в Трудовом кодексе.

В Трудовом кодексе особое внимание уделено принципам правового регулирования индивидуальных трудовых отношений. В соответствии со статьей 3 к этим принципам относятся:

- равенство трудовых прав, запрещение дискриминации в сфере труда и занятий;
- свобода труда и запрещение принудительного труда;
- социальное партнерство в сфере труда;
- гарантированность обеспечения трудовых прав и исполнения трудовых обязанностей;

² Трудовой кодекс РУз, принятый 30.04.2023 года, электронный ресурс [URL-адрес: <https://lex.uz/ru/docs/6257291>]

- недопустимость ухудшения правового положения работника.³

Из этого следует, что при вступлении в трудовые правоотношения работодатель и работник должны соблюдать эти принципы, все нормативно-правовые акты, которые имеют условия, которые ухудшают положение работника либо ограничивают его права считаются не действительным.

Несмотря на то, что договор о неконкуренции широко применяется в зарубежной практике, оно может повлечь определенные противоречия нормам, прописанным в трудовом законодательстве. В частности, статье 6 Трудового кодекса Республики Узбекистан гласит, что нормативно правовой акт не должен ухудшать положение работников вне зависимости от того, какую юридическую силу он имеет.

Вышеуказанные нормы не защищают в полной мере права работодателя от недобросовестной конкуренции со стороны работников, которые переходят к предприятиям-конкурентам.

В международной практике в некоторых случаях соглашения о неконкуренции могут входить в условия трудового договора, где предусматриваются запреты относительно деятельности работника во время и после заключения трудового договора. Однако, в национальном законодательстве данная практика возможно будет менее эффективна, так как в соответствии со статьей 105 Трудового кодекса Республики Узбекистан прописаны случаи, когда условия трудового договора считаются недействительными. К ним относятся условия:

- ухудшающие положение работника по сравнению с трудовым законодательством и иными правовыми актами о труде;
- нарушающие требования о запрещении дискриминации в сфере труда и занятий;
- нарушающие требования о запрещении принудительного труда;
- обязывающие работника совершать незаконные действия или действия, нарушающие права, создающие угрозу жизни и здоровью, порочащие честь, достоинство или деловую репутацию как самого работника, так и других лиц.

Недействительность отдельных условий трудового договора не влечет недействительности трудового договора в целом.⁴

³ Статья 3, Трудовой кодекс РУз, принятый 30.04.2023 года, электронный ресурс [URL-адрес: <https://lex.uz/ru/docs/6257291>]

⁴ Трудовой кодекс РУз, принятый 30.04.2023 года, электронный ресурс [URL-адрес: <https://lex.uz/ru/docs/6257291>]

В научных трудах Е.С. Легашовой и А.Р.Муксиновой широко поддерживается возможность введения в законодательство соглашений о неконкуренции. В особенности, следует согласиться с мнением, что «законодательство, как правило, развивается не изолированно от опыта зарубежных стран, а заимствует отработанные на практике механизмы правового регулирования»⁵. В качестве аргументов, демонстрирующих потребность в рецепции соглашений о неконкуренции, могут выступать следующие положения.

Внедрение соглашений о неконкуренции в национальное законодательство может способствовать тому, что работодатели будут уверены в том, что их вложения и инвестиции в работников будут применены в компании и не будут использованы против них конкурентами. Также, у работников появляется возможности расширения своего потенциала в других сферах, так как они не будут ограничиваться той сферой, в которой они до этого работали и у них будет определенный уровень доходов за счет выполнения обязательств соглашения о неконкуренции работодателем.

В национальном законодательстве существует соглашение о неразглашении коммерческой тайны, который может выступать в качестве альтернативы к договору о неконкуренции. Следует отметить, что и при заключении договора о неконкуренции и договор о неразглашении коммерческой тайны работодатель заинтересован в сохранении конкурентного преимущества. Однако, договор о неразглашении коммерческой тайны имеет определенные недостатки. К примеру, при заключении рассматриваемого вида договора необходимо провести скрупулезную организацию и провести определенные меры по установлению режима коммерческой тайны, в виде определения перечня конфиденциальной информации, определению перечня лиц для установления доступа и запретов и так далее. Несмотря на это, в случаях, когда идет нарушение обязательств по соглашению со стороны работника, существует утверждение Н. Л. Лютова, что «доказать, что бывший работник, работая в пользу нового работодателя, воспользовался конфиденциальной информацией бывшего работодателя, зачастую практически невозможно»⁶. Эта позиция охватывает широкую поддержку и другими исследователями и учеными.

Выступает спорным и сомнительным суждение о том, что договор о неконкуренции противоречит принципу свободы труда, которые установлен в Конституции Республики Узбекистан и в Трудовом кодексе. Следует заметить,

⁵Легашова Е. С., Муксинов А. Р. Указ.соч. С. 52.

⁶Лютов Н. Л. Указ.соч. С. 128

что принцип свободы труда предусмотрен и в законодательствах тех стран, где соглашения о неконкуренции законны. Такие страны, как Казахстан, Россия и Узбекистан входят в состав Всеобщей декларации прав человека, провозглашающий право на труд и свободу выбора труда. Рассматривая другие страны, можно заметить, что соглашения о неконкуренции закреплены в странах, которые входят в состав Содружества независимых государств, к примеру, Беларусь и Казахстан.

В 1925 годах К.М.Варшавский в своих трудах описывал соглашения о неконкуренции следующим образом: «С одной стороны, такое условие, ограничивающее свободу выбора нанимающегося и косвенно приковывающее его к нанимателю, само по себе взятое, ухудшает его положение, особенно в том случае, когда — как это большею частью и бывает, — он по роду своей деятельности может найти себе работу именно только в каком-либо конкурирующем предприятии. С другой — нельзя не учесть и того, что в виде компенсации за это условие нанимающийся может выговорить себе большее вознаграждение»⁷.

Применение соглашений о неконкуренции могут способствовать соответствию современному пониманию и сути принципа свободы труда в трудовом праве. Данный межотраслевой принцип свободы труда выступает в отраслевом принципе свободы трудового договора, направленный на удержание баланса интересов сторон трудовых правоотношений. Т. И. Штринева утверждает, что «содержание принципа свободы трудового договора в условиях перехода к цифровой экономике характеризуется деловым сотрудничеством сторон трудового правоотношения в процессе применения труда»⁸. Современное понимание принципа свободы труда отражается как и в возможности выбора любой сферы деятельности, так и в возможности отказа от такого рода деятельности. Следовательно, путем использования соглашений о неконкуренции работник и работодатель не нарушают принцип свободы труда, а создают баланс взаимных интересов.

При введении рассматриваемого института в законодательство, следует уделить внимание соблюдению ряда положений, при котором оговорка о неконкуренции может считаться действительным. Это в первую очередь определение вида экономической деятельности предприятия, когда после

⁷ Варшавский К. М. Трудовое право СССР. Ленинград: Academia, 1924. С. 73.

⁸ Штринева Т. И. Принцип свободы труда на современном этапе развития трудового права (теоретико-правовой аспект). Трудовое право в России и за рубежом, 2019. № 4. С. 13.

трудоустройства. Также необходимо конкретно определить перечень предприятий, считающихся конкурентами, по той причине, что работник может заключить трудовой договор с новой компанией, входящий в состав предприятия-конкурента.

Соглашение о неконкуренции необходимо заключить в письменной форме, либо данную оговорку включить в условие трудового договора.

Следует определить перечень категорий работников, с которыми необходимо заключить соглашение о неконкуренции и тех, с кем не следует, так как переход некоторых работников к предприятию-конкуренту может принести к большим потерям и утратам, по сравнению с другими. К. М. Варшавский, рассматривая дифференциацию правового регулирования трудовых отношений различных категорий работников, утверждал, что «высшие слои ответственных работников, которые, не обладая денежным капиталом, располагают капиталом умственным, а потому экономически более независимы»⁹.

В заключение следует признать, что введение соглашений о неконкуренции в законодательство Узбекистана действительно, оно направлено на создание и удержание баланса интересов работника и работодателя, может способствовать созданию социальных выгод и соответствию современному пониманию принципа свободы труда. Есть ряд положений, которых необходимо придерживаться и соблюдать при его рецепции. К таким требованиям относятся определение категорий работников, с которыми можно заключить данное соглашение и тех, с кем нельзя заключать рассматриваемый вид договора.

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Узбекистан – Т.: Узбекистан, 2023. –46 с., электронный ресурс [URL-адрес: <https://lex.uz/docs/6445147#6445355>]
2. Трудовой Кодекс Республики Узбекистан [URL-адрес: <https://lex.uz/docs/145261>];
3. Закон Республики Узбекистан №374 «О коммерческой тайне» от 11.09.2014 года, электронный ресурс [URL-адрес: <https://lex.uz/docs/2460799>];
4. Легашова Е. С., Муксинов А. Р. Соглашения о неконкуренции с работниками: английский опыт и российская действительность. Закон, 2010. № 4. С. 56

⁹ Варшавский К. М. Указ.соч. С. 47.

5. Чудинов О. Р. Оговорка о неконкурировании как условие трудового договора в соответствии с правом Франции. Ученые записки ОГУ. Серия: Гуманитарные и социальные науки. Орел: изд-во ФГБОУ ВПО «Орловский государственный университет», 2015. № 1 (64). С. 277.

6. Варшавский К. М. Трудовое право СССР. Ленинград: Academia, 1924. С. 73.

PHRASEOLOGIZMS IN TEACHING PROCESS

Umarova Maftuna

Teacher, English Department, 'Tashkent Institute of Irrigation and Agricultural Mechanization Engineers' National Research University, Tashkent, Uzbekistan

Annotation. The purpose of this scientific work is a theoretical analysis of the important aspects of phraseology in the teaching process and its semantics

Key words: semantics, meaning, phraseologizm, idiom, teaching process, linguistic unit.

Part of the vocabulary is an important element of culture, and at the same time, it is a sign of students' free and effective use of a foreign language. English is a highly idiomatic language, and English speakers use idiomatic expressions widely in various fields, including the media, literature, and colloquial speech. In most textbooks of English as a foreign language, it is suggested to study phraseological units such as currency, color, body, food, musical idioms in groups. The method of teaching phraseological units with components turned out to be more effective. Because idioms are "culturally bound" elements of vocabulary that easily fall into specific categories, which at the same time facilitates the learning process. In teaching, vocabulary and syntax or vocabulary (phraseology as a part of vocabulary) and grammar have traditionally been considered as discrete aspects of language [M. Hoey, 2005; U. Romer, 2009.], but many scholars from different theoretical camps of applied linguistics and second language acquisition argue that they are actually inseparable. The importance of phraseological research is always discussed as it shows the relationship between language and society. In speech, phraseological units have connotations associated with emotion and meaning. Connotation is determined only by the social and ideological attitude of the speaker, so the evaluative component of such connotation is subjective. Knowledge of English phraseological units, proverbs and sayings enriches students' vocabulary and helps them understand the figurative system of the English language, expands their linguistic and cultural competence.

The vocabulary of the English language consists of words and word equivalents that are not created by speakers, but are used as ready-made language units. Such units are characterized, first of all, by the conflict between the semantic integrity of the whole and the formal independence of its parts. It is very difficult to establish a clear boundary between free phrases composed by the speaker and phraseological units used in the finished form. The problem of understanding the meaning of a phraseological unit is related to the possibility of diachronically expanding our knowledge of the world. At

the same time, the role of phraseological units as a unique structure in the formation of students' vocabulary and linguistic-cultural competence is very large, because they embody the country's national and cultural outlook. Applied theories of language learning suggest that phraseology should be included in the vocabulary. Phraseology teaching is a part of the foreign teaching methodology and the cultural approach to the organization of vocabulary learning, although the structure of joint meaning is a linguistic approach. Complex methodology is used: method of phraseological identification, semantic analysis.

A phraseological value is a category which is interpreted in different ways depending on understanding of the nature of a phraseological unit, its components and volume of phraseology. According to A.V. Kunin, the phraseological unit is a fixed combination of words which fully or partially change their meanings. (A.V. Kunin, 2005.) It means that a character, which is above the word level, stability and changed meanings of words in the combination are criteria of phraseological units together with other linguistic units, which define their special status in the language structure. "But if we want to characterize the semantic usage properly which is accepted in any speech community and belongs to the described language, we should not only describe it. We can achieve the result only by applying collective estimations which are adopted in the community so we must take into consideration the public opinion. One and the same thing may have different descriptions in different civilizations. Such semantic definitions must have substantial consequences for the formal analysis of linguistic units." [N.N. Zerkina, 2011.] An idea of interrelation between linguistic and extra linguistic meanings in the language and in particular in word semantics is not new. This issue was raised in very general terms in some research works of classical linguists and philosophers and keeps attracting attention of modern scientists. To seek logical arrangements of phraseological units and put them in a more meaningful learning context for foreign language learners, researchers [Kövecses & Szabó 1996] have devoted themselves to looking for certain systematicity in idioms. Likewise, we consider phraseology an interesting issue to focus on because scholars claim that it is a cornerstone within the lexicon of any language. As Mel'cuk (1998:24) states "People speak in set phrases, rather than in separate words in any language" [cited in Fernández Prieto, 2004]. Therefore, knowing a word implies to know the syntagmatic combinations or words that go together with it (be made off money, but for my money). These readymade units are considered extremely difficult by non-native speakers, since they are conventional ways of expression. Nowadays, the teaching of vocabulary has become essential in foreign language teaching and learning, particularly in the latest

years. Current research shows that phraseology is one of the key components of language due to its high and spontaneous occurrence in daily conversation.

References

1. Fernández Prieto, M. J. (2004). La enseñanza de fraseología. Evaluación de recursos y propuestas didácticas. Centro Virtual Cervantes, Actas XV, 349– 356.
2. Hoey, M. (2005). Lexical priming. New York, NY: Routledge page 185
3. Romer, U. (2009). The inseparability of lexis and grammar. Annual Review of Cognitive Linguistics. Page 144-162
4. Kunin, A.V. (2005) A course on modern English phraseology. Dubna: Dubna: Izd. centr «Feniks», 2005. 488 s

Maktabgacha yoshdayoq o'z ona tilidan tashqari yana bir necha tillarni bilish.

Buxoro viloyati Peshku tumani 29 - maktabgacha ta'lim tashkiloti ingliz tili o'qituvchisi Qosimova Gulbahor.

Anotatsiya: Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni o'z ona tilidan tashqari yana bir nechta tillarni bilish afzalligi shuningdek chet tilni bolalar uchun oson o'rgatishning bir nechtata usullarini yoritib o'tadi.

Kalit so'zlar: ona tili, do'stona , qo'shiq , atmosfera , boshqarish , tinglash , multfilm, qahramon, qiziqish , mustahkamlash , musobaqa , motivatsiya .

Shiddat bilan o'zgaryotgan dunyo hozirda o'z ona tilidan tashqari yana bir necha tillarni bilishni taqazo qilmoqda. Do'stona atmosferasini yaratish, ba'zida har qanday ta'lim usulidan ko'ra muhimroqdir. Dars boshida inglizcha yoqimli qo'shiq bilan o'qituvchi boshchiligidagi barcha bolalar birgalikda qo'shiq kuylaydilar va uning ohangiga mos ravishda biroz raqsga tushadilar. Bu o'z-ozidan ularning tanalarini chiniqtirib, yanada tetik bo'lishga va qo'shiqni so'zlarini tezroq yod olishga yordam beradi. Inglizcha muhit, muhimi, yaxshi o'quv atmosferasiga tabiiy ravishda kirishga imkon beradi. Bolalarning o'zini-o'zi boshqarish qobiliyati sust bo'lib, butun mashg'ulot davomida e'tiborini jamlashi va egallab olishi qiyin. Shuning uchun, o'qituvchi bolalar tinglashni yaxshi ko'radigan qo'shiqlarni, she'rlarni yoki tilni chiniqtirish uchun tez aytishlarni, yoki bo'lma bolalar yaxshi ko'radigan animatsion multfilmni taqdim etishi kerak.

Multfilmlar: bolalar chet tilini o'rganish mobaynida multfilmdagi gaplarni tushunmasa-da, multfilmdagi qahramonlarning harakatlari orqali ular ishlatayotgan so'zlarni tushunishga harakat qiladi. Bu esa bolalar uchun til o'rganishda qiziq va samarali yo'l hisoblanadi. Multimedia orqali o'qitish tarbiyachiga katta imkoniyatlarni beradi. Bunda bollalarning qiziqishini yuqori darajagacha ko'tarish va ularning e'tiborini uzoq vaqt jalb qilib turish mumkin. Bu orqali bollarning tilga bo'lgan ko'nikmalarini yanayam ortganini korishimiz mumkin. Agarda mavzuyimiz "Animals" bo'lsa biz har xil hayvonlarni nomlarini o'qitishda avval ularning tovushlaridan foydalanamiz bolalar bunga qattiq e'tibor qaratishadi, va tez fursatda cat, tiger, bear...deb hayvonlar nomlarini ayta boshlashadi.

Olingan ko'nikmalarni mustahkamlash uchun jumboq o'yinlardan foydalanish.

Bolani yoshlik chog'idan boshlab ingliz tiliga bo'lgan qiziqishlarini oshirish borish kerak, uni xato bo'lsada gapirishga majbur qilish kerak, ana shundagina tarbiyalanayotgan bola o'z oldidagi to'siqlarni yengib o'tib, qo'rqmasdan gapira oladi. Agarda biz chet tili darsini dars emas, balki o'yin shakliga keltirsak kichik yoshdagi

bolalarni qiziqishini yanada oshiradi. Shu bilan birgalikda ularning aktivlik darajasi ham o'sib boradi. O'yining turlari juda ko'p misol uchun tarbiyachi □qopda nima bor degan□ o'yini bolalar bilan o'ynashi mumkin. Xonadagi kichik buyumlarni xaltachaga solib, bolalarga birma bir olishriga ruhsat beradi va bolalar bu buyumlar nomini ingliz tilida aytib berishadi. "Is it a banana(an apple, an orange)?" tarbiyachi baholashga kirishadi, va eng ko'p bal to'plagan guruhni taqdirlaydi. Shu bilan bolalar yanada chet tiliga bo'lgan qiziqishlari o'sib boradi.

Bolalar o'rtasida musobaqalar judayam muhim, sababi bolalarda yoshligidan raqobat tuyg'usini shakllantirib borish kerak bo'ladi. Ana shudagina har bir bolada motivatsiya tilga bo'lgan qiziqish uyg'onadi. Insoning barcha qiziqishlari raqobat orqali keladi deb fikir yuritishadi. Buni bolalar timsolida ham korishimiz mumkin, ularda bu yo'l orqali jamlikni, raqobat orqali raqibini bilishni atrofni o'rganishni o'rgatadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

- 1.<https://www.google.com/search?q=kids+english&tbm=isch&ved=2ahUKE>.
- 2.<https://www.google.com/search?q=maktabgachata%27limda+ingliztili>

The legal framework of the e-commerce environment in Uzbekistan.

Dilafuz Sodikova Zoxid qizi

www.gofurova.dilafuz.1999@gmail.com

University of World Economy and Diplomacy, Master's student of the Faculty of International Economics and Management

Abstract:

The era of globalization requires the efficient use of technologies to cope with the modern world and its features. Without technology, no nation can think about take off to development. In the business world development means economic growth and running towards its peak. This peak is attainable only after the appropriate use of unique technologies. Technology saves time and mobilizes the economy. Electronic commerce is rapidly growing as an impressive manifestation of globalization. The rapid expansion of e-commerce is a major opportunity for local and international trade development of LDCs including Bangladesh. This study concentrates only on the regulatory framework of e-commerce.

Key words: blockchain, globalization, Foreign suppliers, legal framework, crypto-asset, training qualified personnel.

The adoption of the decision of the President of the Republic of Uzbekistan “On measures to develop the digital economy in the Republic of Uzbekistan” dated July 3, 2018 PQ-3832 is an important step in the development of the digital economy, and further development of the digital economy in our country the most important tasks, which include the following, have been determined:¹

- introduction of activities in the field of crypto-asset circulation, including mining, smart-contract, consulting, emission, exchange, storage, distribution, management, insurance, crowd-funding (collective financing) technologies in order to diversify various forms of investment and business activities;
- training qualified personnel with practical work skills who understand modern information and communication technologies well in the field of development and use of blockchain technologies, as well as attracting highly qualified foreign specialists;
- comprehensive development of cooperation with international and foreign organizations in the field of activities on crypto-assets and “blockchain” technologies,

---

¹ Gulomkhasanov, E. M., Bakhadir, O., & Madina, L. (2021). DEVELOPMENT OF THE DIGITAL ECONOMY IN THE TOURISM SPHERE IN UZBEKISTAN. *ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ НАУКОВИХ ДОСЯГНЕНЬ*, 24.

as well as creation of the necessary legal framework taking into account advanced foreign experience;

- to ensure close cooperation of state bodies and business entities in the field of introducing innovative ideas, technologies and developments for the further development of the digital economy.

For example, the introduction of the “Electronic Government” system in our country is an integral part of the development of the digital economy, and its main goal is to simplify the transition from administrative procedures and procedures, to increase the quality of life of the population, and to improve the investment and business environment.

In order to implement the main tasks, as well as to achieve the goal of developing a digital society in our country, creating convenient opportunities for residents and entrepreneurs, and developing an effective and open public administration system free from bureaucratic barriers and corrupt factors, today all sectors of the economy the national concept of “digital economy” is being developed, which involves updating on the basis of digital technologies, and it is expected to create an opportunity to increase the volume of the gross domestic product by an additional 30% through the development of the digital economy.

In the conditions of globalization of the world economy and technological development, it is difficult to imagine the economic development of Uzbekistan without the digital economy. According to research results, it is estimated that by 2022, a quarter of the global GDP will be in the digital sector. However, the fact that Uzbekistan occupies the 103rd place among more than 170 countries according to the international index of development of information and communication technologies indicates that there are still many issues that need to be solved in this field in our country.²

The head of our state stated that “... although our country rose by 8 points in the international information and communication technology development index in 2019, it is still far behind. It is also true that most ministries, agencies, and enterprises are far from digital technologies. Of course, we know very well that the formation of the digital economy requires the necessary infrastructure, a lot of money and labor resources. However, no matter how difficult it is, if we don't start this job today, when will we

---

² Prepared based on the data of the Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan. <https://stat.uz/>

start it?! Tomorrow will be too late. Therefore, active transition to the digital economy will be one of our top priorities in the next 5 years”.³

Digital technologies not only increase the quality of products and services, but also reduce excess costs. At the same time, they are also an effective tool in eliminating the worst evil that worries and bothers me the most - the scourge of corruption. We all need to understand this deeply. It is possible to widely introduce digital technologies in state and community management, and in the social sphere, to increase efficiency, in a word, to dramatically improve people's lives.

It should be noted that some elements of the digital economy are already successfully operating in the life of our country. In particular, taking into account the mass transfer of documents and communications to digital means, the authorization of electronic signatures and communication with the state are also being transferred to electronic platforms.

According to UN Secretary General António Guterres, “the digital economy can create new risks, including threats to cyber security, facilitation of illegal economic activities, and violations of privacy. Making new decisions requires collaborative action by governments, civil society, academic groups, the scientific community, and the technology sector.”⁴

Below we summarize some of the important changes introduced by the new Tax Code:

1. Digital services. Starting January 1, 2020, non-residents of Uzbekistan must pay local VAT (15%) for a number of digital services provided to customers residing in Uzbekistan (or using a local bank account to pay the purchase price).

Foreign suppliers of digital services must register as a VAT payer with the tax authorities of Uzbekistan within 30 days after providing the service. The State Tax Committee launched a website (<http://tax.uz/en>) where non-resident suppliers of electronic services can register with tax authorities and submit reports.

2. Transfer prices. The new Tax Code includes detailed regulation of transfer pricing that will come into effect on January 1, 2022. There was no such arrangement before. Some of the highlights of the new rules are listed below:

(i) A controlled transaction for tax purposes must be in accordance with market requirements. There are two types of managed transactions:

---

³ Gulomkhasanov, E. M., Bakhadir, O., & Madina, L. (2021). DEVELOPMENT OF THE DIGITAL ECONOMY IN THE TOURISM SPHERE IN UZBEKISTAN. *ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ НАУКОВИХ ДОСЯГНЕНЬ*, 24.

⁴ Mexmonov, S., 2020. Actual issues of electronic commerce development in the republic of Uzbekistan. *Архив научных исследований*, 33(1).

a. 5 billion between related parties. a transaction exceeding 524,000 soums (about 524,000 US dollars at the current exchange rate) (in certain cases - 500 million soums);

b. cross-border transactions related to oil, petroleum products, precious and non-ferrous metals and other types of products (the full list of which must be approved by the State Customs Committee) or transactions concluded by one of the parties in the prescribed manner. offshore jurisdiction. These transactions can be between related and unrelated parties.

(ii) Information on controlled transactions must be submitted annually to the tax authorities.

(iii) The new Tax Code specifies the sources of data (commodity exchange quotations, etc.) that should be used to determine the market price.

(iv) If the tax authorities find that there is a discrepancy between the transaction price and the market value, they can adjust the transaction price, assess the unpaid / unpaid taxes and impose fines and penalties. Transfer pricing rules provide for the following methods of determining the market price: the comparable market price method; resale price method; method of adding expenses; comparable profitability method; and method of profit sharing.

(v) At the request of the State Tax Committee, the taxpayer must provide documents on the prices transferred for a specific transaction (for example, justification of the used price determination method). Such a request shall not be made until June 1 of the year following the year in which the transaction was made.

3. Controlled foreign companies. Effective January 1, 2022, the new Tax Code introduces the concept of a controlled foreign company ("CFC").

According to CFC rules, a local tax resident (company or individual) is a CFC owner if he owns a 50 percent stake in a foreign company (from January 1, 2023 - more than 25 percent). if there is no such company (among other things):

(ii) the applicable corporate income tax rate must not be less than 15% and Uzbekistan is located in a country with a bilateral tax treaty.⁵

Compared to the total number of monitored organizations, the use of ICT in organizations showed that local computer networks accounted for 5.8% in 2018 and 3% in 2021. The Internet accounted for 27.5% in 2018, and in 2021 it accounted for 17.5% of the total number of monitored organizations. Organizations with a website averaged 3.96% from 2018 to 2021 (Table 3.2.1).

Table 3.2.1

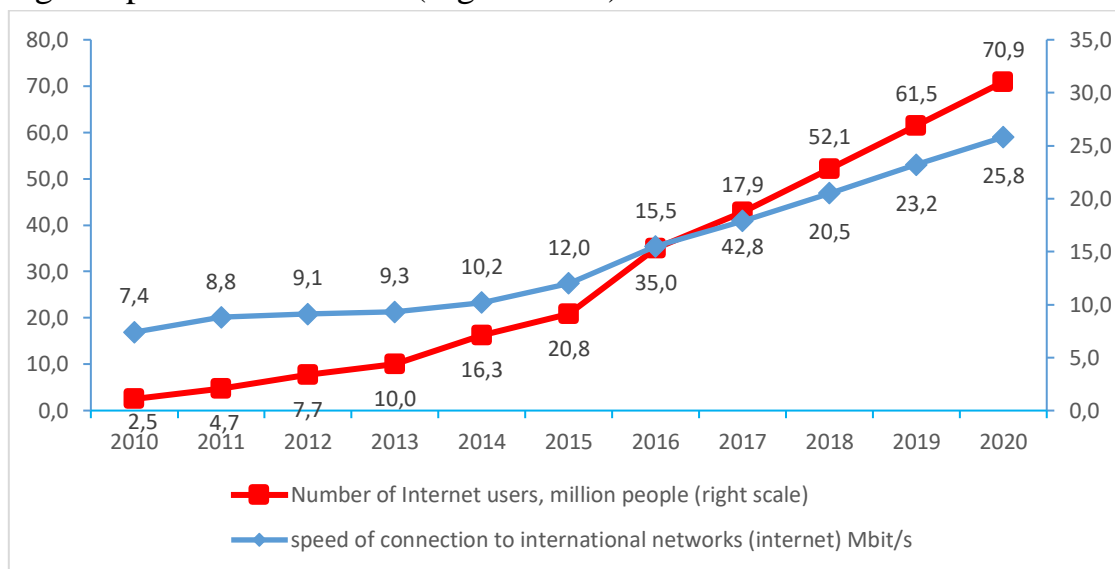
⁵ Prepared based on the information from <http://tax.uz>

Use of ICT in organizations (in relation to the total number of monitored organizations)⁶

User organizations:	2018	2019	2020	2021
Local computer networks	5,8	5,3	3,8	3,0
Email	0,4	0,4	0,4	0,2
Internet	27,5	26,2	21,1	17,5
Organizations with a website	4,0	2,5	2,2	1,2

E-commerce plays an important role in the development of business activities. Electronic commerce activity is determined and implemented by the new version of the Law of the Republic of Uzbekistan “On Electronic Commerce” adopted on May 22, 2015. The number of Internet users in Uzbekistan shows an increasing trend from 2010 to 2020. According to Internet Live Stats, in the middle of 2016, the level of access to the Internet in Uzbekistan was 50% (15.5 million people). During one year, the number of users was 893,600 people (approximately 6% increase), and the population growth during this period was 1.4%.n (Figure 3.2.1)

Figure 3.2.1 The number of Internet users in Uzbekistan and the speed of connecting external channels to international networks⁷

The development of ICT in Uzbekistan is carried out on the basis of the Comprehensive Development Program of the National Information and Communication System of the Republic of Uzbekistan for 2013-2020. This program was approved by the Decision of the First President of the Republic of Uzbekistan Islam

⁶ Prepared based on the data of the Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan. <https://stat.uz/>

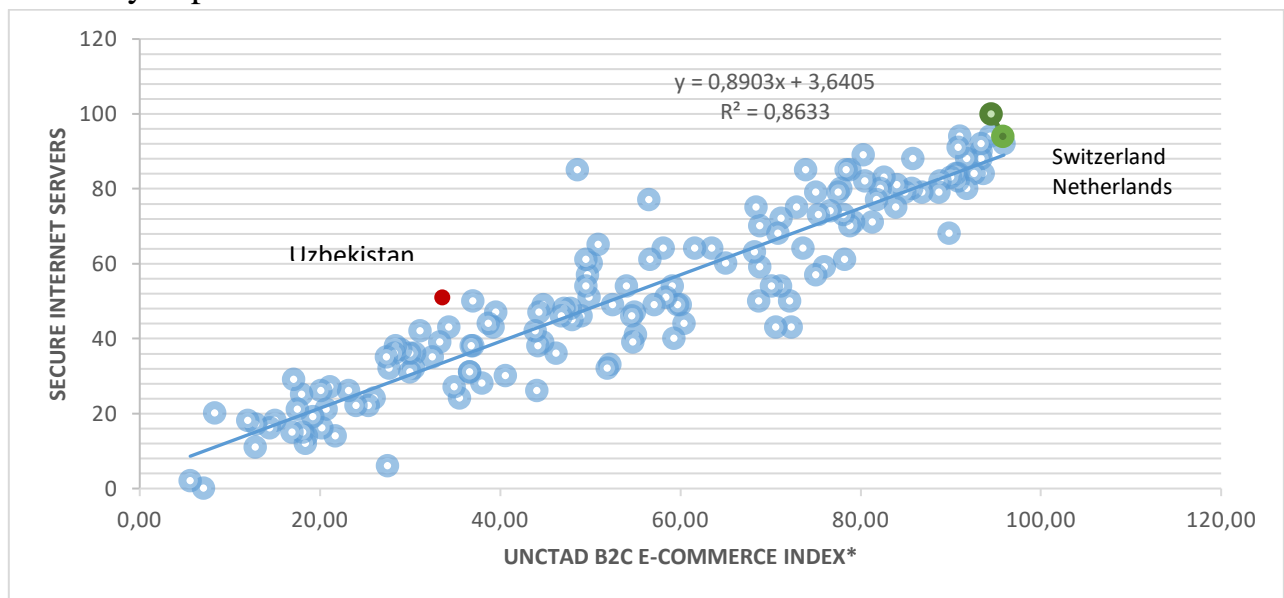
⁷ Prepared based on the data of the Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan. <https://stat.uz/>

Karimov of March 21, 2012 “On measures for the further introduction and development of modern information and communication technologies” PQ-1730.

So, it is a guarantee of successful monitoring of the implementation of state programs for the development of ICT, and the establishment of an effective system of indicators of the formation of the information economy serves.

The UNCTAD report notes that the scope for developing countries to participate in and benefit from e-commerce is expanding. First, connectivity has improved, with widespread uptake of mobile telephones, social media and rising levels of Internet use. Second, new e-commerce applications, platforms and payment solutions are making it easier to engage in e-commerce. Third, local e-companies with e-commerce services tailored to local demands are rapidly appearing in developing countries, including in least developed countries. For example, in Bangladesh and Cambodia, new e-commerce sites are targeting the domestic market, enabling consumers to browse and order products online. In sub-Saharan Africa, various solutions have been adapted to facilitate commerce over feature phones, and many gateways have emerged that can facilitate payment for e-commerce via mobile phones.

At the same time, asymmetric access to major market places and e-commerce platforms may accentuate existing imbalances in e-commerce trade. Merchants in many developing countries do not enjoy equal access to these market places. Data from the Universal Postal Union on cross-border postal traffic of small packets, parcels and packages also show that while developed countries, and Asia and Oceania, run significant trade surpluses, Latin America and transition economies import much more than they export.

Figure 3.2.2 UNCTAD B2C e-commerce index in all countries.⁸

All of the top ten developing economies in the 2020 index are from Asia, and all are upper middle-income or high-income economies. Unlike the global top ten, the range of index values is wider, with a 24-point difference between first (Singapore) and tenth (Oman). Compared to the 2019 index, there was only one change in the composition of this group: Turkey dropped out and was replaced by Oman. The biggest improvement in the index value was noted for Malaysia.

The largest increases in index scores were noted for some developing countries. The top four were Algeria, Ghana, Brazil and Lao PDR, which all saw their scores surge by at least five points largely due to significant improvements in postal reliability.

However, we can see that Uzbekistan also entered to the chat with significant figures in both essential factors (SIS and B2Ci). However, since 2017 Uzbekistan is not attending in this chart showing less reliability in e-commerce data given in our countries. This means, country should attend actively in the factoring rating in order to provide competitiveness in e-commerce businesses (Figure 3.2.2).

In conclusion, the main products of e-commerce in Uzbekistan are food products, manufacturing products and information products. As a matter of fact, it is not new that companies conduct their activities digitally. The use of computers in workplaces facilitated the activity of companies, and the emergence of the Internet led to the strengthening of the field of electronic commerce. Initially, large corporations used the Internet for commercial purposes, but later small firms also began to feel the need for it.

References

1. Gulomkhasanov, E. M., Bakhadir, O., & Madina, L. (2021). DEVELOPMENT OF THE DIGITAL ECONOMY IN THE TOURISM SPHERE IN UZBEKISTAN. *ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ НАУКОВИХ ДОСЯГНЕНЬ*, 24.
2. Prepared based on the data of the Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan. <https://stat.uz/>
3. Mexmonov, S., 2020. Actual issues of electronic commerce development in the republic of Uzbekistan. *Архив научных исследований*, 33(1).
4. Uzbekistan takes 78th place in UNCTAD B2C e-commerce index 25/03/2015
5. The UNCTAD B2C e-commerce index 2020.

⁸ Prepared based on the data from UNCTAD. (2020). The UNCTAD B2C e-commerce index 2020.

6. Bhattacharya S., Momaya K. S., Iyer K. C. Benchmarking enablers to achieve growth performance: a conceptual framework //Benchmarking: An International Journal. – 2020.

7. Akimova L., Osadcha O., Akimov O. Improving accounting management via benchmarking technology //Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2018. – №. 1. – С. 64-70.

Boshlang'ich ta'lim o'quvchilari ijodiy faoliyat rivojlantirishning maqsad va vazifalari muhim vositalardan biri sifatida

Yusupova Sevara Davletiyar qizi

Boshlang'ich ta'lim fakulteti

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Annotatsiya: Bu mantiqiy o'yin. Bolaga 4ta narsaning rasmini bering. 3tasi bitta umumiy tushunchaga daxldor bo'lsin. U "oriqcha"sini topsa, rag'batlantiriladi. Rasmlar to'plami turlicha bo'lishi mumkin: stol, stul, krovat va choynak; ot, mushuk, it va qisqichbaqa; archa, qayin, chinor va qulupnay; bodring, sholg'om, sabzi va quyon. Agar bola hamma topshiriqlarni to'g'ri bajara olsa, ajablanmang. Uning fikrlari va asoslarini tinglashga harakat qiling. Chunki bolaga quyon bilan sabzining bir-biriga bog'liqligi bodring va sholg'om kabi sabzavotlar qatoridan sabzini ajratib olishga asos bo'lishi mumkin.

Kalit so'zlar: nutq, so'zlar, o'quvchi, boshlang'ich ta'lim

O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti Islom Abdug'aniyevich Karimovning "Mustaqillikni mustahkamlash, jamiyatni demokratlashtirish va yangilash birinchi darajali ustuvor maqsad va vazifa bo'lib qolaveradi ... Inkor etib bo'lmaydigan ushbu haqiqat shu muqaddas zaminimizda yashaydigan har bir insonning qon-qoniga, vujudiga singib ketishini istardim"[1] deb ta'kidlashi ta'lim sohasini yangilashda ham ustuvor vazifa bo'lib sanaladi. Chunki shu jamiyatda yashaydigan inson keng faoiyatga tayyorlanar ekan, uning rivojlanishi, tafakkurini yangilashda o'quv jarayoniga ilg'or texnologiyalarni kiritish, o'quvchilarning erkin, mustaqil fikrlash, ijodkorlik faoliyatini rivojlantirishni taqazo etadi. Bugungu kunda o'quvchilarda ijodiy faoliyatni rivojlantirish lozimligi kun tartibidagi muammo bo'lib qolmoqda. 1-4 sinf o'quvchilarida ijodiy faoliyatni rivojlantirishda o'quvchilarning yosh xususiyatlarini e'tiborga olish, ta'limni samarali tashkil etishda darslarni noan'anaviy tarzda o'tkazish, darslarda innovatsion metodlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Quyida boshlang'ich ta'limda o'quvchilar ijodiy faoiyatini rivojlantiruvchi o'yinlar bilan tanishib chiqamiz: To'rtinchisi ortiqcha. Bu mantiqiy o'yin. Bolaga 4ta narsaning rasmini bering. 3tasi bitta umumiy tushunchaga daxldor bo'lsin. U "oriqcha"sini topsa, rag'batlantiriladi. Rasmlar to'plami turlicha bo'lishi mumkin: stol, stul, krovat va choynak; ot, mushuk, it va qisqichbaqa; archa, qayin, chinor va qulupnay; bodring, sholg'om, sabzi va quyon. Agar bola hamma topshiriqlarni to'g'ri bajara olsa, ajablanmang. Uning fikrlari va asoslarini tinglashga

harakat qiling. Chunki bolaga quyon bilan sabzining bir-biriga bog'liqligi bodring va sholg'om kabi sabzavotlar qatoridan sabzini ajratib olishga asos bo'lishi mumkin. Unga sabzavot va jonivorlar degan tushunchaga asoslanib to'g'ri javobni topishda va quyon "ortiqcha" ekanini bilishda yordam bering. Bunda bolaga umumlashtiruvchi jumlar aytish orqali o'zi javob topishiga imkon yaratib bering. Olamda nimalar bo'lmaydi? Bolaga olamda yo'q narsalarni rasmini chizishni topshiring. Rasmdagi narsa nega olamda yo'qligini so'zlab berishini so'rang. Hamma bir narsa haqida oilada bo'ladigan suhbatlarni biron-bir narsa haqidagi umumiy sifatlar va tushunchalar atrofida tashkil etib, bolalar ham unga jalb etiladi: daraxt nimaga o'xshaydi, nimadan farq qiladi? Daraxt bo'lib turib nega odamlar plastmassa, temir kabilarni kash etadi? U nimasi bilan noqulaylik kashf etadi? Yog'ochdan jihozlar, idishlar, o'yinchoqlar yasagan odam qanday sifatlardan foydalanadi? Yog'och maydalari va qirindilari nima maqsadda ishlatiladi? Yog'och cho'kadimi? Yonadimi? Bo'yaladimi? Nam tortadimi? Qiziydimi? Suv o'tkazadimi? Bo'lishi mumkin – bo'lmaydi. Bu o'yin boy tasavvur va sog'lom fikrni talab etadi. Siz aytayotgan narsalar bo'lishi mumkin yoki aksincha ekanligini bola mushoxada qilib ko'rishi kerak. Agar noto'g'ri javob bersa, navbat yana sizda bo'ladi. Bunda siz bo'ladigan, bo'lmaydigan misollarni aniq keltiring, masalan: "Bo'ri daraxtda o'tiribdi", "Idishda payola pishyapti", "Mushuk tomda yuribdi", "Qayiq osmonda suzib ketyapti", "Qizcha rasm chizyapti", va h.k. Agar sizning va bolalarning farazlari turlicha va kutilmagan tarzda berilsa, o'yin quvnoqroq va qiziqarliroq bo'ladi. Agar ba'zan yanglishib ketsangiz, bu o'yinning faqat qiziqarli bo'lishini ta'minlaydi. O'z o'rningni top. Agar sinfda u yoki bu mavzu bo'yicha tortishuvlar vujudga kelsa bu metod yordamida muammoning yechimini topish mumkin. Undan ko'pincha tarbiyaviy tadbirning kirish qismida foydalanishadi va o'tilayotgan mavzuni o'rganishga turli xil yondashuvlar mavjudligi A.Sa'diy adabiyot o'qitishda qahramonlarga og'zaki va yozma tavsif berish, S.Dolimov yozma bayon va adabiy ijodiy ishlarni tashkil etish bo'yicha metodik tavsiyalarida o'quvchilar nutqiy boyligining ahamiyatini aytib o'tganlar. Q.Abdullayeva "1-sinfda nutq o'stirish" metodik qo'llanmasida o'quvchilarni tovush va so'zlarni to'g'ri talaffuzga o'rgatish, savod o'rgatish davrida mantiqiy mashqlarni tashkil etish, didaktik materiallardan foydalanish usullarini yoritgan bo'lsa, K.Qosimova «1-sinf ona tili darslarida lug'at ustida ishlash» qo'llanmasida lug'aviy mashqlarni tashkil etish metodikasi xususida so'z yuritadi. B. Turdieyvning "Yozma nutqni o'stirish yuzasidan praktikum" nomli qo'llanmasida yozma nutqning umumiy nazariy masalalari, yordamchi xarakterdagi yozma ishlar, kitob ustida mustaqil ishlash bilan bog'liq yozma ishlar, ish qog'ozlarini to'ldirish, bayon va insho yozishga o'rgatish masalalari yoritilgan.

Foydalangan adabiyotlar

1. Abdullaeva Q. va boshq. 1-sinfda o'qish darslari. – T.: «O'qituvchi», 2009.
2. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi Maktabgacha muassasalar xodimlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish Respublika o'quv metodika Markazi // Bolajon tayanch dasturi.T.:2010. 213 b.
3. Barkamol avlod — O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T.: Sharq,
4. R. Ergashev. Bo'lajak o'qituvchi shaxsida yestetik madaniyatni shakllantirish nazariyasi va amaliyoti. Monografiya. - T., "O'qituvchi", 2017

**Qoraqalpog'iston shimoliy tumanlarida araxis (*Araxis hypogaea* L.)
yetishtirish va sug'orish texnologiyasi**

Atabayev Izzat Bazarbay o'g'li

Magistr, O'simlikshunoslik (ekinlar guruhi bo'yicha)

Qoraqalpog'iston qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar institut

O'zbekiston Nukus

Annotatsiya: Yeryong'oq o'simligi moyli o'simlik bo'lib, u moy va oziq-ovqat sanoatida ahamiyali hisoblanadi. Yeryong'oq o'simligi bugungi kunda oziq-ovqat sanoatda ekporti yildan yilga ortiq bormoqda, bu xalqning oziq-ovqatga bolgan talabni qondirish maqsadida yeryong'oq o'simligining ahamiyat katta ekanligini krsatadi. O'zbekistonda yeryong'oqni yetishtirish, dunyo mamlakatlarida bo'lgani kabi, asosan ichki bozorga qaratilgandir [5]. O'zbekistonda 2017 yilgacha 5,5-6,0 ming gektar, 2020 yilga kelib 19 ming gektardan ortiq maydonlarda yeryong'oq asosan takroiyl ekin sifatida ekib kelinmoqda. Takroriy ekin sifatida yetishtirilganda o'rtacha 15-20 s/ga, asosiy ekin sifatida ilg'or innovatsion texnologiyalar qo'llanilganda 30-35 s/gava undan ham yuqori hosil olinmoqda.

Kalit so'zlar: yetishtirish, qator oralig'i, suvorish, g'yeryong'oq, kultivatsiya, moy, oziq-ovqat,

Yer yong'oq (*Arachis hypogaeae* L.) qimmatli moy va oziq-ovqat o'simlikdir. Uning tarkibida 45-66% qurimaydigan va istemol qilinadigan moy boladi, u yoqari sifatli konservalar, kandolat mahsulotlari, va margarin tayyorlash uchun ishlatiladi. Uning tarkibida 23-38% oqsillar va vitamin mavjud. Yaqin kelajakda yeryong'oq ekin maydonlarini kengaytirish, bir gektar maydondan olinadigan hosil miqdorini oshirish hisobiga qandolatchilik sanoatini respublikada rivojlantirish va mahsulotlarni xorijiy mamlakatlarga eksportgayo'naltirish borasida ishlar davom ettirilmoqda. Yeryong'oqning vatani -Janubiy Amerika (Braziliya). 16-asrda Janubiy Amerikadan Osiyoga, so'ng Yevropaga tarqalgan. Xitoy va Amerika Qo'shma Shtatlarining ulushiga to'g'ri kelib, aynan shu mamlakatlarda yetishtirilgan mahsulotning 60-80% qayta ishlanadi. Dunyo bo'yicha eng yuqori hosildorlik Xitoy (2,5-3,0 t/ga) va Amerika Qo'shma Shtatlarida (3,0-4,0t/ga) qayd etilgan. O'zbekiston yeryong'oq yetishtirish bo'yicha dunyoda 51-o'rinni, hosildorlik bo'yicha esa 1-o'rinni egallagan, Respublikamizda bu ko'rsatkich o'rtacha takroriy ekin sifatida parvarishlanganda 1,5-1,8 t/ga ni, asosiy ekin sifatida ilg'or fermer xo'jaliklarida yetishtirilganda 3,5-4,0 t/ga ni

tashkil qiladi. O'zbekistonda yeryong'oqni yetishtirish, dunyo mamlakatlarida bo'lgani kabi, asosan ichki bozorga qaratilgandir [5]. O'zbekistonda 2017 yilgacha 5,5-6,0 ming gektar, 2020 yilga kelib 19 ming gektardan ortiq maydonlarda yeryong'oq asosan takroiye kin sifatida ekib kelinmoqda. Takroriy ekin sifatida yetishtirilganda o'rtacha 15-20 s/ga, asosiy ekin sifatida ilg'or innovatsion texnologiyalar qo'llanilganda 30-35 s/ga va undan ham yuqori hosil olinmoqda. Yeryong'oq-*Fabaceae* dukkardoshlar oilasiga, *Arachis hypogaea* L. avlodi va turiga mansub bir yillik moyli o'simlik [2].

Yeryong'oq (*Arachis hypogaea* L.) *Fabaceae* oilasiga mansub bo'lib, bu oila o'z navbatida 70 dan ortiq turlarni o'z ichiga oladi. Shundan faqat bitta turi *Arachis hypogaea* L. madaniylashtirilgan bo'lib, xalq xo'jaligida keng foydalaniladi. Madaniy yeryong'oqning ikkita (*Hypogaea* va *Fastigiata* kenja turlari bo'lib, ular o'z navbatida *Hypogaea* (*hypogaea hirsuta*), *fastigiata* (*fastigiata*, *vulgaris*, *peruviana*, *aequatoriana*) botanik nav guruhlariga bo'linadi. Yeryong'oq issiqsevar, namsevar, yorug'sevar va qisqa kun o'simligi [6]. Yeryong'oqning ildizi o'q ildiz, tuproqqa chuqur kirib boradi, azot to'plovchi tugunaklar hosil qiladi.

Yon tarafdin chiqqan ildizlar asosiy ildizga vertikal holatda joylashgan. Ildizlar 90-120 sm chuqurlikkacha o'sib boradi. O'rtacha yosh ildiz og'irligi tuproq usti qismida shakllangan nihol og'irligining 14 foizini tashkil etadi. Asosiy va yon ildizlar ustida kurtak shaklidagi tugunlar, ya'ni atmosferadagi biologik azotni o'zlashtiruvchi *Rizobium* bakteriyalari joylashgan kurtaklar shakllangan bo'ladi [8].

Yer tanlash. Yeryong'oq uchun sug'oriladigan, qumloq, yengil mexanik tarkibli, o'tloqi, bo'z, qora va kashtan tuproqli, ko'p yillik begona o'tlarning (qamish, g'ummay, ajriq, salamalik) urug'lari kam bo'lgan, oxirgi 4-5-yilda yeryong'oq yetishtirilmagan, sug'orish imkoniyati yaxshi bo'lgan maydonlar tanlanadi. Quyosh nuri 6-8 soat tik tushish imkoniyati bo'lgan yosh bog'larning orasiga ham ekib yuqori hosil yetishtirish mumkin. Yeryong'oq uchun eng yaxshi o'tmishdosh ekin kuzgi g'alla, kartoshka bo'lib, sabzavot va poliz ekinlaridan keyin ham ekish mumkin. Sholi va yer yong'oqdan keyin ekish tavsiya etilmaydi. O'tmishdosh. Yeryong'oq donli (bug'doy, arpa, makkajo'xori), kartoshka, ildizmevalilar, sabzavotlardan keyin ekiladi. Yeryong'oq dala ekinlari uchun yaxshi o'tmishdosh bo'lib hisoblanadi. Urug'likni tanlash va ekishga tayyorlash. Urug'lik ekilguniga qadar quruq va salqin joyda saqlanishi zarur. Urug'lik yong'oqlarni ehtiyotlik bilan qo'lda chaqib tayyorlash tavsiya etiladi. Biroq yeryong'oq urug'ligini qo'lda chaqib tayyorlash mashaqqatli ish bo'lib, katta maydonlarga ekishda maxsus chaqish aparatlaridan foydalanish tavsiya etiladi. Mexanizm yordamida urug'lar qobi Yer osti suvi yuza (0,3-1,0 m) joylashgan, og'ir mexanik tarkibli, toshloq, suv

ko'llaydigan dalalarga ekish tavsiya etilmaydi. Yerni ekishga tayyorlash. Yerni ekishga tayyorlash ishlari o'tmishdosh o'simliklarni qoldiqlarini tozalashdan boshlanadi. Yig'ib olingan begona o't qoldiqlarini daladan olib chiqib tashlash talab etiladi. Kuzgi shudgordan oldin gektariga fosforli va kaliyli o'g'itlarning yillik me'yorining 70-100 foizi beriladi va yer 30-35 sm chuqurlikda shudgor qilinadi.

Xulosa. Araxis o'simligi moyli o'simligi va oziq-ovqat sanoatida ahamiyati katta, Qoraqalpog'istonda bu o'simlikning mevasini eksporti yilda-yilga ortib bormoqda. O'simlikning iqtisodiy samaradorligini oshirish, kasalliklarga chidamlilik mexanizmlarini ishlab chiqish, xorijiy ertapishar navlarni respublikamiz iqlimiga moslashtirish va keng maydonlar ekishga tadbiiq qilish ahamiyatli hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Atabayeva X.N., Umarov Z. va boshqa. O'simlikshunoslik, -Toshkent: -Mehnat, 2000,270 b.
2. Atabaeva X.N., Xudayqulov J.B. Yeryong'oq. Monografiya. -Navro'zli nashriyoti. 8,85 b.t., Toshkent, 2019. – 140 b
3. Xudayqulov J.B. Yeryong'oq navlarining tezpisharlik ko'rsatkichlari // O'zbekiston qishloq xo'jaligining «AGRO ILM» ilmiy ilovasi. – Toshkent, 2016. Maxsus son. – b. 26-27. (06.00.00., №1)
4. O'zbekiston Respublikasi hududida ekish uchun tavsiya etilgan qishloq xo'jalik ekinlari Davlat reestriga 2007-2017 yillarda kiritilgan navlar va duragaylarning tavsifi. Toshkent 2017. 377 b.
5. A.Xoliqov – O'simshilik Tashkent – 2018 241-242 b

ТИББИЁТ ХОДИМЛАРИ ТАЙЁРЛАШДА ТИББИЁТ ҲУҚУҚИ
ФАНИНИНГ ЎРНИ

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ СТОМАТОЛОГИЯ ИНСТИТУТИ

Ибрагимов Шахбоз Рамазанович

Ўролов Мўминжон 311 гуруҳ СТ факультети

Юсупов Сирож 309 гуруҳ БС факультети

shaxboz_ibragimovv@bk.ru

Мавзунинг долзарблиги: Хозирги даврда тиббиёт ходимларининг эркин ва самарали фаолияти учун касбий маҳорат билан биргаликда тегишли равишда ҳуқуқий тайёргарлиги ҳам талаб этилади. Чунки сўнгги вақтларда тиббиёт ходимлари билан беморлар ўртасидаги турли хилдаги тиббий ёрдам нуқсонлари кузалмоқда. Тиббиёт ходимларида тегишли ҳуқуқий тайёргарликнинг йўқлиги ёки унинг етарли даражада эмаслиги фуқаролар соғлиғини сақлаш борасидаги ишларга жиддий зиён келтиради ва соғлиқни сақлаш соҳасида қонунчиликни маъминлаш даражасини пасайтиради. Бу эса эса тиббиёт ходимларини Ўзбекистон Республикасининг қонунчилик доирасида маъмурий, интизомий ва ҳатто жиноий жавобгарликка тортилишларига сабабчи бўлмоқда. Шу сабабли тиббий таълим тизимида тиббиёт ҳуқуқи, врач фаолиятининг ҳуқуқий асослари, соғлиқни сақлаш соҳасида қонунчилик асослари каби фанларнинг ўрни кундан кунга муҳим аҳамият касб этиб бормоқда.

Калит сўзлар: ТЁН (тиббий ёрдам нуқсонлари), ятрогения, жиноий жавобгарлик, маъмурий ҳуқуқбузарлик, манавий зарар.

Мавзунинг мақсади: Тиббиёт ходимларининг ҳуқуқий билимларини янада мустаҳкамлаш ва тиббий фаолиятида юзага келадиган турли хил ҳуқуқбузарликларни олдини ошириш.

Натижа ва хулосалар: “Фуқароларни соғлиғини сақлаш тўғрисидаги” Ўзбекистон Республикаси қонуни Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан 1996 йил 29 августида қабул қилиниб, шу йилнинг 14 сентябридан кучга кирган. Юқоридагиларни қайд этган ҳолда 2002 йилда профессор З.А. Ғиёсов ташаббуслари билан Ўзбекистонда олий тиббий таълим тизимида янги фан – “Врач фаолиятининг ҳуқуқий асослари” ёки бошқача қилиб айтганда “Тиббиёт ҳуқуқи” фани киритилди. Тиббиёт ҳуқуқи фани тиббий олий таълим тизимида йўналишлари бўйича “Даволаш иши”, “Тиббий педагогика” ва “Педиатрия” йўналиши талабаларига 6 курсда, “Стоматология” йўналиши талабалари учун 3курсда ўқитилиши жорий қилинди. Айтилган тиббиёт ҳуқуқи фани бўйича ўқув машғулоти учун 28 соат ажратилган. Амалий

машғулотларда соғлиқни сақлаш соҳасига оид меёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар билан бир қаторда маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексга асосланган ҳолда фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларига тажовуз қиладиган ҳуқуқбузарликлар, аҳоли соғлиғини сақлаш соҳасидаги ҳуқуқбузарликлар, мулкка тажовуз қиладиган ҳуқуқбузарликлар, меҳнат кодексига таянган ҳолда тиббиёт ходимларининг интизомий жавобгарликлари, жиноят ва жиноят-процессуал кодексларига асосланган ҳолда тиббиёт ходимларининг жиноий жавобгарликлари, тиббий ёрдам нуқсонлари, уларнинг турлари ва уларнинг сабаб-оқибатга таъсири каби бир қанча тушунчалар билан танишиб чиқадилар. Алоҳида эътибор тиббий фаолият билан бевосита ҳуқуқбузарликлар яни тиббий ёрдам нуқсонларини ўрганишга қаратилади. Бунда, диагностика, даволаш ва профилактика жараёнларида кузатиладиган тиббий ёрдам нуқсонларинг кужудга келиш сабаблари ҳамда уларнинг ҳуқуқиятларини аниқ мисолларда таъсири ва уларнинг ҳуқуқий баҳоланиши кўриб чиқилади. Мисол тариқасида жорий йилда 48 ёшли А.С. исмли бемор шифокорга кўригидан ўтганида шифокор томонидан онгология муассасасига йўналтирилган. Бемор онколог кўригига борганда диагностика мақсадида хусусий шифоханага йўлланма берилган. Хусусий шифохона мутахассислари томонидан тегишлича диагностик текширувлар олиб борилган ва беморга онкологик касалликнинг аломатлари борлигини айтишган. Бемор эса ўзида ҳеч қандай онкологик касаллик йўқлигига ишониб қайта теширувдан ўтиш мақсадида бошқа тиббий муассасага ихтиёрий мурожаат қилган. Иккинчи марта мурожаат қилганида эса текширувлардан сўнг беморда ҳеч қандай онкологик касаллик ва унинг белгилари йўқлиги аниқланган. Биринчи марта текширувларни олиб борган ходимларнинг хатти-ҳаракатлари тиббиётда диагностик тиббий ёрдам нуқсони ҳисобланади. Шифокорларнинг хатти-ҳаракатига ҳуқуқий баҳо бериш мақсадида бемор томонидан Фуқаролик судига мурожаат қилинганда Фуқаролик суди Фуқаролик кодексининг маънавий зарарга оид 1021 ва 1022-моддаларини қўллаган ҳолда руҳий азоблар учун юз миллион сўм миқдордаги манавий зарар ундириб берилган. Тиббиётда тиббий ёрдам нуқсонлари туфайли беморнинг вафот этишига, ногиронликка, даволаш муддатининг чўзилишига, нотўғри ногиронликка ва шу каби бир қанча оқибатларга олиб келади. Ушбу ҳолатда тиббиёт ходимларининг қонунчиликка тегишли тартибда интизомий, маъмурий ва жиноий жавобгарликка тортилишига сабабчи булди.

Хулоса: Юқоридагиларни инобатга олган ҳолда ҳулоса қилганимизда бўлажак шифокорларимизнинг тиббий-ҳуқуқий билимларини ошириш мақсадида,

тиббий фаолиятида тиббий ёрдам нуқсонларининг сабабини тўлиқ англаган ҳолда ўз касбларига фидокорона муносабатда бўлишларини таминлаш мақсадида ушбу фан тиббиёт олийгоҳларида фақат битта курсда эмас балки иккита курсда ўқитилса мақсадга мувофиқ бўлар эди. Бу эса тиббий ёрдам нуқсонларининг камайишига ва сифатли тиббий ёрдам самарадорлигининг ошишига хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ибрагимов Ш. Р., Шаматов И. Я., Исламов Ш. Э. Особенности повреждений челюстей //Вопросы науки и образования. – 2020. – №. 30 (114). – С. 36-44.
2. Ibragimov, S., Shamатов, I., & Islamov, S. (2020). Features of damage to the jaws. *Issues of science and education*, (30), 36.
3. Ибрагимов, Ш. Р., Исламов, Ш. Э., Нормухаматов, И. З., & Ураков, К. Н. (2022). Характер повреждений челюстей при оказании экстренной медицинской помощи. In *VolgaMedScience* (pp. 352-354).
4. Исламов, Ш., Бахриев, И., Ибрагимов, Ш., & Ойдинов, А. (2021). ХАРАКТЕР ПОВРЕЖДЕНИЙ ВЕРХНЕЙ ЧЕЛЮСТИ. *Журнал стоматологии и краниофациальных исследований*, 2(1), 18-20.
5. Ibragimov, S., Bakhriev, I., & Islamov, S. TYPES OF FRACTURES OF THE UPPER JAW. *ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАУКИ І ОСВІТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ*, 219.
6. Ибрагимов Ш.Р., Исламов, Ш. Э. (2023). ПАСТКИ ЖАҒ СУЯКЛАРИ ЖАРОХАТИНИНГ ТАХЛИЛИЙ КЎРСАТКИЧИ. *PEDAGOG*, 6(2), 589-592.
7. З.А. Абдурауфов, И.З. Нормухаматов, Ш.Р. Ибрагимов. Характер повреждений челюстей, *Volgamedscience*, ст. 761-763.
8. Ibragimov, S., Bakhriev, I., & Islamov, S. FORENSIC MEDICAL CHARACTERISTIC JAWS DAMAGE. *ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАУКИ І ОСВІТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ*, 222.
9. Ибрагимов, Ш. Р. Ислом Якубович Шаматов, Шавкат Эрйигитович Исламов.(2020). *Особенности повреждений челюстей*, 30, 36-44.
10. Ibragimov, S., Bakhriev, I., Islamov, S., & Makhmatmuradova, N. QUALITY OF LIFE OF PATIENTS WITH JAW FRACTURES. *Редакционная коллегия*, 138.

11. Xikmatullaev, R. Z., Baxriev, I. I., To'liqin, J. A., & Ibragimov, S. R. (2023). BO 'LAJAK SHIFOKORNI TARBIYALASHNING G 'OYAVIY-SIYOSIY BIRLIGI. *Journal of Innovation, Creativity and Art*, 112-115.
12. Ибрагимов, Ш. Р. (2023). ЮҚОРИ ЖАҒ СУЯКЛАРИ ЖАРОХАТЛАРИНИНГ ТАҲЛИЛИЙ КЎРСАТКИЧИ. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(8), 747-752.
13. Ibragimov Shahboz Ramazonovich, Shavkat Eryigitovich Islamov, Makhmatmuradova Nargiza Negmatullaevna. "Assessment of the nature of the jaw injury" *The American Journal of Medical Sciences and Pharmaceutical Research*, №4, 2022, ст. 51-55
14. Ибрагимов, Ш. Р., Исламов, Ш. Э., & Ганиева, Н. Х. (2023). НЕОГНЕСТРЕЛЬНЫЕ ПЕРЕЛОМЫ ВЕРХНЕЙ ЧЕЛЮСТИ. *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 3(29), 575-580.
15. ИБРАГИМОВ, Ш. Р., & ГАНИЕВА, Н. Х. (2023). ПЕРЕЛОМЫ НИЖНЕЙ ЧЕЛЮСТИ: ПРИЧИНЫ, ХАРАКТЕРИСТИКИ, СТЕПЕНЬ ТЯЖЕСТИ. *Journal of Universal Science Research*, 1(4), 520-524.
16. Ramazanovich, I. S., & Khamrayevna, G. N. (2023). FEATURES OF DAMAGE TO UPPER JAWS. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11(5), 1261-1265.
17. Ибрагимов, Ш. Р. (2023). ЧОП ЭТТИРИЛГАН ИЛМИЙ МАҚОЛАЛАРГА ИҚТИБОС КЕЛТИРИЛИШ ТАҲЛИЛИ. *INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION*, 2(18), 229-233.

ХАЛҚ ЎЙИНЛАРИНИНГ НОМЛАНИШИ – ОНОМАСТИК МУАММОСИ

Ҳамидова Нигора Уриновна

Навоий давлат кончилиқ ва технологиялар университети

Аннотация: Мақолада халқ ўйинларининг номланиши – ономастик муаммоси кўриб чиқилиб, уларга ечимлар топишда изланишлар олиб борилган.

Калит сўзлар: халқ ўйинлар, ономастика, муаммо, ечим, ҳамоҳанглик

Халқнинг ўзи каби унинг руҳияти, қадирияти, аъналари, маданиятини ва ор-номусини шакллантирадиган воситалардан бири бу – унинг миллий ўйинларидир. Ҳар бир халқ ўтмиш авлодларидан қолган маданий меросига эга бўлиб, унинг маданий бойликлари хазинасига халқ ўйинлари ҳам қиради. Сабаби, уларни халқ вакиллари ижтимоий шароитдан, ташқи ва ички муҳит талаблари билан ўзлари ўйлаб, яратишганлигига инсоният тарихий тараққиёти гувоҳдир. Зеро, халқ ўйинлари билан болаларни тарбиялаб, баркамол инсонлар сифатида улғайтириш эса аслида “...бахтли ҳаёт сари ташланган қутлуг қадам”лардан бири ҳисобланади.

Халқ ўйинлар ўзининг вужудга келиши, ривожланиши ва номланишига кўра ғайри оддий ҳодиса эмас, балки халқнинг ҳаётини образли, муайян даражада аниқ, ишонарли ва таъсирли акс эттирадиган, шу билан биргаликда жамият тараққиёти қонунларига ҳамоҳангликни ифодалайдиган фаолиятдир.

Шунинг учун ҳам халқ ўйинлари халқ ижодиётининг ўзига хос жанри бўлиб, кўп асрлик тарихга эга. Уларда жамият ривожланишининг у ёки бу босқичидаги ижтимоий воқеалар аниқ акс этади. Маълумки, меҳнат ҳамда фаолиятнинг бошқа турлари, шу жумладан миллийликни ўзида акс этирадиган халқ ўйинлари ҳам ижтимоий характерга эга. Улар кишиларнинг меҳнат маданияти пайдо бўлиши ва ривожланишининг асосига айланган тарихий босқичда вужудга келган. Бундай ўйинлар ижтимоий тараққиётнинг инсон ақли билан шакланган санъат даражасидаги маҳсулидир. Бунинг исботи қуйидагичадир: Ўзбек телефильмининг “Мафтунингман” кино фильмида Алижон исмли сартарош ўз дўконида “*Каминанинг номлари...*” номли кўшиқни куйлаб, кишиларни ўзига жалб қиладиган **рақс**ни ижро этарди.

Бугунгача ўзбек халқ ўйинларига тарих ҳамда аъналар мажмуи, спорт ўйинлари, жисмоний тарбия ва жисмоний маданият, ёш авлодни тарбиялаш омилларидан бири сингари турли нуқтаи назарлар, илмий назарий концепциялардан қаралганлигини ҳам ҳисобга олиш керак. Зеро, ўзбек халқи

Ўйинларининг номланиши, қайта номланиши, бу номланишнинг ономациологик хусусиятлари ҳалигача махсус ўрганилмаган. Чунки мана шундай ўрганишнинг долзарблиги масаласининг ечими бугунги кунда талаб этилмоқда. Шунинг учун ҳам биз уларнинг номланиши, қайта номланиши, номланишнинг меъёрийлиги ва қонуниятлиги масаласини илмий назарий ҳамда илмий амалий асосларда тадқиқ этишни режалаштирганмиз ва бу соҳада кўп зарур материалларни йиғиб, ўрганаёلمиз.

Мана шу ҳолатларни эътиборга олган ҳолда уларнинг илмий тадқиқига киришишни ўринли биламиз. Шу сабабли ҳам кўп йиллик илмий изланиш ҳамда кузатишларимиз асосида халқ миллий ўйинларини мазмун ва моҳиятига кўра қуйидагича таснифлаш мақсадга мувофиқ: 1) кунлик оддий эрмак ҳолатидаги ўйинлар; 2) жисмоний тарбия билан боғлиқ ўйинлар; 3) ақлий тарбия билан боғлиқ ўйинлар; 4) байрам кўринишидаги ўйинлар; 5) тантаналар билан боғлиқ ўйинлар; 6) маросим ҳолатидаги ўйинлар; 7) махсус рақс ҳолатидаги ўйинлар; 8) майдон томошалари кўринишидаги ўйинлар; 9) мусобақа шаклидаги ўйинлар; 10) фаслларга боғлиқ ўйинлар.

Халқ ҳаётидаги ҳар бир тарихий давр оламни бадиий ўзлаштириб, халқнинг миллий ўйинлари шакли ҳамда мазмунида бериш учун ўз ҳиссасини қўшади: санъат ижтимоий ҳаётнинг кўп қиррали ҳодисаларини ўзи мавжуд бўлган маълум бир тарихий давр нуқтаи назаридан тўлароқ ва ёрқинроқ акс эттиришга интилиб, фан, маданият, сиёсат, ахлоқ ва иқтисодиётнинг ютуқларини муайян тарзда умумлаштиради. Бундай ютуқларни ўзида ифодалашларини кўриш учун ўзбек халқ миллий ўйинларини маълум илмий асосларда махсус таснифлаврини амалга ошириш лозим бўлади. Уларни ижро этадиганларнинг ёши ва жинсига қараб, маълум маънода қуйидагича таснифланади.

АДАБИЁТЛАР

1. Зиёвуддин Раҳим. Бахтли ҳаёт сари. Т., Шарқ, 2018. 218-222-б.
2. Исомиддинов З. «Каминанинг номлари...»// Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2012 йил 29 июнь. 26(4165)-сони. 3-б.
3. Усмонхўжаев Т.С, Хўжаев.Ф. Ҳаракатли ўйинлар. Тошкент, Ўқитувчи, 1992. 10-24-б.
4. Насриддинов Ф.Н. Ўзбек халқ миллий ўйинлари. Тошкент. 1993. 3-27-б.
5. Нигманов Б.Б, Хўжаев Ф., Раҳимкулов К.Д. Спорт ўйинлари ва уни ўқитиш методикаси. Тошкент, Илм-Зиё, 2011. 3-8-б.

6. Эназаров Т.Ж. Ном қўйиш ҳам санъат // Нутқ маданияти масалалари. Илмий тўплам. Т., 1993. 227-228-б.
7. Эназаров Т. Ж. “Номшунослик масалалари”. Т., 2010. 3-39-б.
8. Эназаров Т. Ж. Номни тўғри қўллаш – бу одоб одоблилик рамзи // География: тарих, назария, методлар, амалиёт. Т., 2010. 94-96-б.
9. Эназаров Т. Ж. ва бошқалар. “Ўзбек номшунослиги” (монография ҳамкорликда). Тошкент, Наврўз, 2015. 3-73-б.

A Typology of Femininity in Advertising Discourse: Cultural Representations of Females in Ads

Khadicha Suyarova

MA student, Uzbekistan State World Languages University, Tashkent,
Uzbekistan

Abstract

This article presents a typology of femininity in advertising discourse, examining the impact of advertising on women's self-esteem and body image, the reinforcement of gender stereotypes, and ethical considerations. The linguistic features used in ads targeting women are analyzed, with examples of phrases creating unrealistic expectations for women. Studies on exposure to advertisements portraying unrealistic beauty standards are discussed, highlighting the negative impact on body image and self-esteem. The reinforcement of traditional roles and language emphasizing femininity and domesticity perpetuate harmful gender stereotypes. Advertisers have a responsibility to promote positive societal norms and values, including promoting positive body image and gender equality. Responsible advertising practices can contribute to a more equitable and just society.

Keywords: advertising discourse, gender stereotypes, body image, unrealistic beauty standards.

Introduction

Advertising is a form of communication that aims to promote products and services to potential customers. It is a powerful tool that can influence consumer behavior and shape societal norms and values. Ads targeting women often use specific linguistic features that emphasize physical appearance, femininity, and domesticity. However, exposure to such ads can have negative impacts on women's self-esteem and body image, as well as reinforce gender stereotypes. Ethical considerations arise when advertisers perpetuate harmful societal norms and values through their messaging. Studies have shown that exposure to advertisements portraying unrealistic beauty standards can lead to decreased self-esteem and body dissatisfaction among women (Grabe, Ward, & Hyde, 2008). The language used in ads that emphasizes physical appearance can also contribute to an increased focus on appearance and dissatisfaction with one's own body (Bessenoff, 2006). For example, phrases such as "perfect skin" or "flawless complexion" create unrealistic expectations for women and can contribute to feelings of inadequacy.

Ads targeting women often portray traditional roles such as homemakers or caregivers, perpetuating gender stereotypes (Courtney & Lockeretz, 1971). The

language used in these ads emphasizes femininity and domesticity, reinforcing the idea that women should prioritize their roles as wives and mothers (Lambert-Pandraud & Laurent, 2010). For example, ads featuring women performing household chores such as cooking or cleaning reinforce the stereotype that women are responsible for domestic duties. Advertisers have a responsibility to promote positive societal norms and values and avoid perpetuating harmful stereotypes. Harmful societal norms and values perpetuated by ads include the idea that women should prioritize their physical appearance over other aspects of their lives (Nabi & Sullivan, 2001). This can lead to negative impacts on body image and self-esteem. Advertisers should strive to promote positive body image and gender equality through their messaging. Advertisers have a responsibility to promote positive societal norms and values and avoid perpetuating harmful stereotypes. Harmful societal norms and values perpetuated by ads include the idea that women should prioritize their physical appearance over other aspects of their lives (Nabi & Sullivan, 2001). This can lead to negative impacts on body image and self-esteem. Advertisers should strive to promote positive body image and gender equality through their messaging. These gender stereotypes perpetuated by advertising can have harmful effects on women's self-esteem and body image. Nabi and Sullivan (2001) found that ads promoting unrealistic beauty standards can lead to negative impacts on body image and self-esteem. Furthermore, Bessenoff (2006) found that social comparison can contribute to dissatisfaction with one's own body when exposed to ads portraying unrealistic beauty standards. Advertisers have a responsibility to promote positive societal norms and values and avoid perpetuating harmful stereotypes. This includes promoting positive body image and gender equality through their messaging. By doing so, advertisers can contribute to a more equitable and just society.

Conclusion

Linguistic features play a significant role in ads targeting women, and exposure to unrealistic beauty standards and reinforcement of gender stereotypes can have negative impacts on women's self-esteem and body image. Advertisers have a responsibility to promote positive societal norms and values and avoid perpetuating harmful stereotypes. Responsible advertising practices can promote positive body image and gender equality, contributing to a more equitable and just society.

References:

1. Bessenoff, G. R. (2006). Can the media affect us? Social comparison, self-discrepancy, and the thin ideal. *Psychology of Women Quarterly*, 30(3), 239-251.

2. Courtney, A. E., & Lockeretz, S. W. (1971). A woman's place: An analysis of the roles portrayed by women in magazine advertisements. *Journal of Marketing Research*, 8(1), 92-95.
3. Grabe, S., Ward, L. M., & Hyde, J. S. (2008). The role of the media in body image concerns among women: A meta-analysis of experimental and correlational studies. *Psychological Bulletin*, 134(3), 460-476.
4. Lambert-Pandraud, R., & Laurent, G. (2010). Parenting magazines as a source of advice for new mothers: An analysis of the content of French magazines. *Journal of Consumer Behaviour*, 9(3), 196-210.
5. Nabi, R. L., & Sullivan, J. L. (2001). Does television viewing relate to engagement in protective action against crime? *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 45(4), 511-528.

PEDAGOGIKA FANLARINI MUOMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA TASHKIL ETISH TEXNOLOGIYALARI.

Buxoro davlat pedagogika instituti Dotsenti:

Nusratov A.N.

OXU II bosqich pedagogika va psixologiya mutaxassisligi magistranti

Murodova D. J.

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim tizimida pedagogik texnologiyalar qo'llanilishining ahamiyati yoritilgan. Pedagogik texnologiyaning metodologik asoslari, umumiy metodologiyaning asosiy tamoyillari tizimida yangi hodisa sifatida uni dialektik mantiq va bilish nazariyasining kategoriya va tamoyillari tizimidagi evristik imkoniyatlar darajasiga olib chiqishi ifodalangan

Kalit so'zlar: Pedagogik texnologiyalar, ta'lim texnologiyalar.

Asosiy qism: Ijtimoiy zarurat mahsuli bo'lgan texnologiya sohasi va uning takomillashib borishi qisqa vaqt oralig'ida kam jismoniy kuch sarflagan holda yuksak sifatli mahsulot ishlab chiqarish imkonini berdi. Moddiy ishlab chiqarish, xom ashyoni qayta ishlash sohalarida mahsulot ishlab chiqarish jarayonini tashkil etishga nisbatan texnologik yondashuv yuzaga keldi. Moddiy ishlab chiqarish sohalarida ilg'or texnologiyalarni qo'llash shartlaridan biri malakali mutaxassislarni tayyorlash, ularning kasbiy mahoratini doimiy ravishda oshirib borishiga erishishdan iborat. Biz yashayotgan jamiyat doimo rivojlanib, o'zgarib bormoqda. Zamonaviy dunyo ta'lim maydoni doimiy ravishda yangi bilim mazmuni, yangi malakalar bilan to'ldirilib boriladi. Munosabatlarning yangi sohalar, yangi fanlarni shakllantiruvchi yangi mutaxassisliklar vujudga kelmoqda. Jahon oliy ta'lim tizimi isloh qilinmoqda. Bu ta'limning yangi shakllari va texnologiyalarini izlashga olib keldi. Oliy ta'limni jahon makonining talablari va standartlari bilan uyg'unlashtirish, uni rivojlantirish muayyan tamoyillar asosida amalga oshiriladi. Bu, eng avvalo, ta'lim va fanga innovatsion yutuqlarni ustuvor tarzda joriy etishdir. Ma'lumki, aynan jamiyat taraqqiyotining innovatsion yo'li yangicha fikrlaydigan va mehnat qiladigan insonlar avlodini shakllantirishni ta'minlay oladi. Natijada, asosiy e'tibor shaxsning rivojlanishiga, madaniy va kommunikativ tayyorgarligiga, bilimlarni mustaqil ravishda egallash va rivojlantirishga, axborot va ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirishga qaratiladi. Shuni hisobga olib, maqolaning asosiy maqsadi ta'lim tizimidagi innovatsion pedagogik texnologiyalarning asosiy jihatlarini o'rganishdan iborat.

Xulosa: edagogik texnologiya mohiyatining umumiy jihatlari, shakl va mazmuni, qarama-qarshiliklar tizimi, miqdoriy va sifat o'zgarishlari dialektikasi, qurilishi, amal qilishi va rivojlanishining umumiy qonun va qonuniyatlari texnologiyaning umumfalsafiy konsepsiyasi doirasida muvaffaqiyatli ravishda ko'rib chiqilishi mumkin. Uning harakati mantiqiy va moddiy ishlab chiqarish sohasidagi yuqorida ko'rib chiqilgan qonuniyatlar, uning dialektik qaramaqarshi jihati bo'lgan ma'naviy ishlab chiqarish, shuningdek, ta'lim sohasi qonuniyatlarini ko'chirish jarayonini aks ettirishdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Камалов И.Р., Камалова Д.И. «Астрономия фанини ўқитишда инновацион педагогик технологияларни қўллаш» электрон ўқув қўлланмаси учун ЭХМ дастур. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги хузуридаги Интеллектуал мулк агентлиги. №DGU 06406. 15.05.2019
2. ТА'ЛИМ ТИЗИМИДА ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАР ҚО'ЛЛАНИЛИШИНИНГ АНАМИЯТИ – тема научной статьи по наукам об образовании читайте бесплатно текст научно-исследовательской работы в электронной библиотеке КиберЛенинка (cyberleninka.ru)
3. (PDF) Innovative Pedagogical Technologies in Education System (researchgate.net)

O'QITUVCHILAR NUTQI MADANIYATI

Xongeldiyeva Sevara Shuxrat Qizi

O'zbek filologiyasi fakulteti

Filologiya va tillarni o'qitish: o'zbek tili ta'limi yo'nalishi

2-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Umurqulov Bekpo'lat

Annotatsiya: Bu maqolada sohalarda nutq madaniyatining muhimligi, o'qituvchining o'ziga xos nutqi, dunyodagi har bir kasbni egallashda nutqning muhim vosita ekanligi borasidagi fikr-mulohazalar bildirilgan.

Kalit so'zlar: pedagogik madaniyat, sohalarda nutq madaniyati, o'qituvchilar nutqi, fonatsiya jarayoni, ta'lim-tarbiya, ma'naviyat-ma'rifat, estetik ta'sir.

Insoning ma'naviy kamolotga erishuvida, jamiyatning madaniy-ma'rifiy rivojida ona tilining o'рни favqulotda muhimdir. Til milliy ma'naviyat, ma'rifat va madaniyatning eng xolis va xira tortmas ko'zgidir. Hadisi shariflarda "Kishining zebu ziynati go'zalligi uning tilidadir" deydilar. Shoh va shoir bobomiz Zahiriddin Muhammad Bobur nutqining soda, ravon va aniq bo'lishiga nutqiy madaniyatning yuqori bo'lishiga alohida e'tibor bergan.

Nutq madaniyati jamiyat madaniy-ma'rifiy taraqqiyotining millat ma'naviy kamolotining muhim belgisidir. Haqiqiy ma'nodagi madaniy nutq shaxs umummadaniy saviyasini favqulodda muhim unsurlaridan biridir. Shuning uchun ham mamlakatimizda ma'naviy-ma'rifiy islohotlar davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi deb, e'tirof etilgan. Bugungi kunda nutq madaniyati masalalari o'qituvchining nutqiy madaniyat mahorati farzandlarimizning madaniy nutq ko'nikmalari va malakalarini oshirish, ta'lim jarayonining barcha bosqichlarida madaniy nutq muammolarini yetarli darajada nazarda tutish har qachongidan dolzarbdir[1,61].Shuningdek, dunyoda turli-tuman kasblar, bir-biridan turfa hunarlar bor. Ularning har birida o'ziga xos ish qurollaridan foydalaniladi. Masalan, dehqonlarning asosiy ish quroli ketmon. Duradgorlarniki –tesha, arra,(arra,randa), jarrohniki – tig', tikuvchiniki – igna. O'qituvchi va pedagoglarning asosiy ish qurollaridan biri bu uning nutqidir. Avvalo har bir inson kim bo'lishi va qaysi sohaning egasi ekanligidan qat'iy nazar chiroyli va ma'noli so'zlash qobiliyatiga ega bo'lishi lozim[3,2].

Ma'lumki, o'qituvchilik o'ta mas'uliyatli va sharafli kasb hisoblanadi. Ta'lim muassasalarida o'qituvchining samaradorligi avvalo uning bilimdonligi, tayyorgarligi, o'z faniga qiziqishi, izlanuvchanligi, yuksak pedagogik mahorati va albatta nutqiy qobiliyatiga bog'liqdir. Barkamol hamda har taraflama yetuk insonni tarbiya qilish uchun o'qituvchi nafaqat puxta bilimli balki o'z fikrini chiroyli, ravon, nutq madaniyati

qonuniyatlarini chuqur egallagan holda ifoda qila olishi zarur. Nutq madaniyati barcha fan o'qituvchilari uchun birdek ahamiyatlidir. O'qituvchining nutqiy madaniyati darslarni tashkil etish, yangi mavzuni tushuntirish va mustahkamlash, so'rash va javob berish, mavzu bo'yicha muammoli vaziyatlarni yaratish va munozaralar yordamida hal etsih kabi ta'lim jarayonining barcha jabhalarida namoyon bo'ladi. O'qituvchi bevosita nutqi yordamida muayyan mavzun tushuntiradi, fikrini mantiqiy izchillik asosida bayon etadi, ya'ni dalillarni asoslaydi, taqqoslaydi, ular o'rtasidagi aloqani ma'lum qiladi, umumlashtiradi va xulosalaydi. Shuning uchun o'qituvchi nutqiy jihatdan quyidagi talablarni o'z oldiga qo'yishi maqsadga muvofiqdir:

- o'quvchilar diqqatini to'play olish;
- nutqning ta'sirchan va ifodaliligiga ahamiyat qaratish;
- fikrni ixcham, sodda, ta'sirli qilib ifodalash;
- mavzuga mos dalil va isbotlarni aniq, lo'nda qilib keltirish;
- aytilgan fikrni o'rinsiz takrorlamaslik;
- fikrni bayon etish jarayonida hayajonlanmaslik, o'zini og'ir tutish;
- o'quvchilar nutqini shakllantiish;

O'qituvchilar faoliyatida nutq juda muhim vazifalarni bajaradi. O'qituvchilarning so'zlari ta'sirida bolalarda muayyan ruhiy jarayon va holatlar vujudga keladi, insoniy xislatlar shakllanadi. Albatta, o'qituvchi nutq madaniyati haqida gap yuritilganda muallimning faqatgina gapirishi emas, shuningdek, yozma fikr bayon qilishi, tinglab tushunishi va o'qishi ham e'tiborga olinadi. O'qituvchining nafaqat dars jarayonida, balki darslardan tashqari o'tkaziladigan tarbiyaviy mashg'ulotlarda, tadbirlarda, ota-onalar yig'ilishlarida, aholi va mehnat jamoalari huzurida nutqning go'zalligi bilan ajralib turishi kerak. Chunki o'qituvchining nutqi, o'quvchilar uchun namuna vazifasini o'tyadi desak mubolag'a bo'lmaydi.

O'qituvchi nutqida kuzatiladigan kamchiliklardan biri fonatsiya jarayonida, ya'ni nutq hosil bo'lish paytida nafas olishdagi tartibsizliklar bilan bog'liq. Fonatsiya jarayonida nafas olish va nafas chiqarish fazalari shunday yo'lga qo'yilishi kerakki, nafas olish zo'riqishsiz, bir qadar jadalroq, nafas chiqarish esa tekis, bir me'yorda va davomliroq kechishi lozim. Nafas chiqarish qanchalik davomli, uzun bo'lsa, shunchalik yaxshi. Zoatn, tovush, nutq ayni shu nafas chiqarish jarayonida hosil bo'ladi.

Fonatsiyada nafas olish va nafas chiqarish fazalarining ketma-ketligi, almashinish tartibini to'g'ri tasavur etmoq kerak. Bu fazalar bilan nutqning hajmiy va, albatta, mazmuniy estetik qurulishi o'rtasidagi mutanosiblikni to'g'ri belgilamaslik oqibatida nafasning yetmay qolishi, shunga ko'ra bir nafas bilan yaxlit aytilishi lozim bo'lgan nutq parchasining bo'linib ketishi, mantiqiy mazmunni buzadigan noo'rin

pauzaning paydo bo'lishi kabi nuqsonlar o'rtaga chiqadi[2,46]. Nutq texnikasini egallashda umumiy tarzda bo'lsa-da, fonetik bilimlardan boxabarlik zarur. Ayrim o'qituvchilar ko'pincha dars jarayonida boshqa joylardagiga qaraganda anchayin baland ovozda gapiradilar. Bu yo'l bilan go'yoki sinfdagi shovqinni "bosib" qo'yganday bo'ladilar. Ammo bu usulning ta'siri baribir u qadar katta bo'lmaydi, faqat o'qituvchining ovoz apparati keraksiz zo'riqadi, o'zi tez charchaydi. Yana ba'zi o'qituvchilar borki, ular darsda deyarli past ovozda so'zlaydilar. Bunda ham o'qituvchining o'zi qiynaladi, ammo sezilarli samaraga erishmaydi, faqat bunday ovoz bo'g'iq, tussiz eshitiladi va o'qituvchining diqqatini ushlab turmaydi. Tajribali o'qituvchi faqat baland yoki faqat past ovozda dars o'tmaydi.

Umuman, o'qituvchi o'zining nutq texnikasini takomillashtirish borasida doimiy qayg'urishi, fonetika, fonologiyaga oid bilimlaridan umumiy tarzda

bo'lsa-da, xabardor bo'lishi, kerak bo'lganda, o'z nutqidagi nuqsonlarni bartaraf etishga yordam beradigan mashqlardan mutassil foydalanib borishi maqsadga muvofiq. Chunki tugal nutq texnikasisiz o'qituvchining, har bir nutq tuzuvchining og'zaki nutqi madaniyatini also raso deb bo'lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Azimova Madina.O'qituvchi nutqi madaniyati. Maqola; Central asian Research Journal For Interdisciplinary Studies, 2022.
2. Hamidov Abdumalik. O'qituvchi nutqi madaniyati. Termiz, 2013.
3. Dilfuza Paraxadova.O'qituvchi nutqi mahoarti.Maqola.

SAID AHMADNING "KELINLAR QO'ZG'OLONI" ASARIDAGI KELINLAR
NUTQINING LEKSIK-SEMANTIK TAHLILI

Xongeldiyeva Sevara Shuxrat qizi

O'zbek filologiyasi fakulteti Filologiya va tillarni o'qitish: o'zbek tili ta'limi
yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Umurqulov Bekpo'lat

Annotatsiya: Bu maqolada Said Ahmadning "Kelinlar qo'zg'oloni" asaridagi kelinlar obrazi o'rtasidagi o'zaro nutq munosabati va bu munosabatda qo'llaniladigan so'zlarning ko'chma va o'z ma'nolari borasidagi fikr-mulohazalar bildirilgan.

Kalit so'zlar: Kelinlar nutqi, an'anaga aylangan so'zlar, o'zbek xalq maqollarining nutqda ishlatilishi, leksik-semantik tahlil.

Jamiyatda kelinlar nutqi ham alohida ahamiyatga ega. Kelinlar nutqining o'ziga xosligi ko'proq ularning kamtarligi va muloyimligida bilinadi. Ayniqsa, qaynona va kelin munosabatida kelinlarning nutqida ko'proq muloyim so'zlar ishlatiladi. Masalan, "Hozir oyijon", "Xo'p bo'ladi oyijon", "Xo'p, mana oyijon", "Xo'p bo'ladi" kabi. Bunday so'zlar ko'proq turkiy xalqlarda, ayniqsa o'zbek kelinlari nutqida o'ziga xos hurmat, an'ana sifatida keng qo'llaniladi. Buni Said Ahmadning "Kelinlar qo'zg'oloni" komediyasida ham yaqqol ko'rishimiz mumkin. "Kelinlar qo'zg'oloni" sovet davrida olingan eng yaxshi kinokomediyalardan biri hisoblanadi. "Kelinlar qo'zg'oloni" komediyasida qaynona va kelinlar nutqiga alohida ahamiyatga ega. Ayniqsa, yozuvchi har bir kelin nutqini o'ziga xos tarzda ko'rsatgan.

Asarda kelinlarning nutqida qaynonaga nisbatan o'zaro hurmat mavjudligini ko'rish mumkin. Masalan:

-Hozir, hozir, oyijon[1,2]! (Nigora kelin nutqidan);

-Xo'p bo'ladi[1,4]! (Muhayyo kelin nutqidan);

-Meni kechiring oyijon, yoshlik qilibman[1,7]. (Nigora kelin nutqidan);

-Xo'p bo'ladi oyijon, ko'zim durbin, qulog'im mikrafon[1,10]. (Sotti kelin nutqidan);

-Mana oyijon[1,12]. (Lutfi kelin nutqidan);

-Xo'p bo'ladi, oyijon[1,13]. (Bo'ston kelin nutqidan)

Bo'ston kelin obrazining har bir nutqida esa "shu desangiz..." jumlasini ishlatilganini ko'rishimiz mumkin:

-Shu desangiz...[1,2];

-Patxalim o'lgur, shu desangiz...[1,3]

-Voy o'lay. Shu desangiz...[1,4];

-Mana oyijon, shu desangiz...[1,6];

- Shu desangiz, hech balo bo'lmaydi[1,6];
- Mana, shu desangiz oyijon[1,13];
- Ammo bu pulga, shu desangiz... bolamning o'ziga velosiped olib bersam degandim[1,13];
- Shu desangiz... iltimos, o'shandan bittasini olib bering[1,13];
- Shu desangiz... xo'p bo'ladi, xo'p...[1,13]

Yozuvchi asarda Bo'ston kelin nutqida bu jumlaning ishlatish orqali, bu obraz nutqini boshqalardan ajralib turishini ta'minlagan. Asardagi har qaysi kelin nutqi o'ziga xos tarzda ifodalangan. **Bashorat** kelin obrazi nutqi asarda **o'zbek xalqi maqollari** bilan ifodalanishi orqali boshqa obrazlar nutqidan farq qiladi:

- Suykalmay joning chiqsin, Ishonmagin do'stingga, somon tiqar po'stingga[1,3];
- Bir tovuqqqa ham don kerak, ham suv kerak, deganlaridek...[1,14];
- Maqol so'z ko'rki, o'zingizdan qolar gap yo'q[1,14];
- Do'st boshga, dushman oyoqqa qaraydi deganlaridek...[1,14]
- Eskisini yamasang esing ketadi, degandek...[1,14];
- “Qudachilik – ming yilchilik”[1,14];
- “Yuz aytganni zahri yo'q”, “Olarda kirar jonim, berarda chiqar jonim”, qo'ying oyi[1,14];
- “Ichingdan chiqqan baloga, qayga boray davoga” – yaxshimanmi, yomonmanmi – oyimni farzandiman[1,15];
- “Qo'ng'iz bolasini oppog'im deyar ekan, tpratikan yumshog'im deyar ekan”, “Har kimniki o'ziga, oy ko'rinar ko'ziga”[1,15];
- “Menam edim seningdek, sen ham bo'larsan meningdek”, kulmang o'rgilay kulmang[1,20];
- “Yaxshi gap bilan ilon inidan chiqar”[1,25].

Asarda bunday maqollarning kelin obrazi nutqi orqali kitobxonga yetkazilishi bu ajoyib. Chunki o'zbek xalq maqollari, o'zbek xalq og'zaki ijodi sirasiga kiradi va bu maqollarda xalqning milliy madaniyati, ma'naviyati, yashash tarzi, qadriyat va an'analari mujassam. Maqollar nutqning ta'sirchanligi va ekspressivligini ta'minlaydi, so'zlovchi nutqida ayrim fikrlarga dalil, ishonch va munosabatni ifodalaydi. Va bu yozuvchining asarni badiiyligini, jozibasini oshirish bilan birgalikda maqollardan keng foydalanganlik mahoratini ko'rsatib beradi.

Shuningdek, asarda tibbiyot sohasiga ham o'zgina burulish yasalgan. Qisman asardagi **Mehri** kelin obrazi nutqida **tibbiyotga doir** jummalarni ko'p uchratishimiz mumkin:

-Og'zidan so'lagi oqyapti. Qazi yedirib turish kerak. Jenshen degan doridan olib kelib beraman. Bo'lmasa yiqilib qoladi[1,4];

-Bitta yo'li A, B, V, G, D vitaminlaridan yeb turish kerak, bo'lmasa holdan toyib qoladi[1,4];

-O'zlari nimjonroq edilar-da. Koloriyali ovqatni kam yeydilar. Yo jenshen...[1,6]

Shunday qilib, asardagi har bir kelin obrazi nutqi o'ziga xosligi bilan ajralib turadi. Kelinlar nutqidagi aynan mana shu o'ziga xoslilar asarning qiziqarliligi, badiiyligi, jozibadorligi, takrorlanmasligini va umrboqiylini ta'minlagan desak, mubolag'a bo'lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Said Ahmad "Kelinlar qo'zg'oloni" – www.ziyouz.com kutubxonasi

Surdotarjimon innovatsion platformasi

Islomova E'zoza Yorqin qizi

Navoiy davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Ma'lumki, eshitish qobiliyati past odamlar uchun dunyo bilan aloqa qilish juda qiyin. Eshitish va gapirishda nuqsoni bo'lgan insonlar uchun qo'l harakatlari imo-ishoralar tili sanaladi. Ushbu loyiha nafaqat qo'l imo-ishoralarini avtomatik ravishda tanibgina qolmay, balki imkoniyati cheklangan insonlarga oddiy odamlar bilan osongina muloqot qilish uchun imo-ishoralar tilini matn va nutq ko'rinishida taqdim etadi. Kompyuterga ulangan kamera qo'l tasvirlarini tanib oladi hamda kontur xususiyatini ajratib olish odamning qo'l imo-ishoralarini tanib olish uchun ishlatiladi. Tanib olingan ishoralar asosida matn yoki nutq ijro etiladi.

Kalit so'zlar: surdotarjimon, imo-ishora, qo'l harakatlari, tasvirga ishlov berish, eshitish va gapirish qobiliyatida nuqsoni bor insonlar.

Mehr-muruvvatli va bag'rikeng xalqimiz azal-azaldan yordamga muhtoj, imkoniyati cheklangan insonlarga e'tibor va g'amxo'rlik ko'rsatishni jamiyatda tinchlik, do'stlik va hamjihatlikni mustahkamlashga xizmat qiladigan eng muhim qadriyatardan biri sifatida e'zozlab keladi. Ana shunday ezgu an'analarimizni bugungi zamon talablari asosida rivojlantirish maqsadida so'nggi yillarda mamlakatimizda imkoniyati cheklangan fuqarolarimizni qo'llab-quvvatlash, ular uchun zarur barcha sharoitlarni yaratish borasidagi davlat siyosati yangi bosqichga ko'tarilmoqda¹

Bugungi kunda kompyuter innovatsiyasi rivojlanishda davom etar ekan, odamlar va mashinalar o'rtasidagi xarakterli yozishmalarga bo'lgan talab qo'shimcha ravishda ortadi. Hozirda biz foydalanayotgan uyali aloqa vositalarimiz sensorli ekranga ega bo'lishiga qaramay, ish maydoni ramkalarida amalda qo'llash yomon emas. Sichqoncha gadjetlarni boshqarish uchun juda qimmatli, biroq uni jismoniy imkoniyati cheklangan shaxslar va ulanish uchun sichqonchadan foydalanishni bilmagan shaxslar uchun bir qancha noqulayliklarni keltirib chiqarishi mumkin.

Biz taqdim etayotgan surdotarjimon loyihasi veb-kameradan foydalanishni o'z ichiga oladi, bu orqali foydalanuvchi tomonidan berilgan qo'l imo-ishoralari yozib olinadi va mos ravishda aniqlanadi.

Surdotarjimon – fransuzcha sourd so'zidan olingan bo'lib, imo-ishora tilini biladigan va istalgan milliy tildan imo-ishora tiliga yoki aksincha tarjima qiladigan shaxs ma'nosiga ega. Ammo taqdim etilayotgan loyihada tarjimonlik vazifasini inson emas, balki kompyuter (dastur) bajaradi.

¹ Sh. Mirziyoyevning 2021-yil 3-dekabrda Xalqaro nogironlar kuni munosabati bilan so'zlagan nutqidan.

Ilgari qo'l ishorasini matnga aylantirish uchun ko'plab usullar qo'llanilgan. Biroq ular o'zlarining funksiyalari jihatidan cheklangan edi. Ko'pgina texnikalar sensorli qo'lqoplarni talab qildi, bu nafaqat dasturni murakkablashtirdi, balki qimmatroq qildi. Boshqa versiyada tizim hech qanday shovqinsiz ma'lum bir fon bilan cheklangan edi. Og'ir grafik protsessorlarga bog'liq bo'lgan ba'zi loyihalar oddiy odamlar uchun tizimdan foydalanishni qiyinlashtirdi. Garchi qo'l imo-ishoralarini matnga aylantirishning turli usullari bo'lsa-da, lekin ozchilik dastular cheklangan xususiyati bilan imo-ishorani matn va nutqqa aylantirishga qaratilgan.

Taqdim etilayotgan loyiha bosqichlari quyidagicha:

- Dastavval, kamera qo'l konturlari va muskullari harakatini mos ravishda tanib oladi.
- Tanib olingan imora-ishoralar tanlangan tildagi matnga aylantiriladi, imo-ishoralar tili nutq, ya'ni ovozli tarzda uzatiladi.
- Bosqich so'nggida esa ushbu dastur mobile yoki desktop ko'rinishida taqdim etiladi.

Loyihaning afzalliklari

Loyiha bir qancha afzalliklarga ega.

Xususan:

- davlat xizmatlari organlari;
- sog'liqni saqlash sohasi;
- ta'lim tizmi

va boshqa shu kabi ijtimoiy sohalarda imkoniyati cheklangan insonlarning muttasil aralashuvini ta'minlash loyihaning yetakchi va asosiy yutug'i sanaladi.

Ushbu ilova oddiy odamlar va eshitish va gapirishda nuqsoni bo'lgan insonlar o'rtasidagi tafovutni bartaraf etishga yordam beradi. Bu tizim imo-ishora tili belgilarini, shu jumladan, so'zlar va jumalarni aniqlashda yuqori aniqlikni ko'rsatadi. Shuningdek, u konvertatsiya qilish imkoniyatiga ega bo'lib, matn mazmunini nutqqa ham kiritadi.

Loyihaning kelajak doirasi

Tasvirga ishlov berish. Kelgusi ishda taklif qilingan tizim rasmga ishlov berish qismini yaxshilashi mumkin. Natijada esa tizim ikkala yo'nalishda ham aloqa qila oladi, ya'ni umumiy tilni imo-ishora yoki odatiy tilga tarjima qila oladi.

Orqa fon shovqinini kamaytirish. Tegishli tadqiqotlar va turli tajribalarni o'tkazgandan so'ng yaxshiroq aniqlash bosqichida fon shovqinini kamaytirish uchun yondashuvlar ishlab chiqilishi mumkin.

Imo-ishoraning aniqlanish vaqtini qisqartirish. Foydalanuvchi ketma-ket imo-ishoralarni aniqlash orasidagi kutish vaqtini qisqartirish mumkin, bu esa foydalanuvchi interfeysini yanada oson qiladi.

Xulosa qiladigan bo'lsak, ushbu loyiha imloniyati cheklangan insonlarning jamiyatdagi to'liq ishtirokini ta'minlaydi, imo-ishoralarga asosiy muloqot vositasi sifatida ishonadiganlar va hayoti davomida shunga tayanadiganlar uchun jamiyatning boshqa a'zolari bilan uzluksiz aloqani ta'minlab beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yojana Gajare, prof.Vina M.Lomte va boshqalar. Hand gesture recognition system for translating sign language into text end speech. International journal of creative research thoughts, 2022.
2. K. Manikandan va boshqalar. Hand gesture detection end conversion to speech and text. Maqola
3. https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Surdo_tarjimon

THE IMPACT OF CRITICAL READING SKILLS TO POSTGRADUATE STUDENTS' ACADEMIC SUCCESS

Kholkuziev Ashurali

Independent researcher, Uzbekistan State University Of World Languages, Kichik Khalka Yuli Street, 21a, Tashkent, Uzbekistan

The increasing demand for postgraduate education, which is one of the innovative essence of any sphere of advancement, has increased so far, and the ability of doing research is one of the requirements of it, namely critical reading skills. The purpose of the following literature review is to evaluate the definition of critical reading by various researchers, critical reading skills explicitly, its impact on postgraduates' academic success, the challenges of carried out research and their results, controversial ideas of researchers and suggestions to improve critical reading for graduate students. Assessing postgraduate students' understanding of their critical reading skills is very crucial because obtaining a considerable amount of data is needed for the accomplishment of research. According to Arslan (2022) various kinds of reading are existed on the basis of the aim and requirement of the person from the reading methodology. There are various kinds of reading ; reading loudly, quietly, skimming, assuming and critical reading. Among them the critical reading is the one, which in academic achievement possesses a vital role.

The term of critical reading will be defined before giving explanation and how it refers to the academic concept of postgraduate students. The term critical reading is making logical analysis, evaluation, synthesizing, argumentum in reading of what is read. While surveying the topic, it was observed that critical reading was studied by a number of researchers. According to Cervetti, Pardales, and Damico (2001) critical reading is the method of assessing the integrity information and of establishing a judgment about it. Wallace (2003) claims that critical reading can be approached by analyzing text rather than general reading (p. 44), he also points out that the aim of the critical reading is to acquire an ample comprehension of the real content of the text, which is irrefutable part of the research point. He means that in general reading it is not important questioning, but in critical reading it is. Critical reading contrasts from reading skeptic, so according to Wheeler (2007), a critical reader attempts to synthesize ideas rather than refute. By this he means that a critical reader analyses and evaluates essential details. Milan (1995) noted that being critical requires detailed examination, pragmatism and rational capacities (p. 218), the research cites that analytical syntheses of the context are required in critical reading. Also, in accordance with Freire

(2005)critical reading should indeed be approached as a method of equally like understanding the word and reciting the world (p. 31). By this statement he meant that the reader of the text is actually the second author. Complying with this idea Salvatori and Donahue (2005) have claimed that the main positive issue of being co-authors gives the responsibility for the interpreted meaning of the text details.

The number of research explanations for the effect of critical reading skills to postgraduates are provided. In accordance with Wallase and Wray (2021) critical reading skills are accepted as the main component at the postgraduate level. Khalil (2019) mentioned that critical reading is important for graduate level students since it supports them with available evidences, necessary data for their survey paper. Kim(2020) argues that skilled readers frequently pass exams successfully compared to unskilled students, because critical readers adopt a variety of effective reading techniques. Based on the researchers **Ferdous** and Mahmuda (2022) **the strategies of critical reading skills are:** 1) Evaluating; 2) Interpreting 3) Replying; 4)Synthesizing; 5)Examining 5) Re-reading. However, according to Arıçı (2008) critical reading is as a “reading tool“ and includes separating parts, comprising the idea and using effective techniques of the context, identifying the goal and utilizing them towards the topic, locate primary ideas of text, key features, statements, paragraphs; create cause-effect connection between paragraphs; search and discover the correlation with each other ; criticize non-hidden ideas ; explore narrated techniques by the writer.

Critical reading is an important ability, which ought to be taught elaborately during the academic years. Enhancing critical reading abilities is essential for success in the academic world and critical reading levels proved to have considerable positive effect on other academic skills like listening and watching skills. Numerous books and scholar articles were written about the importance of critical reading in the education process. (Wallace and Wray (2011), Mikelson (2018)) The primary purpose of critical reading in education is its powerful impact on students’ critical thinking. In this regard, it is stated that the primary aim of modern various educational system is to improve the critical reading skills in academic performance and methods, namely postgraduate levels (Shamida, Siddhu and Nawi(2021). The inadequate language and research abilities of postgraduate students have been identified among the many other contributing factors in this regard, the study on postgraduate students critical reading in the base of a Reading test paper was carried out with 50 students from a non-governmental Malaysian university and it revealed that students were sure about their own ability rather than critical reading skills, results demonstrated that creative strategies are needed in order to complete graduation on time. Postgraduate students

are required to have a solid working understanding of the topic, be able to comprehend academic context, and be able to write their theses with a quality that is acceptable. Wang (2009) discovered that in order to comprehend the essence of a text, a learner needs proficient reading abilities to produce implicit primary concepts.

Based on the book of Wallace and Wray (2011) point out that ability to read the text critically is determining the level of the justification of the authors in the text which they provide, they state also that enabling critical reading skills help academic learners to sort relevant information by evaluating its argument containing conclusion from a wide range of literature which is accessible in advanced internet resources. Kurland (2000) asserted that it is not just attentive reading, but a critical reader should assess and examine the text's supporting evidence. He added that a critical reader should be aware of what to look for and how to process what they discover from the text. The researchers Edman(2008); Ennis(2018); Hervás & Miralles(2006); Huijie(2010); Wade (2008) cited the close association of the capacity to read analytically, academic accomplishment, and the demand for thinking critically. Baba & Affendi (2020) claimed that reading is a necessary ability for graduate studies because it enables students to comprehend their research topics on a deeper level. Wallace and Wray (2021) stated that one of the main principles of postgraduate studies is the development of critical reading skills. Khalil (2019) believed that critical reading is crucial for postgraduates so it enables them to develop persuasive arguments or find relevant data for their research projects. If students are not competent in questioning the arguments, they get challenges doing their research work. Students that are excellent in critical reading skills will also be better able to communicate their opinions and points of view. Moreover, students should devour a great deal of academic articles to sort the essential information on their thesis, reading comprehension improves students' academic performance as well as non-cognitive academic outcomes like agency, persistence, and delight, according to Garcia-Navarrete, Sax & Levine (2012); Guthrie & Klauda (2014); McLaughlin & Rasinski (2015). Nevertheless, Wallas (2003) mentioned that, albeit mentioning the significance of critical reading, its seriousness has not been taken into consideration. Notwithstanding this approach, study shows that several higher education students have difficulty with reading materials of a complex nature efficiently. The effectiveness of the instructional structure examined by questioning students according to Douglas (2016), Holschuh & Paulson (2013), Manarin (2016) and Allen (2011) claimed that techniques such as scanning, defining the terms based on context, underlining and synthesizing main ideas used by pedagogies explain as a means of accomplishing goals restricting learners to get experience from the text (p.

99). Consequently, students believe that it is because of reading deficiency not knowing the given technique incompetency, stated Salvatori & Donahue(2005); Smith(2012). According to Hudson (2007) the capability to read critically and interpret the data are vital for high school students due to the fact that they can get detailed information by posing a question, students who are introduced to critical reading techniques properly will be able to recognize and synthesize main ideas or compare texts critically and achieve better results.

There are a number of reasons why critical reading impacts on academic purposes have been studied in the present literature review. Firstly, many students misunderstand the difficulties of completing postgraduate courses, according to Dreyer and Nel (2003). With having inefficient critical reading skills their academic performance seems challenging for them. Another point of view is as Khodary and Abdallah's (2014) research describes, the students face inadequacy in concluding, determining cause and consequences connections, analyzing justifications while studying. Low academic literacy and research capabilities in accordance with Sidhu, Kaur, Fook, and Yunus (2013) distracting students from academic success. Çam (2006) based on his founding in Turkish classes (the research was done with 800 (280 female-420 male)students of Sivas city center in the autumn term of 2021-2022) stated that critical thinking and critical reading skills grow educational excellence.

In this point of view some suggestions can be listed in order to improve critical reading.

Since critical reading can be taught and trained, it is essential to teach critical reading skills to students at every level of the education process. Background knowledge of critical reading from schools can be one of the opportunities. Critical reading skills can be improved by starting reading habits especially at schools. Critical reading techniques and materials should be prepared and implemented in primary, secondary and high schools, in accordance with Ozensoy (2020). Innovative approach is suggested in teaching critical reading skills. Students should improve critical thinking abilities, as it is interrelated to analytical reading skills. Fleming and Weber (1980) highlighted the importance of creating the instructional sources, tactics, and strategies to cultivate critical reading abilities of students. Another contributing issue can be turning inefficient teaching of critical reading strategies into effective. Five critical important critical questions are listed by Weber (year) in a list of recommendations such as ; - What is the reason I am reading this? - What is the purpose of authoring this? - What is the connection between my focused topic and authors' provided data? How reliable are authors statements? - What kind of conclusion can I get from it? Carr (1988) cited that reading magazines, papers, television and radios in the class are important in

order to improve critical reading skills. Manarin (2015) noted that the reader should work on the content of the text by re-reading compared to develop a definite perception.

In conclusion, having evaluated the study of the relationship between critical reading and academic attainment, it can be concluded that critical reading is one of the crucial skills for accomplishing academic level. Critical reading skills should be accepted as a main skill for academics and needs to be improved by working collaboratively with teachers and studied research work demonstrates the importance of developing critical reading skills for postgraduate students. Students need effective strategies, techniques, materials of critical reading from their instructors towards the aim of improvement. The advantages of improving critical reading skills for graduate students are: 1) students can easily choose relevant articles by distinguishing from reliable and unreliable sources ; 2) they can enhance reading and writing skills by highly suggested strategies. 3) Students should improve reading habits in order to move to critical reading skills which lead to successful accomplishment of their chosen researches.

REFERENCES

Arslan, A. (2022). Investigation of Secondary School Students' Critical Reading Skills and Listening/Watching Usage Strategies by Structural Equation Model. *International Journal of Progressive Education*, 18(3), 309-325.

Anuar, N., & Sidhu, G. K. (2017). Critical reading skills: A survey of postgraduate students' perspective of critical reading. *Pertanika Journals Social Sciences & Humanities*, 25, 163-172.

Al Roomy, M. A. (2022). Investigating the Effects of Critical Reading Skills on Students' Reading Comprehension. *Arab World English Journal*, 13(1), 366-381.

Erkek, G. (2022). Activity Suggestions to Develop Critical Reading and Writing Skills. *International Journal of Education and Literacy Studies*, 10(2), 65-70.

Ferdous, Z., & Alam, M. Exploring the Meaning of Critical Reading. *Strength for Today and Bright Hope for Tomorrow Volume 22: 7 July 2022 ISSN 1930-2940*, 248.

Mickelson, N. (2018). Cultivating critical reading: Using creative assignments to promote agency, persistence, and enjoyment.

Ozensoy, A. U. (2021). The Effect of Critical Reading Skill on Academic Success in Social Studies. *Eurasian Journal of Educational Research*, 93, 319-337.

Shamida, A., Sidhu, G. K., & Nawi, S. M. (2021). Postgraduate students' perceived and actual performance in critical reading skills. *Asian Journal of University Education*, 17(3), 76-84.

Wallace, M., & Wray, A. (2021). Critical reading and writing for postgraduates.

BINO VA KONSTRUKSIYALAR SIFATINI NAZORAT QILISH

Toshboyeva Hurshida Farhod qizi

Termiz muhandislik va texnologiya institute Arxitektura(turlari bo'yicha) 2-kurs talabasi

Anotatsiya: Qurilish konstruksiyalarining sifati ularning ishlatilishida qo'yiladigan talablarga muvofiqligi, zaruriy ishonchlilik darajasi, texnik shartlarda va buyumlarning ish chizmalarida ko'rsatilgan talablariga muvofiq kelishi bilan tavsiflanadi.

Kalit so'zlar: Texnologik nazorat, betonning mustahkamligi, yengil va g'ovak beton, mexanik sinash, betonning mustahkamligi, qurilish konstruksiyasi, yuklash usuli, integral xarakteristikasi, GOST 882985, matematik modellashtirish, KROOUS.

Qurilish konstruksiyalarining sifati ularning ishlatilishida qo'yiladigan talablarga muvofiqligi, zaruriy ishonchlilik darajasi, texnik shartlarda va buyumlarning ish chizmalarida ko'rsatilgan talablariga muvofiq kelishi bilan tavsiflanadi. Qurilish konstruksiyalarining sifati oldindan boshlang'ich materiallarning sifatiga, buyumlar tayyorlashning barcha bosqichlarida texnologik talablariga qat'iy rioya qilinishiga bog'liq bo'ladi. Sifatni nazorat qilish dastlabki nazorat, texnologik nazorat va qabul qilish nazoratiga bo'linadi. Dastlabki nazorat boshlang'ich materiallarning (qum, chaqiqtoş, sement, po'lat va boshqalar.) me'yoriy hujjatlarga va boshqa talablarga muvofiqligini tekshirish uchun amalga oshiriladi. Texnologik nazoratdan maqsad: buyumlar tayyorlash jarayonining rejimlariga va boshqa ko'rsatkichlariga rioya qilinishini tekshirishdir. Masalan, beton qorishmani tayyorlash, uni joylash va zichlashtirish sifatini tekshirish yoki po'lat qoliplarining o'lchamlarini va yig'ish sifatini, buyumlarda armaturalarning loyihada ko'rsatilganidek joylashganligini, po'lat konstruksiyalarda payvand choklarining sifatini va b.sh tekshirishlar talab qilinadi. Qizdirib ishlov berishning berilgan rejimlarini, oldindan zo'riqtirilgan konstruksiyalarda armaturaning taranglik darajasini nazorat qilib turish ham muhimdir.

Operatsiyalar bo'yicha nazorat qilish ehtimoli bor nuqsonning sabablarini o'z vaqtida aniqlash va sifatsiz qurilish konstruksiyalari chiqishining oldini olishga imkon beradi. Qabul qilish nazorati tayyor qurilish konstruksiyalari asosiy ko'rsatkichlarining shu buyumga taalluqli texnik shartlarga yoki GOSTlarga muvofiqligini tekshirib ko'rishdan iborat. Tayyor buyum ko'zdan kechiriladi, geometrik parametrlari o'lchanadi, buyumdagi betonning mustahkamligini aniqlash uchun nazorat namunalari

kublar sinab ko'riladi (buyumdagi betonning mustahkamligini buyumni buzmaydigan usullar bilan aniqlashga ruxsat etiladi). Teplotexnik talablar qo'yiladigan to'suvchi konstruksiyalarda yengil va g'ovak betonning zichlik hamda namlik qiymatlari normalanadi, shu sababli bunday hollarda mustahkamligidan tashqari ana shu ko'rsatkichlarini ham nazorat qilish zavr bo'ladi. Maxsus mustahkamlik qurilish konstruksivalarining darz ketmaslik va bikrligini tayyor buyumlarni sinash yo'li bilan vaqti-vaqtda nazorat qilib turishning muhim ahamiyati bor. Har bir tipdan, standartlar talablariga muvofiq ravishda, tanlab olinadigan buyumlar yemirilgunga qadar shunday sinovdan o'tkaziladi. Bunday sinovlar ishlab chiqarilayotgan mahsulotning sifatiga to'g'ri baho berishga imkon beradi. Buyumlarning mavjud konstruksiyasiga biror o'zgarish kiritishda yoki yangi boshlang'ich materiallardan foydalanishda, tayyorlanish sharoiti o'zgarganda va boshqa hollarda bunday sinovlar ayniqsa zarurdir. Yassi buyumlarda (plitalar, to'shamalar, devor panellari va h.k.) shaklining to'g'ri to'rtburchakligini nazorat qilish zavr bo'ladi. U diagonallarining uzunligi bir-biridan farq qilishga qarab baholanadi. Buyumlarning yassiligi va to'g'ri chizikli ekanligini ham tekshirish lozim. Buyumning yassilik darajasi buyumni to'rtta tayanchga yotqizish yo'li bilan tekshiriladi. Agar panel uchta tayanchga zich joylashib, to'rtinчисiga tegmay qolsa, tayanch bilan panel sirtigacha bo'lgan masofa buyumning yassimaslik darajasini ko'rsatadi. Buyumning yassi emasligi montaj aniqligini pasaytiradi va hatto mustahkamligini kamaytiradi, chunki tayanib turish sharoiti yomonlashadi. Buyumlar sirtining to'g'ri chizikli emasligi sirtning egri-bugri bo'lishiga olib keladi. Temir-beton buyumlarning sifatiga armaturaning va qo'yiladigan detallarning joylashish aniqligi katta ta'sir ko'rsatadi, muhofaza qatlamining qalinligiga qat'iy rioya qilish ayniqsa muhimdir. Armaturalarning joylashuvi magnit asboblar yordamida yoki boshqa usullar bilan nazorat qilinadi. Qurilish materiallari va konstruksiyalarining sifatini nazorat qilish usullarini uchta guruhga bo'lish mumkin. Birinchi guruhga tekshirishning buyumni buzmaydigan usullari kiradi, bu usullar material va konstruksiyalarning ishlatishga yaroqliligini saqlab qolishga imkon beradi. Bunday sinovlarda bilvosita xarakteristikalar aniqlanadi, ularga qarab buyumning holati va uning fizik-mexanik ko'rsatkichlan haqida fikryuritiladi. Buyum buzilmaydigan usullarda, odatda, sarfxarajat eng kam bo'ladi, ularni avtomatlashtirish va mexanizatsiyalash mumkin. Material va konstruksiyalarni, asosan, yemirilgunga qadar yuklash yo'li bilan mexanikstatik usullarda sinashdan iborat. Bunday sinovlarda material va buyumlarning haqiqiy xossalari mustahkamligi, deformatsiyalanuvchanligi, darz ketmasligi va boshqa ko'rsatkichlari aniqlanadi. Uchinchi guruh konstruksiyani, ya'ni imoratni hozirgi davrdagi foydalanish jarayonidagi sifatini aniqlash uchun matematik modellashtirish

usulidir. Bu yo'nalish juda yangi, samarali va tezkor bo'lib, imoratga hozir ta'sir etayotgan yuklar asosida, hozirgi muhitda paydo bo'lgan o'zgarish va yemirilishlarni inobatga olgan holda, konstruksiyalarning kuchlanish va deformatsiya holatini aniqlaydi. Yemirilmaydigan sinash usullari juda turli-tuman bo'lib, ularga quyidagilar kiradi: mexanik usullar (yuklash qurilmalari kiritish, rezonansli usullar); polarizatsion-optik usullar; akustik usullar (elastik tebranishlar parametrlarini ultratovush asboblari bilan aniqlash); magnitli usullar (induksion va magnit kukunli); radiatsion (radioizotoplardan, neytronlardan va tormozli nurlanishdan foydalaniladigan) usullar; elektr usullar (elektr sig'imini, elektr induktivligini va elektr qarshiligini aniqlash) va boshq. Mexanik sinash usullari mahalliy yemirilish, detormatsiyalanish va elastik urilib qaytish usullariga asoslangan. Bu usullardan eng ishonchlisi konstruksiyadan qirqib olingan po'lat yoki beton namunalarini bevosita sinashdan iboratdir. Betonning mustahkamligini aniqlashning kamroq mehnat sarflanadigan, lekin bilvosita usuli sindirib ajratib olish usulidir. Bunday usul ularning mohiyati beton tanasidan oldindan betonlangan po'lat ankerlarni tortib olish uchun zarur bo'lgan kuchni aniqlashdan iboratdir. Ana shu kuchning qanchaligiga qarab, darajalash egri chizig'i asosida betonning mustahkamligi aniqlanadi. Qurilish konstruksiyalarining turli xarakteristikalarini nazorat qilishda buzmaydigan boshqa usullar ham qo'llaniladi. Konstruksiyalarning sifati bir necha o'nlab ko'rsatkichlarga qarab baholanadi, shuning uchun zavod sharoitida mexanizatsiyalashgan maxsus stendlar yordamida nazorat qilish maqsadga muvofiqdir. Bunday stendlarda buyumlarning sifati avtomatlashtirilgan usulda kompleks nazorat qilinadi. Qurilish konstruksiyalarini yuklash usuli bilan sinash. Qurilish konstruksiyalarini yuklash usuli bilan sinab ko'rish mustahkamlik, bikrlik, darz ketmaslik kabi ko'rstakichlarini aniqlasligiga imkon beradi, ular integral xarakteristikalar hisoblanib, materialdan foydalanish sifatiga ham, ularni tayyorlashdagi barcha texnologik jarayonga ham bog'liq. Bunday sinovlar konstruksiyalari yalpi tayyorlashni boshlashdan oldin, yangi materiallarga yoki yangi tayyorlash texnologiyasiga o'tilganda, shuningdek, buyumlarning haqiqiy ko'rsatkichlari GOST lar talablariga va texnik shartlarga mos kelish kelmasligini aniqlash maqsadida vaqti-vaqti bilan o'tkazib turiladi. Shuni ta'kidlab o'tish kerakki, qurilish konstmksiyalarini montaj qilishdan oldin qurilish obyektida ularning sifatini tekshirish maqsadida o'tkaziladigan yuqoridagi sinashlardan tashqari hollarda konstruksiyalar «ishda», ya'ni montaj qilingandan keyin va, hatto, binodan foydalanish boshlangandan keyin ham sinab ko'riladi. Konstruksiyalarni ana shunday o'z holicha sinashga inshootlar avariyasiga uchraydigan darajada zararlanganda, rekonstruksiya qilishda, yangi yoki qo'shimcha uskunalar o'rnatishda va boshqa hollarda ehtiyoj

tug'ilishi mumkin. Temir-beton buyumlarni yuklash yo'li bilan sinashning usul va vositalarini ko'rib chiqamiz. Ular GOST 8829-85 bilan belgilab berilgan. Davriy ravishda o'tkaziladigan nazorat sinovlar uchun konstruksiyalar quyidagi hisobdan tanlab olinadi: sinovlar orasidagi davrda tayyorlangan 250 dona hajmdan 1 tadan konstruksiya; 251—1000 dona hajmdan 2 dona; 1001—3000 dona hajmdan 3 donadan; 3000 donadan ortiq hajmdan 0,1% dan. Konstruksiyalarning yuklanish va tayanish sxemalari ishlatilish bosqichidagi ish sharoitlariga muvofiq qabul qilinadi. Erkin tayanadigan bir oraliqli hisoblangan to'sin va plitalar sinash vaqtida ikkita tayanchga tayanishi kerak, ulardan biri qo'zg'aluvchan bo'lishi lozim. To'plangan yukni taqsimlash to'sinlari orqali uzatishda to'sinlar ko'pi bilan ikkita tayanchga tayangan bo'lishi kerak (aks holda yuk bir me'yorda taqsimlanmasligi mumkin). Konstruksiyalarni sinashda yukni bosqichma-bosqich (oz-ozdan) qo'yib borish kerak, konstruksiyaning mustahkamligi va darz ketishga chidamliligini sinashda har bir bosqichda umumiy mo'ljallangan yukning ko'pi bilan 10% ini va bikrligini sinashda ko'pi bilan 20% ini qo'yish kerak. Har qaysi bosqichda yuk qo'yilgandan keyin konstruksiyani shu holatda kamida 10 minut, bikrlikka sinashda esa kamida 30 minut tutib turish kerak. Har bir bosqichda yuk qo'yilgandan keyin tutib turish vaqtida sinalayotgan buyumning tashqi yuzasi ko'zdan kechiriladi, paydo bo'lgan darzlar belgilab qo'yiladi, oraliq o'rtasidagi salqilik va tayanchning cho'kkanligi, darzlarning ochilish kengligi va tayanchlarning cho'kkanligi va h.k. o'lchanadi.

Konstruksiya holatini matematik modellashtirib aniqlash eng zamonaviy yondashish bo'lib, tez va kamxarajat usul hisoblanadi. Mutaxassislarda, loyiha institutlarida turli konstruksiyalarni turli sharoitlarga hisoblash bo'yicha kompyuter dasturlari mavjud. Bu dasturlardan yangi imorat loyihalayotgan davrda foydalaniladi, ulardan imorat baholanayotganda yoki uning texnik ahvoli va sifati aniqlanayotganda foydalanish mumkin. Kompyuter dasturlari iborat konstruksiyalarini matematik modelni ifodalab, real holdagi ko'rsatkichlarni, ya'ni uning elementlaridagi kuchlanishlar, deformatsiya va og'ishlarni sinq sifatida aniqlaydi hamda shu natijalar asosida sifat va iqtisodiy ko'rsatkichlar aniqlanadi. Imorat konstruksiyalarini sifat, iqtisodiy va texnik ko'rsatkichlarini aniqlashga bag'ishlangan kompyuter dasturlaridan biri — bu KROOUS kompleksi Sinov natijalariga qarab konstruksiyaning sifati haqidagi uzil-kesil xulosalar: mustahkamligi, bikrligi va darz ketishga chidamliligiga oid ma'lumotlar to'plamidan chiqariladi. Agar konstruksiya tanlangan sinovlarga bardosh bergan bo'lsa, u yaroqli deb hisoblanadi. Agar u biror ko'rsatkichga ko'ra yaroqsiz bo'lsa, u holda bunday buyumlarni kam yuklanishli inshootlarda foydalanish uchun tavsiya etiladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

- 1.N.J. To'ychiyev «Bin ova inshootlar konstruksiyasi»
- 2.M.M. Miralimov «Arxitektura (bino inshootlar qurilish konstruksiyalari)»
3. X.M. Ubaydullayev, M .M . Inog'omova «Turar joy va Jamoat binolarini loyihalashning tipologik asoslari» Toshkent - 2009
- 4.M.M.Miralimov «Turar joy binolarini loyihalash asoslari» Toshkent-2008
- 5.P.Sh.Zohidov «Memor olami» Toshkent-1996

A mental model is the modeling of the debate with the interlocutor

Jabbarova Sevara Shukhratovna

Student of the Department of Political Science of the Uzbek University of
Journalism and Mass Communications

sevarajabborova17@gmail.com (+998992667733)

Annotation: The main issue in this article is about the rational model and its application in social, political economic directions. In general, a rational model is a quick understanding of the state of internal consciousness, which arises under the influence of an external situation that takes place in our thinking without noticing. A rational model can be the basis of individual behavior. It not only affects the external process, but also contributes to the formation of a person's consciousness. With the help of this proverb you will get acquainted with the processes of intelligent modeling.

Keywords: A mental model, internal and external perception, modeling, methodology, human character.

A rational model is the first point that moves thoughts and ideas that arise in the minds of mankind. Therefore, while mankind does not have information about this model, it is something that is unique to everyone. That is, we can call it the concept that arises in the influence of an event or phenomenon.

This is an explanation of someone's thinking process about how something works in the real world.

Mental models are personal, internal images of external reality, which people use to interact with the surrounding world. They are built by people on their own unique life experiences, their imagination and understanding of the world. Rational models are used for thinking and making decisions, and can be the basis of individual behavior. They provide new data filtering and storage mechanisms. Recognizing and interacting with a multitude of stakeholders' concepts, values and objectives is currently a key aspect of the practice of effective management of Natural Resources. Therefore, in order to better understand how intelligent models represent complex, dynamic systems internally, and how these images change over time, it allows us to develop effective management and utilization of Natural Resources. However, it is necessary to develop and test appropriate tools and methods to realize this potential, to effectively identify these internal representations of the world.

"You can achieve undeniable personal advantages with the help of a smart model. In this regard, it is necessary to use the principles of logistics to build the main boundaries. It does not require the use of a smart model for personal data other employees in your enterprise/organization have the same business practices as the intelligent modeling methodology. However, you will gain a number of additional advantages 1mulk, if colleagues use approaches, adapting key areas similar to the methodology of intelligent modeling, especially structural principles. In this case, the smart model becomes not only a personal tool for achieving results, but also a tool for achieving the results of the entire department or enterprise. The need to concentrate all the forces on the performance of tasks that lead to forward goals are the tasks / elements that exist in each main field that belong both to the whole enterprise and to the individual enterprise. The list will help you determine the main areas of your organization."

This clever program can differ depending on the character of a person, his gestures and his behavior in the process of conversation. The behavior of a person can not be accidental, because in consciousness a sequence of mental programs is established. Sometimes a person can not reconcile with another interlocutor, because he does not try to model his clever program in his personal circle. According to experts, one person can imagine understanding another interlocutor as modeling his clever program. If in communication the process is accepted according to your mental program, then in your opinion, you can understand your partner.

And or, if we focus our attention not on the inner logic of the interlocutor, but on the fact that what is said is contrary to our inner logic or not, then, as a rule, understanding does not happen. An example for two processes: if the idea with the person you are building a dispute comes out of one place, but the solutions are different, you can understand that person. Here the smart model works directly. If the interlocutor seems incomprehensible from the words of the conversation, then you quickly send a signal to the brain about it and break yourself that you can not talk with him. As already mentioned above, the mental model is a quick understanding of the state of internal consciousness that occurs in the external state, which occurs in our thinking without noticing. In this regard, there is a table on modeling the intelligent program of interlocutors. In the first column, the assumptions that the interlocutors say, and in the second column the commands are set to say exactly the same answers. The third column contains assumptions that are complex in structure. When a person calls another person a nars, he or she tries to influence his or her mind program in this way with the aim of activating commands that can lead to the word or behavior he or she wants.

LIST OF USED LITERATURE:

1. Mikhail Slesarev "Mathematical and mental modeling"
2. Hayitov Ulugbek "Mental spirituality"
3. "Communicative aggressions of the XXI century" Team of authors

METHODS AND MEANS OF EXPRESSIVENESS

Erkinova Maftuna Elmurod qizi

3rd year student of Andijan State University, Faculty of Philology

Abstract: Uzbek language as well as all other languages a method that creates expressiveness-emotionality and have means. Language them by grouping events, generally "method" we called it. That is, we called expressive-emotionality in phonetic phenomena a phonetic method, and its expression in word forms a morphological method. Based on this principle, phonetic expression of expressive-emotional expression in Uzbek lexical, morphological and syntactic methods are defined.

Key words: facial expression, gestures, syntactic units, literary language, universal language, mimics, semantics, focus, modern text.

INTRODUCTION

In the current Uzbek language, there are the following forms of phonetic enhancement of meaning: 1) strong pronunciation of a vowel; 2) vowel lengthening (quantitative accent); 3) consonant layering (gemination). In the application of the listed phonetic phenomena there are specific terms and conditions. Also express phonetically there are some forms, and in addition to strengthening, weakening, it expresses meanings such as caressing.

MAIN PART

These meanings are sound changes, sound change and vowel lengthening, sound gain and dividing the word into syllables, pronouncing each syllable strongly is brought about by such methods. Expressiveness can define such phenomena as polysemanticism, trope, stylistically limited lexicon, synonymy and phraseology as expressive lexical-phraseological tools. The listed language phenomena are active and productive in creating expressiveness are tools. Polysemanticisms are neutral in one sense and neutral in another (figural - figurative meaning) serves to express an expressive-emotional thought.

Synonymy is the basis of stylistics and plays an important role in creating synonymous units and expressions occupies.

Phraseologisms are events, characters are people having a strong influence on the mind, fully expressing the result of this strong influence in speech, in general, is a language phenomenon created on the basis of the goal of achieving the effectiveness of thought.

The phenomenon of gradation in phraseologisms is especially important in terms of expressiveness allows to express at this level. For example, if the expression "to have hair on end" is considered the lowest level in terms of expressiveness, it is known using phonetic or grammatical means increases and creates a unique gradation. A language phenomenon with the possibility of gradation all the time to be able to express yourself will have. Because gradation itself is the power of meaning means to be graded in terms of.

The morphological method of expression of expressiveness-emotionality means the expression of expressiveness-emotionality by means of special word forms, as well as by special use of a form expressing a certain grammatical meaning.

Another way to express expressiveness is the analytical form of repetition of words. In the demonstrative form of monosyllabic words, using the exit agreement form, in the question-answer form, with repetition using the possessive form of the adjective, the strong sign level is expressed.

Expressiveness means increasing the impact of the expression of thought. Everything that makes the speech brighter, more impressive, more impressive is an expression. So, speech expressiveness is speech are bright, impressive, pictorial impression-making tools.

It was said above that the methods and means of expressing expressiveness are many and varied. When expressiveness is approached from the point of view of expression compared to other fields, the possibilities of syntax are enormous. Expressiveness is a syntactic method of expression both in communication and in subjective attitude can show its true nature. V.A. Bogoroditsky said, "Morphology is the definition of certain categories (word categories), they consist of inventories of forms. Syntax is the word forms it shows everything in action and life, in the composition of speech". It shows the interrelationship of morphology and syntax and the grammatical essence. If we assume that the sentence is made up of words and that the word has a real life in the sentence, manifests its true semantic essence, then the above we imagine the essence of the thought even more deeply. The possibility of syntax is not limited to this. Prosodic - intonation tools are also important in it. In other words, imagining syntactic events outside of intonation or vice versa can't be done. Speak because of intonation it will be possible to organize itself, assign its semantic and grammatical features. Most importantly, talk in creating neutral and expressive content and intonation is of particular importance in distinguishing them.

The possibilities of syntax in expressing expressiveness are therefore wide and rich, as is its object are sentences. "The importance of syntax for stylistics is determined

by the fact that, first of all, speech thinking and communication as the basic unit of speech serves for, and secondly, the sentence differs in that it has different forms in the Russian language". This opinion of A.N Gvozdev is not limited to stylistics, the expressiveness and emotionality of speech, it can also be applied to the facts of the Uzbek language.

Therefore, a copy of this movement is reflected by means of words ("head shakes"). So, gestures and facial expressions are actually non-linguistic phenomena, which can be used both outside of speech and as an auxiliary tool during speech. But it always happens as a result of the influence of an objective presence or interlocutor on the speaking mind. Therefore, it is expressed indirectly or indirectly related to language.

Gestures and facial expressions as auxiliary means of communication occur mainly in the process of oral speech. Expressiveness and emotionality can be expressed through different language tools in all forms of speech, and the same meanings can be expressed using gestures and facial expressions. For example, head movement (vertical or horizontal) expressing affirmation and negation in dialogic speech (without vocal speech) mainly indicates intellectual relations. For example, know negation if the pointing gesture is performed together with vocal speech, it can express an expressive reaction (in which the head is shaken and "no" is said with a special intonation). This action (gesture) is performed without sound, to the situation according to different, even exclamatory words can express different meanings. Examples: Our Eshon that's it... But there are two faults: He didn't give it out of hand, but by making friends with his wife while he was leaving, someone behind him hung his sword on Kifayat Khan he says. Eshon said, "It was a very sharp speech." in the sense of "shaking his head" he laughed hard (A. Qahhor).

As in lexical units, mimicry, especially in gesticulation, is omosemic, synosemic, antosemic, observation of the presence of monosemic, polysemic features. But here is their expressiveness in speech serving as an auxiliary tool for expression we want to be content with showing. Gesture and mimicry of the speaker to reality, conversation different psychophysiological relations to the dosh reflects.

Mimics, especially gestures, stand with their meaning to the birth of phraseologism as a result of sib is the basis: like his eyes popping out of their sockets, biting his finger. Gestures and facial expressions are real in the process of conversational speech if it is performed in a written speech, it is mainly in the author's sentence part of constructions with quotation sentences and the scene is explained in the remarks section of works.

It takes into account the social character, national character, and specific "semantics" of gestures and facial expressions. If so, this phenomenon deserves to be studied in detail it will be clear. Here, this matter (incident) was brought to the reader's attention only as a reference. expression, and conversely, the form of expression describes its content. The form and content of the sentence basket determines its function. Conformity of content and forms, usual use is communicative in function, and "unusual" uses appear in stylistic function. For example, it is usual for an affirmation form to represent the content of an affirmation. If he expresses a neutral attitude at the time, his negation its use in the content creates an expressive attitude.

There are two types of negative forms when they are used in a sentence the situation is observed:

1. The first negation in order negate the second negation (negate the negation), a strong affirmation follows.

2. The second negation to the first if not related, the content of the negation is preserved. The negation in the clause is general for the sentence, while the negation in the other clause is often specific in nature. Sentences with tight constructions are mainly artistic style is characteristic and often serves to express expressiveness. They are short, but concise, meaningful speech is characterized by the form.

Encouragement focuses on the idea to be expressed attracting the attention of a person (in the broadest sense), even him used for purposes such as advance warning. That's why there is a special emphasis on it. There are emotional feelings that come out. Therefore, motivation often makes the speech effective, it indicates the emotional attitude of the speaker to the listener. Expressiveness is the object of comparison when expressing and determining its level, and theirs What is the difference, distance, interval between the signs the longer, the greater the level of expressiveness.

CONCLUSION AND DISCUSSION

Objects of the same gender, one type, to the object of comparison if taken, there will be no expressiveness. Different type, gender objects (for example, a person and an animal or bird) expressiveness is compared, and how much of it is different to be reflected depending on the conditions. If the comparison is realistic, the expressiveness is weak. Unreal character and in analogy (for example, comparing the human heart to a hot spring) expressiveness is strong.

The color of modernity of comparison is expressiveness serves to determine the level. For example, the phrase "like a burnt chicken" is quite old and is common in speech is applied. Accordingly, the level of expressiveness in it weakened. Syntactic synonymy in expressing expressiveness event also has a special place. Where there is

synonymy, there is an opportunity to select, sort and use the appropriate one. Where there is, there is gradation. Where there is gradation and there is expressiveness. The presence of synonymy among syntactic units, especially stylistics is considered a very valuable material for. Special stylistic figures (irony, cutting) to ensure the expressiveness of speech, rather, they are speech phenomena created on the basis of this goal.

LIST OF REFERENCES

1. Mamajonov A. Text Linguistics. T.: Science, 2019.
2. Hajiyev A. Explanatory dictionary of linguistic terms. T.: Teacher, 2015.
3. Yoldoshev M. Linguistics of literary text. T.: Fan, 2008.
5. Mamajonov A. .Abdupattoyev M. Matn sintaksisi.- Farg'ona, 2002 .

SUN'IY INTELEKTNING AFZALIKLARI.

Xalimov Daler Xusan og'li

Termiz muhandislik-texnologiya instituti Talaba

mahmudovmuhammadbey@gmail.com

Anatatsiya: Sun'iy intellekt atamasi kundalik hayotimizda tez-tez uchratib va uni qo'llash butun dunyoda rivojlanib bormoqda. So'nggi paytlarda sun'iy intellekt turli tarmoqlar va ijtimoiy infratuzilmalarga kiritilmoqda. Misol uchun, ish uslubini isloh qilish nomi bilan ishni avtomatlashtirish va unumdorlikni oshirish uchun RJA (Robotik jarayonlarni avtomatlashtirish) joriy etayotgan kompaniyalar soni ortib bormoqda. Kelajakda biz sun'iy intellektni barcha sohalarda qo'llanishini mumkinligi haqida fikrlar bayon qilingan.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt, AI, Sun'iy intellektning afzaliklari,

Sun'iy intellekt - bu aqlli mashinalar va tizimlar, ayniqsa, aqlli kompyuter dasturlari haqidagi fan va ishlanma, inson aqlini tushunishga qaratilgan. Biroq, qo'llaniladigan usullar biologik jihatdan ishonchli bo'lishi shart emas. Ammo muammo shundaki, biz qanday hisoblash protseduralarini aqlli deb atashimizni bilmaymiz. Va biz aql-idrokning faqat ba'zi mexanizmlarini tushunganimiz sababli, ushbu fan doirasidagi aql bilan biz dunyodagi maqsadlarga erishish qobiliyatining faqat hisoblash qismini tushunamiz. AI kompyuter dasturiga mustaqil fikrlash va o'rganish qobiliyatini beradi. Bu biz odatda odamlarga tayanadigan narsalarni qilish uchun inson intellektini (shuning uchun sun'iy) mashinalarga simulyatsiya qilishdir. Imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda AIning uchta asosiy turi mavjud - zaif AI, kuchli AI va super AI.

- Zaif AI - bitta vazifaga e'tibor qaratadi va uning chegaralaridan tashqarida bajara olmaydi (kundalik hayotimizda keng tarqalgan)
- Kuchli sun'iy intellekt - inson qila oladigan har qanday intellektual vazifani tushunishi va o'rganishi mumkin (tadqiqotchilar kuchli AIga erishishga intilmoqda)
- Super AI - inson aql-zakovatidan ustundir va har qanday vazifani insondan yaxshiroq bajara oladi (hali ham kontsepsiya)

Sun'iy intellekt dasturi - bu o'rganish va fikrlash qobiliyatiga ega bo'lgan dastur. Har qanday narsani sun'iy intellekt deb hisoblash mumkin, agar u odatda inson bajaradigan vazifani bajaradigan dasturdan iborat bo'lsa. Keling, sun'iy intellektning afzalliklaridan boshlaylik.

Inson xatosini kamaytirish. Sun'iy intellektning eng katta afzalliklaridan biri shundaki, u xatolarni sezilarli darajada kamaytiradi va aniqlik va aniqlikni oshiradi. Har

bir qadamda AI tomonidan qabul qilingan qarorlar oldindan to'plangan ma'lumotlar va ma'lum bir algoritmlar to'plami bilan belgilanadi. To'g'ri dasturlashtirilganda, bu xatolar nullgacha kamaytirilishi mumkin. AI orqali inson xatosini kamaytirishga misol sifatida murakkab protseduralarni aniqlik va aniqlik bilan bajarish, inson xatosi xavfini kamaytirish va sog'liqni saqlashda bemorlar xavfsizligini yaxshilash mumkin bo'lgan robotli jarrohlik tizimlaridan foydalanish mumkin.

AIning yana bir katta afzalligi shundaki, odamlar AI robotlariga ularni biz uchun qilishiga ruxsat berish orqali ko'plab xavflarni engib o'tishlari mumkin. Bombani zararsizlantirish, kosmosga chiqish, okeanlarning eng chuqur qismlarini o'rganish bo'ladimi, metall korpusli mashinalar tabiatan chidamli va yoqimsiz atmosferalarda omon qolishi mumkin. Bundan tashqari, ular aniq ishni katta mas'uliyat bilan ta'minlashi mumkin va osonlikcha eskirmaydi.

Nolinchi tavakkalchilikning bir misoli ishlab chiqarish ob'ektidagi to'liq avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish liniyasidir. Robotlar barcha vazifalarni bajaradi, xavfli muhitda inson xatosi va shikastlanish xavfini yo'q qiladi.

Odamlar kuniga atigi 3-4 soat samarali bo'lishini ko'rsatadigan ko'plab tadqiqotlar mavjud. Odamlarga ish va shaxsiy hayotlarini muvozanatlash uchun tanaffuslar va dam olish kerak. Ammo sun'iy intellekt uzilishlarsiz cheksiz ishlashi mumkin. Ular odamlardan ko'ra tezroq o'ylaydi va aniq natijalar bilan bir vaqtning o'zida bir nechta vazifani bajaradi. Ular hatto sun'iy intellekt algoritmlari yordamida zerikarli takrorlanuvchi ishlarni ham osonlikcha hal qilishlari mumkin.

Texnologik jihatdan eng ilg'or kompaniyalarning ba'zilari raqamli yordamchilardan foydalangan holda foydalanuvchilar bilan muloqot qilishadi, bu esa inson kadrlariga bo'lgan ehtiyojni yo'q qiladi. Ko'pgina veb-saytlar foydalanuvchi so'ragan kontentni etkazib berish uchun raqamli yordamchilardan foydalanadi. Biz ular bilan suhbatda qidiruvimizni muhokama qilishimiz mumkin. Ba'zi chatbotlar odam yoki chatbot bilan gaplashayotganimizni aniqlashni qiyinlashtiradigan tarzda qurilgan.

Deyarli har bir sohada AI ko'plab innovatsiyalarning harakatlantiruvchi kuchi bo'lib, odamlarga ko'pgina qiyin muammolarni hal qilishda yordam beradi.

Biz xohlaymizmi yoki yo'qmi, insonni his-tuyg'ular boshqaradi. Boshqa tomondan, AI hissiyotlardan xoli va o'z yondashuvida juda amaliy va oqilona. Sun'iy intellektning katta afzalligi shundaki, u hech qanday noxolis qarashlarga ega emas, bu esa aniqroq qaror qabul qilishni ta'minlaydi.

Biz kundalik ishimizning bir qismi sifatida ko'plab takrorlanuvchi vazifalarni bajaramiz, masalan, hujjatlarni kamchiliklarni tekshirish va minnatdorchilik xatlarini yuborish. Biz sun'iy intellektdan bu oddiy ishlarni samarali avtomatlashtirish va hatto

odamlar uchun "zerikarli" vazifalarni bartaraf etish uchun foydalanishimiz mumkin, bu esa ularga ko'proq ijodiy bo'lishga e'tibor qaratish imkonini beradi.

Bugungi kunda bizning kundalik hayotimiz butunlay mobil qurilmalar va internetga bog'liq. Biz turli xil ilovalardan foydalanamiz, jumladan, Google Xaritalar, Alexa, Siri, Windows'da Cortana, OK Google, selfi olish, qo'ng'iroq qilish, elektron pochta xabarlariga javob berish va hokazo. Turli sun'iy intellektga asoslangan texnikalar yordamida biz bugungi ob-havoni ham taxmin qilishimiz mumkin. va kelgusi kunlar.

Sun'iy intellektning asosiy afzalliklaridan biri bu. Bizning nomimizdan xavfli vazifalarni bajara oladigan AI robotini yaratish orqali biz odamlar duch keladigan ko'plab xavfli cheklovlardan o'ta olamiz. U Marsga borish, bomba zararsizlantirish, okeanlarning eng chuqur hududlarini o'rganish yoki ko'mir va neft qazib olish kabi har qanday tabiiy yoki texnogen ofatda samarali foydalanish mumkin.

Tezroq qaror qabul qilish AIning yana bir afzalligidir. Muayyan vazifalarni avtomatlashtirish va real vaqtda tushunchalarni taqdim etish orqali AI tashkilotlarga tezroq va ko'proq ma'lumotli qarorlar qabul qilishga yordam beradi. Bu, ayniqsa, qimmatli xatolarning oldini olish yoki hayotni saqlab qolish uchun qarorlar tez va to'g'ri qabul qilinishi kerak bo'lgan yuqori darajadagi muhitlarda qimmatli bo'lishi mumkin.

AI, shuningdek, diagnostika va davolashdan tortib dori-darmonlarni topish va klinik sinovlargacha bo'lgan ilovalar bilan tibbiyot sohasiga katta hissa qo'shdi. Sun'iy intellektga asoslangan vositalar shifokorlar va tadqiqotchilarga bemor ma'lumotlarini tahlil qilish, sog'liq uchun mumkin bo'lgan xavflarni aniqlash va shaxsiylashtirilgan davolash rejalarini ishlab chiqishda yordam beradi. Bu bemorlarning salomatligini yaxshilashga olib keladi va yangi tibbiy muolajalar va texnologiyalarni ishlab chiqishni tezlashtirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rakhimov, M., Yuldashev, A., & Solidjonov, D. (2021). The role of artificial intelligence in the management of e-learning platforms and monitoring knowledge of students. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(9), 308-314.

2. Yuldashev, A. (2022). DEVELOPMENT OF ECONOMIC ACTIVITIES OF ENTERPRISES ON THE BASIS OF DIGITIZATION. *Yosh Tadqiqotchi Jurnal*, 1(3), 251-257.

3. <https://www.simplilearn.com/advantages-and-disadvantages-of-artificial-intelligence-article>

ELEKTROMOBILLAR MASHINSOZLIK KELAJAGI.

Xalimov Daler Xusan og'li

Termiz muhandislik-texnologiya instituti Talaba

mahmudovmuhammadbey@gmail.com

Anatatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda mashinasozlik sanoatida shidad bilan rivojlanayotgan ekologik toza ya'ni elektromobilar haqida keng yoritilgan bo'lib. Kelajakda yoqilg'i divigatellarning o'rnini ekologik toza elektromobilar egalashi haqida fikrlar bayon qilingan.

Kalit so'zi: Elektromobillar, mashinasozlik sanoati, yoqilg'i divigateli.

Elektromobil akkumulyatorlar batareyasi o'rnatilgan bir yoki bir necha elektr dvigatel yordamida harakatlanadigan avtomobil. 20-asr boshlarida G'arbiy Yevropa va AQShda elektromobildan taksi, pochta furgoni, kommunal xo'jalik mashinalari, yengil avtomobillar sifatida foydalanilgan. Fransiyalik Camille Jenatzy elektromobil tezligini 100 km/soatga yetkazgan. Biroq, tezlikning cheklanganligi va energiya sig'imining pastligi (20 W/soat kg gacha), akkumulyatorlar batareyasining massasi kattaligi elektromobilning rivojlanishiga to'sqinlik qiddi. 1960-yillardan boshlab ichki yonuv dvigatel avtomobillardan chiqadigan gaz havoni zaharlashi va shovqinni kuchaytirishi tufayli elektromobildan shahar transportida foydalanishga ehtiyoj ortdi. Elektromobildagi akkumulyatorlar batareyasining bir galgi zaryadi (energiya zaxirasi) 100 km gacha yo'l yurishga yetadi. Elektromobillarning akkumulyatorlari maxsus zaryadlash stansiyalarida zaryadlanadi. O'zgaruvchan tok dvigatelidan foydalanilganda uni o'zgaruvchan tokka aylantiruvchi o'zgartirgich bo'ladi. Elektromobillar shaharda foydalanishga mo'ljallangan; yurish qismi, kuzovi yengillashtirilgan, alohida transmissiyali va akkumulyatorlar batareyalari almashtirish qulay qilib ishlanadi. Akkumulyatorlar batareyalari kuzov ostiga joylashtiriladi, tok dvigatelga tiristorli boshqarish bloklari orqali keladi.[3] Dvigatel yetakchi ko'priklilik bloklarga (oldiga yoki orqasiga) yoki kardanli harakat bloklariga, yoxud g'ildiraklarga o'rnatiladi. Elektromobildan foydalanish shaharlarda shovqinni va havoning buzilishini kamaytiradi, suyuq yonilg'ini tejashga imkon beradi. Elektr energiya suyuq yoki gazsimon yoqilg'idan bevosita avtomobilning o'zida hosil qilinadigan elektromobillar ham bor.

AlixPartners konsalting kompaniyasi tahlilchilarining fikricha, jahonda sotilgan yangi avtomobillarning umumiy hajmidan elektromobillarning ulushi 2028-yilda 33 foizga, 2035-yilga kelib esa 54 foizga oshadi. 2018-yilda Germaniyaning avtomobil ishlab chiqaruvchisi Volkswagen elektromobillar ishlab chiqarish bo'yicha yetakchilikka erishishni rejalashtirayotganini malum qildi. Ushbu maqsad uchun

kompaniya 2023-yilgacha 50 mlrd dollar sarflashni maqsad qilgan. Volkswagenning asosiy raqobatchisi bo'lgan Yaponiyaning Toyota kompaniyasi ham 2019-yilning yozida o'z modellarining elektrlashtirilgan versiyalarini ishlab chiqarishga tayergarlik ko'rayetganini e'lon qilgandi. Xitoy va Yevropa 2030-yilgacha elektromobillar uchun dominant bozor bo'ladi.

AQSh bozorida elektromobillarning mahalliy modellari ayniqsa, pikap segmentidagi elektromobillar rivojlanishi tezlasha boshlaydi. Hatto Rossiya ham joriy yilning oxiriga qadar o'z elektromobilini ishlab chiqarishni boshlashni rejalashtirgan. Bu borada O'zbekistonda ishlar qay holda? Zero, O'zbekistonning iqlim sharoitidan kelib chiqib, elektromobillar ishlab chiqarish nihoyatda istiqbolli deb hisoblash mumkinligi o'z-o'zidan ko'rinib turibdi. Joriy yilning fevral oyida davlatimiz rahbari ishtirokida mashinasozlikni rivojlantirishning ustuvor vazifalariga bag'ishlangan yig'ilishda elektromobillarni rivojlantirish masalalari hai muhokama qilingan edi. Shavkat Mirziyeev texnik talab va standartlarni, shuningdek, mahalliyashtirish masalarini hisobga olgan holda elektromobillar sanoatini rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqish bo'yicha topshiriq bergan edi.

Avtomobilsozlik sohasi giganti bo'lgan BYD bilan uzoq vaqtdan beri hamkorlikni rivojlantirib kelayotgan "O'zavtosanoat" AJ O'zbekistonda elektromobillarni mahalliyashtirishda bosh rolda bo'ladi. Xitoyning BYD avtokonserni elektromobillar sohasida yetakchi hisoblanadi. U yangi energiya manbalaridan foydalangan holda yengil avtomobillar, krossoverlar, tijorat avtomobillari va avtobuslar ishlab chiqaradi. 2022-yilning birinchi yarmi yakunlariga ko'ra, kompaniya 641 mingdan ortiq elektromobil sotgan. Bu unga Tesla ni ortda qoldirib, dastlabki olti oy ichida elektromobillar savdosi bo'yicha jahon yetakchisiga aylanish imkonini berdi.

Shu kunlarda O'zbekistonda BYD ishlab chiqarishni tashkil etish bo'yicha Bitim imzolandi. Bundan tashqari, kelishuv shartlari ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarni mahalliyashtirish dasturini o'z ichiga oladi-keyingi bosqichlarda dvigatellar, elektrodvigatellar, shuningdek, elektromobillar uchun akkumlyator batareyalari ishlab chiqarish yo'lga qo'yiladi. UzAuto korxonalarida BYD qaysi modellarni ishlab chiqarishni mahalliyashtirayotgani hali nomalum. Biroq, avtomobil mutaxassislari taxminlarga ko'p ham etibor berishmaydi. Ushbu loyiha, jumladan, kime sanoati korxonalariga kuchli turtki beradi.[2]Zaryadlash stansiyalari infratuzilmasini rivojlantirish boshqa xizmatlarning kengayishiga olib keladi. Albatta, avtomobilsozlikda yuqori samarani hisobga olgan holda ishlab chiqarishning yangi yo'nalishi muqarrar ravishda boshqa tegishli sohalarning rivojlanishiga olib keladi. Ushbu loyihaga jalb qilingan yuqori saviyali mutaxassislarga bo'lgan talab yosh avlodning ko'p mutaxassisliklar bo'yicha sifatli ta'lim olishiga turtki bo'ladi.

O'zbekistonda eng zamonaviy transport vositalaridan tashqari, yangi energiya manbalaridan foydalangan holda avtomobillar ishlab chiqarish hamda yuqori toifali muhandislar sonini ko'paytirishga, texnika fanlarini rivojlantirishga, shuningdek, korporativ va ishlab chiqarish madaniyatini xalqaro standartlarga muvofiq rivojlantirishga imkoniyat yaratadi. Endi sarlavhamizga qaytadigan bo'lsak, chindan ham kelajakka yo'l elektromobillarsiz bo'lmasligini yana bir bor takidlash kerak.[4]

Elektromobillar insoniyat kundalik turmush tarzining bir qismiga aylanib borayotgani aniq. Yildan-yilga yo'llarda harakatlanayotgan elektromobillar soni ortib bormoqda. Elektromobillarni rivojlantirish maqsadida yangidan-yangi g'oyalar, innovatsiyalar hayotga joriy etilmoqda. Elektromobillarning yana bir afzalligi ekologiyaga deyarli salbiy ta'sir ko'rsatmaydi. Misol uchun, an'anaviy avtomobillarga nisbatan yonilg'i mahsulotlari kamroq sarflanadi va tabiiyki, xarajati kam, atmosferaga zaharli gazlarni deyarli chiqarmaydi va yo'l transport hodisasi yuz bergudek bo'lsa, elektromobillarda yong'in chiqish ehtimoli judayam past. Bugungi kunda jahon mamlakatlarida elektromobillarga talab oshib bormoqda. Bunga bir necha yillar avval jahon bozorida neft narxining oshishi ham bunga sabab bo'lgani bor gap. Avtoekspertlarning fikricha, 2030 yilga borib, dunyoda sotiladigan avtomobillarning 30 foizini elektromobillar tashkil etadi. Yaqin kelajakda elektromobillar sonining ko'payishi oqibatida avtobenzin va dizel yonilg'isiga bo'lgan talab keskin kamayishi taxmin qilinmoqda. To'g'ri, hozircha elektromobillar oddiy avtomobillar darajasiga etib olgani yo'q. Tahlilchilarning fikricha, 2015-2020 yillar mobaynida 1,5 millionga yaqin elektromobillar jahon bozorida sotilgan.

Hozirgi kunda, Toshkent shahri va viloyati hududidagi avto va boshqa transport vositalari tomonidan bir yilda o'rtacha 400 ming tonnadan ortiq avtobenzin va 40 ming tonnadan ortiq dizel yonilg'isi sarflanishini hisobga oladigan bo'lsak, elektromobillarning ko'payishi bilan katta miqdorda avtoyonilg'i (avtobenzin va dizel yonilg'isi) tejalishini chamalash qiyin emas. Qolaversa, bu bilan atmosfera havosini zaharli gaz va moddalar bilan ifloslanishining ham oldi olinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Akilov A.A. Avtomobilning umumiy tuzilishi: Darslik / Akilov A.A. va boshq. – T.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2012. – 142 b.
2. Ikromov O'.A., Avtomobillar remonti. T., „O'qituvchi“, 1976.
3. <https://wikipedia.org>
4. <https://kun.uz>

«CONFERENCE ON UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH 2023» VOLUME-1,
ISSUE-6 (30 IYUN)

MUNDARIJA

1	INGLIZ TILINI O'QITISHDA O'YINLARDAN FOYDALANISHNING ZAMONAVIY USULLARI. Xilola Abdurasulova Akramjon qizi	5-7
2	BOSHLANG'ICH SINFLARDA INGLIZ TILINI O'QITISH METODIKASI Madina Ahmedova	8-10
3	Hozirgi zamon O'zbek tili va Ingliz tillarida onomotopik so'zlarni o'rganishning nazariy asoslari Nilufar Aliboyeva Mahamatali qizi	11-14
4	TIL – MILLATNING RUHI. Abduvaitov Eldorbek Farxod o'g'li.	15-17
5	БОШЛАНҒИЧ СИНФЛАРДА АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ. Авазхонов Шохназар Гулназарзода	18-20
6	FACIAL EXPRESSIONS IN NONVERBAL COMMUNICATION. Eshmirzayeva Nozima Bahodir qizi.	21-23
7	BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUVCHILARIDA MATNNI O'QISH VA TUSHUNISH KO'NIKMALARINI SHAKLANTIRISH MASALALARI Mamaraximova Nafisa Ibroximovna.	24-27
8	Ҳижрон изтироби. Нигора Холматова, & Абдуллаева Мухлиса	28-30
9	ADVANTAGES OF "CENSORSHIP" AND ITS NEED TO CREATEMOVIE Alizoda Mehrubon.	31-34
10	MILLIY UYG'ONISH DAVRIGA OID ILMIY TERMINLARNING OKKAZIONAL HODISASI YORDAMIDA YASALISHI Moxinur Qurbonova Abdusoli qizi	35-37
11	PXANSORI TARIXI VA UNING HOZIRGI KUNDAGI O'RNI. Mahmudov Muzaffar.	38-40
12	Kashtan daraxtining morfologik tuzulishi. Jumayeva Dilnoza Abdusattor qizi.	41-42
13	Exchange of methods in language teaching. Bektoshev Khudaynazar Shodmon o'g'li	43-44
14	YER OSTI KAMERALARIDAN HAR XIL MAQSADLARDA FOYDALANISH. O.Sh. Yormatov, & U.T. Toshtemirov.	45-47
15	METAFORA VA UNING BADIY ADABIYOTDAGI O'RNI. Do'lanova Ozoda Yuldashvna.	48-50
16	"Boburnoma" asarida uchraydigan shaxs otlari va ularning ma'noviy guruhlari" Juraqulov Mirjalol.	51-53
17	Oliy ta'lim tizimida modulli o'qitish texnologiyasi. Turayeva Xabiba Qaxromonovna.	54-56
18	Анализ целесообразности внедрения соглашения о неконкуренции, опираясь на основы зарубежных норм применительно к национальному законодательству. Бекмуродова Зухра Кадам кизи.	57-66

19	СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ЛЕЧЕНИЯ АСФИКСИИ НОВОРОЖДЕННЫХ. Мирзакулова Инобат Икромовна, Норпўлатова Мохира Намазовна, Холмуродов Инноятулло Исматуллаевич, & Турдиев Файзулло Шайдуллаевич.	67-68
20	Анализ целесообразности внедрения соглашения о неконкуренции, опираясь на основы зарубежных норм применительно к национальному законодательству Бекмуродова Зухра Кадам кизи	69-78
21	PHRASEOLOGIZMS IN TEACHING PROCESS Umarova Maftuna	79-81
22	Maktabgacha yoshdayoq o'z ona tilidan tashqari yana bir necha tillarni bilish. Qosimova Gulbahor	82-83
23	The legal framework of the e-commerce environment in Uzbekistan. Dilafruz Sodikova Zoxid qizi	84-91
24	Boshlang'ich ta'lim o'quvchilari ijodiy faoliyat rivojlantirishning maqsad va vazifalari muhim vositalardan biri sifatida Yusupova Sevara Davletiyar qizi	92-94
25	Qoraqalpog'iston shimoliy tumanlarida araxis (Araxis hypogaea L.) yetishtirish va sug'orish texnologiyasi Atabayev Izzat Bazarbay o'g'li	95-97
26	ТИББИЁТ ХОДИМЛАРИ ТАЙЁРЛАШДА ТИББИЁТ ХУҚУҚИ ФАНИНИНГ ЎРНИ Ибрагимов Шахбоз Рамазанович, Ўролов Мўминжон, Юсупов Сирож	98-101
27	ХАЛҚ ЎЙИНЛАРИНИНГ НОМЛАНИШИ – ОНОМАСТИК МУАММОСИ Ҳамидова Нигора Уриновна	102-104
28	A Typology of Femininity in Advertising Discourse: Cultural Representations of Females in Ads Khadicha Suyarova	105-107
29	PEDAGOGIKA FANLARINI MUOMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA TASHKIL ETISH TEXNOLOGIYALARI. Nusratov A.N., Murodova D. J.	108-109
30	О'QITUVCHILAR NUTQI MADANIYATI Xongeldiyeva Sevara Shuxrat Qizi, Umurqulov Bekpo'lat	110-112
31	SAID AHMADNING "KELINLAR QO'ZG'OLONI" ASARIDAGI KELINLAR NUTQINING LEKSIK-SEMANTIK TAHLILI Xongeldiyeva Sevara Shuxrat qizi, Umurqulov Bekpo'lat	113-115
32	Surdotarjimon innovatsion platformasi Islomova E'zoza Yorgin qizi	116-118
33	THE IMPACT OF CRITICAL READING SKILLS TO POSTGRADUATE STUDENTS' ACADEMIC SUCCESS Kholkuziev Ashurali	119-123
34	BINO VA KONSTRUKSIYALAR SIFATINI NAZORAT QILISH Toshboyeva Hurshida Farhod qizi	124-128
35	A mental model is the modeling of the debate with the interlocutor Jabbarova Sevara Shukhratovna	129-131

36	METHODS AND MEANS OF EXPRESSIVENESS Erkinova Maftuna Elmurod qizi	132-136
37	SUN'YI INTELEKTNING AFZALIKLARI. Xalimov Daler Xusan o'g'li	137-139
38	ELEKTROMOBILLAR MASHINSOZLIK KELAJAGI. Xalimov Daler Xusan o'g'li	140-142
39	MUNDARIJA	143-145